

Tudomány, ismeretterjesztés, „kiművelt emberfők”

A győri tudományos ismeretterjesztés 150 éves történetéből

Tudomány, ismeretterjesztés, „kiművelt emberfők”

A Természettudományi Társulattól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatig

A győri tudományos ismeretterjesztés 150 éves történetéből

Írta
Baksa Péter

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Pannon Egyesülete
Győr

2021

Megjelent
a győri tudományos ismeretterjesztés
szervezett kereteinek 150 éve alkalmából,
Győr város 750 éves jubeliumi évében

Kötet megjelenését támogatta:
Nemzeti Együttműködési Alap
Szabó Béla fotóművész

Írta:
Baksa Péter

Felelős kiadó:
TIT Pannon Egyesület elnöke
Szabó Béla

Nyomtatta:
Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Győr
Radek József ügyvezető igazgató

ISBN 978-615-01-3165-8

2021

Bevezetés

Azzal a nemzedékkal együtt nőttem fel, amely a II. világháború elején még hatosztályos elemi iskolában kezdte tanulmányait, de már nyolcosztályos általános iskolában fejezte be. Még a felső tagozatban is volt megosztottság, ui. az elemi 4 osztálya után a MAORT Társulati Általános Iskolában kezdtem, és állami általános iskolában fejeztem be, mert 1948-ban az iskolát államosították. (MAORT = Magyar Olajipari Részvénytársaság, munkásai és alkalmazottai gyermekeinek nyolcosztályos általános iskolát épített 1945-ben teljes szaktanári ellátottsággal, könyvtárral, alaposan felszerelt szertárakkal. Az iskola Lovászi és Kútfej, két kis zalai falu határán, a domboldalon épült meg.)

Milyen volt az iskola szelleme? Mint a tanároké. A népi írók és Kodály Zoltán műveltségmodelljén nevelődtek, a Széchenyi István megfogalmazta „kiművelt emberfők”-ben látták a jövő zálogát, a tanulás és tudás értéké vált, a magyar nyelvet „édes anyanyelvünként” beszéltük. Énekkarunk volt, a MAORT zenekart működtetett, mozi létesült, színdarabokat tanultunk, madarak és fák napján, de egyébkor is nagyokat kirándultunk, 1946-ban még az Írott-köre is ellátogattunk. Nagy élményt jelentett számunkra, amikor az üzem értelmisége és az iskola tanárai népdalokból, népi szokásokból, versekből jeles ünnepeken műsorokat adtak, természetesen bevonva az iskola diákjait is.

Az 1950-es évek? Nehéz volt, de az emberek megtanulták a túlélés technikáját.

A győri bencés gimnáziumban végeztem középiskolai tanulmányaimat. Sziget volt; de voltak csápjai, melyek a civil élettel teremtettek kapcsolatot: az akkor még létező gőzfürdőbe jártunk, Irma néni tánciskolájában tanultuk a társastáncot, sajátítottuk el a társadalmi kapcsolatok etikettjét, a koszorúcskákon jól szórakoztunk.

A Filharmónia hangversenyeinek főpróbáján bevezettek bennünket a komolyzene ismeretébe, szeretetébe, könyvtári rendezvényeken vettünk részt.

Persze, hogy „férőhely hiányában” nem vettek fel az egyetemre; egy év múlva a Pécsi Tanárképző Főiskolára mégis sikerült bejutni - az egyetemet levelezőn végeztem -, s 1959-ben megkezdtem tanári pályámat. Szinte a tanítás első napjától bekapcsolódtam a felnőttképzésbe; dolgozók iskolájában tanítottam, ismeretterjesztő előadásokat tartottam; ui. munkáltatóm első feladata volt: szakszervezeti és TIT-tagdá tenni.

A tanítás mellett a lokális és a regionális, a helyi és a táj vált kutatási területemmé - néhány darabja könyvben, még inkább a sajtóban kapott nyilvánosságot; de nyugdíjas éveinkben - feleségem felolvasott, szavalt, énekelt - sok színt, örömet hoztak az előadások és a vetélkedők. Csodálatosan gazdag irodalmi, történelmi világ vesz körül bennünket. Célközönségünk az iskolákból és a nyugdíjasokból került ki elsősorban, de a Jedlik Ányos-, Czuczor Gergely-, Pázmándi Horvát Endre-, Mécs László-, Tompa Mihály-évforduló a megyehatáron túlra is elvezetett bennünket. Éveken át előadásokat tartottunk a TIT szervezésében a magyar nyelv hetén és a magyar tudomány napján. Mindig a komplexitásra törekedtünk: szerintünk költőkről csak úgy érdemes szólni, ha verseik szavaltatban is elhangoznak, a megzenésítettek énekhangban is; a prózák felolvasásban, képekkel szemléltettünk. A vetélkedők? A játékoság mellett a kutatást, olvasást, böngészést is igényelték.

Miért bocsátom útjára ezt a kis könyvecskét?

Megosztani a tudást, az ismeretet - mindig ez vezetett. Változásában, fejlődésében bemutatni a körülöttünk levő világot, emléket állítani azoknak, akik itt éltek, alkottak, küzdöttek az emberekért, a nemzetért, értünk. Tartalmat adni emberi mivoltunknak, ismeretet és érzelmet adni a szűkebb haza szeretetéhez. „Lelki kenyír” - ezt a kifejezést használta Sylvester János bibliafordításához írt versében; szeretnénk, ha a mindennapi kenyérhez hozzátartoznék a vers, az irodalom, a hősi múlt, a „szőke Duna”, ha kirándulásaink célja nemcsak a horvát tengerpart, Párizs vagy Malayzia... volna, hanem Deáki, Szímő és Andód is.

Milyen szempontok vezettek a válogatásban?

1. A helyi és a regionális születése, kibontakozása, fejlődése; beillesztése az országos rendszerbe.

2. Az általánost az egyediségen megmutatni.
3. Egy-egy kiemelkedő személyiség bemutatása: Kis János, Jedlik Ányos, Czuczor Gergely, dr. Kovács Pál, Gombocz Endre, Ferenczy Viktor, Horváth Árpád. Az akadémiai tagok felsorolásával az volt a célom, hogy ajánljam munkásságuk megismerését, feldolgozását.
4. Kis János albizálásának megismétlését és Deáki, Szímő, Andód meglátogatását különösen ajánlom; mert közvetlen ismereteket szerezhetünk a magyarság gazdag művészeti értékeiről, és e két nagy személyiség, Jedlik Ányos és Czuczor Gergely, volt győri diákok, tanárok életéről, munkásságáról.
5. Miért tettem közzé előadásainkat és vetélkedőinket? A felkészültség öntevékenységgel jár, elvezet a kutatáshoz és a játék örömét is szolgálhatja.

Győr, 2021. május 2.

Baksa Péter

Tudomány, ismeretterjesztés, „kiművelt emberfők”

A Természettudományi Társulattól
a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatig

A tudomány az emberért van. Milyen emberért? Sokféle válasz lehet, *Széchenyi Istvánt* idézem, a legnagyobb magyart, aki bevezette a közbeszédbe (és a közéletbe) a *közjó* és a *kiművelt emberfő* fogalmát. Mit jelent e két fogalom? Naplójába 1825. november 27-én - közel sokat idézett akadémiai beszédéhez - ezt a bejegyzést tette: „... mi meg vagyunk abban győzöttetve, hogy az emberiség csak az értelem, az erkölcs és a bölcsesség által léphet ama szerencse és áldás magasságaira, melynek elnyerése a mi méltó célunk.” A Hitelben (253. l.) profánul is megfogalmazta ezt: „Hazánkban mindenkinek vagy legalább a legnagyobb résznek gyomra, feje és erszénye ne legyen üres.”

Miért idézem Széchenyit? Születésének évfordulója van, 230 éve született, 1791. szeptember 21-én. Ünnepeeljük. S ahhoz, hogy az ünnep tartalmas legyen, érdemes elgondolkoznunk azon, hogy örök értékű gondolatai miként teljesültek, az általa fölvetett igény hogyan realizálódott, a tudás és az ember milyen viszonyban van, mekkora utat járt be, vagyis egymásra talált-e a tudomány és az ember.

Ennek az útnak a bejárására teszek kísérletet a régióban, Győr központtal.

A világ megismerése, törvényeinek, rendszerének feltárása az emberiség életének, létének feltétele. Globálisan is, területileg is. Nem lehet leegyszerűsíteni egy pontra, kapcsolódásai vannak. Az ismeretterjesztés nem szűkíthető le szervezeteire, hiszen az ember csak kapcsolatban létezhet, a világ megismerésének sokféle forrása van. Erre is tekintettel kell lenni; az ismeretszerzés az ember létével együtt alakult, fejlődött, a spontán tapasztalatok, megfigyelések után megszülettek annak szervezeti formái, az iskolák, majd a felsőfokú intézmények - számon tartjuk hol, mikor alakultak meg az első egyetemek, tudományos akadémiák -, majd

a polgárosodással, a jogok kiterjesztésével fokozatosan bővült az iskolába járók köre, az olvasás-írás-számolás demokratikus joggá vált, s ezzel párhuzamosan kialakultak az ismeretterjesztés szervezetei és formái is. Az ember-lépték, az emberlét része lett a műveltség; s ezt nemcsak az iskolai képzésben lehet folytatni, hanem szabad formákban is. Az ember kereste az utat; rá is talált; de tovább lépett, tovább kutatott.

Ismerettel gazdagít a könyv, a színház, a zene, az utazás, számtalan forrása lehet.

A lényeg: az ismeret, a tudás hogyan jut el az emberhez, mert az ember életminőségéhez szükség van rá. A különböző szervezetek egyfelé mutatnak; s ennek vannak sarokpontjai:

- 1841. AMagyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései
- 1841. (Királyi) Magyar Természettudományi Társulat
- 1870. Ismeretterjesztő Egylet - Győr
- 1901. Társadalomtudományi Társaság
- 1908. Kisfaludy Irodalmi Kör, Győr
- 1921. Bencés Szabadegyetem - Győr
- 1953. Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTIT)
- 1958. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT)

I. Előzmények, alapok, indíttatás, ismeret és tudomány - győri nézőpontból

1. Földrajzi és történelmi szerepek

Győr és a régió földrajzi - történelmi találkozások helye. Látóhatára: nyugat felé: az Alpokalja, észak felé a Kárpátok, délen a Bakony ereszkedő dombjai, a Sokorói-Pannonhalmi-dombság, középen Győr városa, mely felé folyóvizek igyekeznek: a Duna Mosoni-Duna ága, a Rábca, a Rába, a Marcal, a Pándzsa, csak nyugat és kelet felé egyaránt nyitott, Helyzete szerint ideális az ember megtelepedésére; védhető, az ember minden irányban ellát, minden irányban elindulhat, de minden irányból vízen és szárazföldön érkezhethet ember és ember teremtette alkotás, fejben

hordozott ismeret, tudomány, kézben hordozott készség.

Történelme során népek vándoroltak és állapotok meg, hadak vonultak, kereskedők, iparosok vitték-hozták áruikat - szárazföldön és vízen egyaránt. Iparos segítők indultak valcolásra, diákok jöttek-mentek, hogy tudással vétezzék fel magukat; jogászok, papok, tiszteletesek, tanárok, tudósok, hogy ismereteket hozzanak és tovább adják, gyakorlattá váltsák itthon. **Pozsony, Bécs, Győr** - az **Aranyháromszög** reprezentánsai. Sokan voltak, akik tanulmányaikat Győrött kezdték, majd Padovában, Bécsben, Grazban, Halléban és más európai városokban szereztek diplomát.

Győr vára katonai erőd is volt - mindössze 4 évet birtokolta a török -, sokáig Nyugat-Európa és Magyarország közös kapuja; a szellemi érintkezés, „áruzsere” fontos piaca.

Mit jelentett ez a kultúrában és a tudományban? Sokat. Mi tette ezt lehetővé?

a) Géza fejedelem **996**-ban, Győr szomszédságában, **Szent Márton hegyén** letelepítette a **bencés rendet**. Megjegyzem, a Pannonhalma nevet Guzmics Izidor adta a magyar nyelvújítás nagy korszakában, 1815 körül.

Meglepő Czuczor Gergely szómagyarázata. 1847 nyarán a Hazánk c. lapban folytatásokban megjelent Pannonhegye c. cikksorozatában Pannonhalmát Pán istenség, a termékenység, a természet, a mezőgazdaság latin istenének nevéből vezeti le. Szerinte Pán istenségnek szentélye volt a hármass domb legmagasabb pontján, és a domb alatt települt Savaria katonaváros lakói Pán halmára jártak áldozati szertartásra. (Szerinte Szent Márton ebben a Savariában született.) Lehetséges, hogy a Pánzsza, Pándzsza patak is Pán isten nevével? A bencés apátság lelki és szellemi kisugárzása áthatotta az egész régiót.

Pannonhalmán jött létre az első magyar iskola; innen kerültek ki az első magyar értelmiségiek - Boldog Mórt említik elsőként -, de hiteles helyként a magyar nyelvű írásbeliség kialakulásának is egyik jelentős központja, oklevéltára, könyvtára nemzeti értékeket őriz. Itt maradtak fenn az első magyar nyelvemlékek: A Tihanyi, a Pannonhalmi alapítólevél; sőt, a deáki bencés kolostor használta azt a kódexet, amely első szövegemlékünk, a Halotti beszédet tartalmazza.

1802-ben a rend az Ora et labora! szép küldetése mellé a docete

(tanítsatok!) feladatát is megkapta, tanító rend lett. Átvette az 1773-ban megszüntetett jezsuita gimnáziumokat; 1802-ben a győri és a soproni bencés gimnázium nyitotta meg kapuit. Maga látta el a tanárképzést is - a hatosztályos gimnáziumot követő - győri rendi líceumban. 1816-tól bencések látták el a pozsonyi és a győri bölcséleti akadémia tanári feladatát is. Majd az 1860-as évek közepétől Kruesz Krizosztom főapát Pannonhalmán szervezte meg a bencés tanárképzést, mely nagyszerű tudósokat, kutatókat nevelt a magyar tudományoknak. 1883-ban Trefort miniszter egyenrangúnak ismerte el az egyetemi képzéssel, a végzett hallgatók 1884-től doktori vizsgát tehetnek a pesti egyetemen.

b) István király várispáni (közigazgatási) és püspöki (egyházi) székhelyé tette Győrt. A káptalani iskola elsősorban a papképzést szolgálta; de püspökei között olyan jelentős személyiségek is voltak, akik a magyarországi irodalomba is beírták nevüket. Pl. Hartvik győri püspök legendája adta át az utókornak az államalapító szellemi örökségét, a Zágrábban fellelt Agenda Pontificalisa (főpapi misekönyve) őrizte meg az első magyar drámát, a Vízkereszti játékot. Antonio Bonfini Nagylucsei (Dóczy) Orbán püspökről írva így jellemzi Győrt Mátyás király korában. „*Ha a Duna felé kanyarodsz, a győri megye következik, melyet, a dús gazdag Győr városról neveznek, ezt a Rába folyó öntözi, mely a Dunába ömlik ott, ahol valamivel távolabb egykor Bregetium állt; igen jeles püspöksége van, és bazilikáját Orbán püspök Mátyás király helytartója nem kevés épületekkel és felszereléssel ékesítettette....*” (Szülőföldem... 24. l.)

Jelentős a reneszánsz szellemi hatása a régióban is: Lackner Kristóf, a Páduában tanult humanista jogtudós 1604-ben Sopronban Tudós Társaságot szervezett.

2. A 16 -17. század: a reformáció és a katolikus restauráció

A 16 -17. század a reformáció és a katolikus restauráció jegyében telt, a 18. század viszont már a szellemi, vallási mozgalmak eredményeit is hozta. Nagy lendületet adott a kultúra magyarországi fejlődésének; különösen az oktatásban és a magyarnyelvűség

igényében. A 16. században a régióban is sorra alakultak a protestáns, a megyében főként a lutheránus iskolák; jelentős a soproni és a győri; de a 17. században Pázmány Péter érsek szervezésében egymás után születtek a jezsuita gimnáziumok. 1626-ban Győrött (1627-ben már oktattak benne.), 1636-ban Sopronban.

A tanárok - a protestánsok a német egyetemeken, akadémiákon, később saját kollégiumaikban, líceumaikban is -, a katolikusok Bécsben és Grazban kaptak tudományos felkészítést s természetesen az 1635-ben Pázmány Péter érsek által alapított nagyszombati egyetemen. A helyi intézményekben tudományos kisközpontok jöttek létre: könyvtárak születtek, kibontakozott a reáltárgyak, fizika, kémia, természettan, földrajz oktatása.

Győrött felvirágzott a barokk - építészetben, művészetekben. Náprági Demeter püspök Erdélyből hozta a Szent László-hermát, a barokk stílus jeleivel (hitvitázók - Balásffy Tamás -, Nagyfalvy Gergely naplót írt, könyvtárát a pannonhalmi monostornak ajándékozta -, verselők - Nyéki Vörös Mátyás, Kopcsányi Márton...) vette körül magát

Az oktatás szervezeti hálózatának kiépülése kettős eredménnyel járt: Egyrészt óriási ismeretanyag halmozódott fel, főként leíró jellegű összefoglaló munkák születtek, másrészt fölhangzott a magyar nyelven való tanítás-tanulás igénye. Lényegében a középiskolákban és a felsőfokú intézményekben - különösen a terminológiában - a latin nyelv 1844-ig, a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánításáig élt. Nemcsak az igény fogalmazódott meg, hanem egyes „kezdemények” valósággá váltak.

A magyar tudomány olyan nagyszabású rendszerező alkotásai születtek, mint **Apáczai Csere János** (Apáca, 1625. jún. 10. - Kolozsvár, 1659. dec. 31.) Magyar Encyclopaediája, (1653), mely az első tudományos igényű magyar nyelvű tankönyv, természet- és orvostudományi összefoglaló is; elfogadja Copernicus rendszerét. De a mi tájunkról, régióinkról is megjelennek fontos leíró művek.

Luigi Ferdinando **Marsigli** (Marsilius) zsoldos katona, hadmérnök, térképész, tudós (Bologna, 1658. júl. 10.- Bologna, 1730. nov. 1.) Danubius Pannonico-Mysicus c. könyvének 6 kötetében földrajzi, régészeti, geológiai, botanikai és zoológiai szempontból mutatta be a Dunától nyugatra fekvő Magyarországot.

Horváth Árpád, a közelmúlt jeles tudománytörténésze feldolgozta Marsigli életét, esszészerű betétekkel elemezte tudományos

megfigyeléseit, monográfia kiadását tervezte részletekkel, képekkel; műve azonban kéziratban maradt. Az utókor bizony teljesíthetné szándékát.

Bél Mátyás (Ocsova, 1684. márc. 24. - Pozsony, 1749. aug. 29.) evangélikus lelkész, tanár, fiaiból és tanítványaiból kutatógárdát szervezett, melynek eredménye: *Notitia Hungariae novae historico-geographica* öt kötete, mely tíz megye földrajzi, történeti, néprajzi, nyelvi stb. ismertetését tartalmazza. A tudósok összefogását is szeretné, akadémiai tervet terjesztett a királyi udvar elé. Bevezette a földrajz és a történelem oktatását, *Nova Posoniensis* címen 1721-22-ben hírlapot jelentetett meg.

3. A tudomány fejlődésének új lendületet a felvilágosodás adott

A tudományok fejlődésének újabb lendületet a **felvilágosodás** adott. Erősödött a nemzeti önismeret és a nemzettudat; központi kérdéssé vált a magyar nyelv tudományos szférába emelése, egyben gyakorlati kiművelése, hogy a tudományos kutatásra és az oktatásra, a tudományos kommunikációra alkalmas legyen.

Bessenyei György „Az eszterházi vigasságok” (Bécs, 1772) bevezetőjében írta: „... egy hazának híréért ezúttal is csekélységet mívelni nem lehetett: mind királyunk, mind nemzetünk dicsősége kívánta, hogy **Eszterháza magát csudává tegye**. Meg kellett mutatni, hogy a Párizs- és Londonban nevedett francia kívánság Magyarországon gyönyörűségét feltalálhatja...” (Szülőföldem, 77. l.)

Bessenyei megfogalmazta „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék” c. röpiaratát (Bécs, 1790.) egy tudományos intézmény létrehozására.

A magyar nyelvi mozgalom mozgósította az e régióban élő diákokat és tanárokat is.

A Győrött született **Rát(h) Mátyás** evangélikus lelkész, tanár nemcsak a Magyar Hírmondó c. lapot teremtette meg (Pozsony, 1780. január 1.), hanem tettekre szólított fel: „*Nincs igazabb útja s módja a tudományoknak valamely országban és nemzetben való terjedésének, mint midőn azok a nemzetnek anyai nyelvén mindenekkel közöltetnek... Ugyanis lehetetlen dolog a tudományokat valamely nyelven tőrhetőképpen*

magyarázni, valameddig a szóknak és szólásoknak alkalmas bősége nincsen.” (1781. aug. 1. 467. l.) Tudomány, nyelv és ismeretszerzés hármassága, annak együttműködése a következő 100 év feladata, hiszen nem elég a köznyelv megújítása, a szaknyelvet, a terminológiát is meg kell teremteni.

Kis János, Rábasantandrás szülötte, soproni evangélikus líceumi hallgató 1790-ben szervezte meg a Soproni Magyar Társaságot, mely országos mozgalmat indított el: sorra születtek az ún. magyar társaságok pl. teológiai képzőintézményekben is.

Fábchich József, a győri püspöki gimnázium tanára akadémia alapításának tervét dolgozta ki, ugyanígy **Révai Miklós**, a győri rajziskola alapítója. (Federmayer István: Révai Miklós élete és munkássága, Révai Miklós Gimnázium, Győr, 2000.)

Az igények, a javaslatok, a felhalmozott ismeretek, a megértés és tudás közvetítője a nemzeti nyelv. Kibontakozott a **nyelvújítás**. A szaknyelv megújítására is kísérletek történtek; a csésényi születésű **Molnár János Keresztély** (1728. jún. 12. - Szepesváralja, 1804. február 15.) megírta az első magyar nyelvű fizikakönyvet: „A természetiekről, Newton tanítványainak nyomdoka szerint” (I.-II. 1777.). Mi motiválja? „... a mi nyelvünk... oly bévséges, hogy amely Tudományokhoz tartozandó egy szó helyébe többet is állíthasson, hogy amit felkapni az iskolákban oly kis idő alatt lehetséges, arra szert tenni a deák nyelo nélkül is.”

Ez a sok javaslat, kezdeményezés a hatalom birtokosait is megmozdította, az 1791. évi országgyűlés tudományi bizottsága már programjává tette az akadémia tervét, a napóleoni háborúk azonban lehetetlenné tették a javaslat megtárgyalását.

Miként folytatódott mindez a XIX. században?

Bardócz Barna: Ráth Mátyás emlékérem / Fotó: Szabó Béla

II. XIX. század: Az anyanyelv, a tudomány és az ismeret-terjesztés hármassága - szervezeti formák

A XVIII. és XIX. század közti átmenet „közjéka” Győrt is hadszíntérré tette - a vár kapitánya Péchy Mihály, akiről ritkán esik szó - 1809-ben Napóleon is „vendége” volt a városnak.

A háborúk után átmenetileg fölerősödtek a Habsburg birodalmi törekvések, a polgárosodást, a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést azonban már nem lehetett megállítani. A nemzet felemelkedésének már sok jele volt.

Minta lehet Győr gazdasági élete: erősödött a polgárság és nőtt az értelmiség szerepe, a művelődés olyan intézményei indultak fejlődésnek, mint az oktatás - a bencés rend gimnáziumában és líceumában, tanárképzőjében magas fokú oktatás folyt (Jedlik Ányos, Czuczor Gergely 1718-tól diákok, majd tanárok), Mária Terézia által 1769-ben alapított bölcséleti és jogi akadémia országos képzési hely lett. Reguly Antal, Deák Ferenc és mások tanultak itt; fellendült a színházi élet, a német társulatok mellett magyar társulatok is játszottak.

Megyénk önzetlen arisztokratája volt Széchényi Ferenc (Fertőszéplak, 1754. április 28. - Bécs, 1820. december 13.), aki 1802. november 25-én kelt adománylevelével a nemzetnek ajándékozta könyveit, kézirateit, metszeteit, térképeit, éremgyűjteményét - megteremtve ezzel az ő nevét viselő Országos Széchényi Könyvtárt, mely alapja lett az 1808-ban alapított Nemzeti Múzeumnak is.

A szavak tetté váltak, a kezdeményezések összeadódtak, mert felnőttek azok, akik meghallották az idők szavát, és folytatni tudták és akarták az elődök javaslatait.

Köztük Széchényi Ferenc fia, István is apja nyomdokaiba lépett. 1825. november 3-án - válaszul Felsőbüki Nagy Pál (Fertőszentmiklós, 1777. szept. 7.- Bécs, 1857. márc. 26.) pozsonyi országgyűlésen elmondott főnemességet ostorozó szavaira, mely szerint elhanyagolja nemzetünk és nyelvünk támogatását - szóra emelkedett és bejelentette: „határtalan szeretetét hazájának” azzal fejezi ki, hogy „minden jószágának egyesztendei jövedelmét”... „ a nemzetiség és a nemzeti nyelv erősítése, terjesztése és pallérozása szent céljára”, egy tudós társaság felállítására ajánlja fel.

1. A tudomány és az ismeretterjesztés találkozása

Az Akadémia szervezeti és gyakorlati tevékenysége az 1830-as években bontakozott ki; miután a király aláírásával szentesítette az Akadémia megalapításának törvényét. Több, a megyénkhez valamilyen módon kötődő jeles személyiség is bábáskodott ennél. Így a korábban soproni evangélikus líceumban tanult **Döbrentei Gábor** 1828-ban tagja lett az alapszabályokat kimunkáló bizottságnak; 1831-től 1836-ig ő volt az akadémia titkára. A soproni evangélikus szuperintendens, **Kis János** szintén a bizottságban működött. Széchenyi rendszeresen kikérte **Guzmics Izidor** bencés tanár véleményét/ ő már az 1810-es években Magyar Társaságot szervezett a pesti központi szemináriumban/. **Czuczor Gergely** bencés szerzetes, költő, nyelvész 1835-37-ben az Akadémia másodtitkára volt. (1831-ben levelező, 1836-tól rendes tag, Fogarasi Jánossal együtt ő szerkesztette az Akadémia első nagy művét, a nagyszótárt 6 kötetben.

Több megyei tudós, költő, nyelvész tagja lett a szervezés idején az akadémiának. Az előbb említettekén kívül: Kisfaludy Károly költő, drámaíró, az Aurora alapítója és szerkesztője (1830), Szeder Fábrián tanár, nyelvész (1831), Czech János történész, (1832), Deáky Zsigmond jogász (1832), Bresztyenszky Adalbert bencés tanár, a matematika nyelvének újítoja. **Jedlik Ányos** és Czinár Mór csak 1858-ban.

A tudományok művelésének és közkinccsé tételének 1841-ben két fontos szervezete jött létre; az egyik a **Magyar Orvosok és Természetvizsgálók** vándorgyűlései (erről külön fejezetben szólok), a másik a **Természettudományi Társulat**, 1844-től Királyi Magyar Természettudományi Társulat.

Megalapításában előkészítő szerepet játszott az 1841 első hónapjaiban lefolyt vita a Kossuth Lajos szerkesztésében megjelent Pesti Hírlapban, melyet Almási Balogh Pál orvos (MTA-tag 1. 1831, r. 1835, Széchenyi és Kossuth háziorvosa) „Felszólítás egy hasznos ismereteket terjesztő társaság ügyében” írt cikke váltott ki. Sokféle vélemény, sok javaslat elhangzott, melynek eredménye: Bugát Pál 1841. május 28-án aláírási ívet indított útjára a következő céllal: „Alulírottak a természeti tudományokat művelni és azok

jótekonyságát a hazában terjeszteni akarva részvénytársaságba állunk, s becsületünkkel kötelezzük magunkat az Alapszabályok betartására.” (Idézi Ferenczy Viktor - 41. l.)

Lelkesen gyűltek az aláírások, hangzottak el a javaslatok. **1841. június 13-án** a társaság kimondta megalakulását. Büszkék lehetünk, hogy **győri kötődésű tudósok** is részt vettek a szervezet létrehozásában; **Jedlik Ányos**, aki ekkor már a pesti egyetem tanára, **Reisinger János** orvos, biológus, szintén egyetemi tanár, **Vajda Péter** természettudós, tanár, költő, aki Sopronban és Győrött is diákoskodott, **Schöpf-Mérei Ágoston**, aki az első magyar nyelvű gyermekgyógyászati könyvet írta, anyagilag támogatta a társaság egyik pályázatát.

A szabadságharc leverése után Ausztria a német nyelvű, osztrák rendszerű oktatás bevezetésén munkálkodott. Mivel a Magyar Tudományos Akadémia csak 1858-ban tarthatta meg első ülését, szerepét „egy kis Akadémiaként” a Természettudományi Társulat töltötte be. Egyébként ezen az ülésen vették fel Jedlik Ányost egyszerre levelező és rendes taggá, a szintén győri kötődésű Czinár Mór, szintén bencés tanárt, levéltárost, történészt.

Az önkényuralom, a tiltások sokasága, a bezártság következménye, hogy az emberek között terjedtek az okkult szórakozások, pl. a spiritizmus mellékhatásaként terjedő foglalatosság, az asztaltáncoltatás. Ferenczy Viktor a tudós két cikkére - „Az asztal jártatása”, „Asztalmozgásnak értelmezése” (Pesti Napló 1853. 930, 950. l.) - utalva ismétli meg Jedlik magyarázatát. Több feltételezés után jut el a következtetésre: „Az embernek tagjai idegrendszerének izgékonyaságához képest előbb, vagy utóbb reszkető mozgást vesznek fel, ha folyamatosan valamely kényelmetlen helyzetben tartatnak.... Az a zsibbadás és bizsergés... alighanem a beálló reszketésnek jelül tekinthető. A reszkető kezek mozgásukat az... asztallal is közlik, de ez kezdetben még nem mozdulhat”, csak miután „a láncolatot alakító kezeknek különirányú reszketései a rezgő testek rezgéseinek egymáshoz alkalmazkodási szabálya szerint lassankint összhangzókká, azaz egyidősekké és egyirányúakká lesznek, s mint ilyenek egy eredő erőt (vis resultans) állítanak elő, mely az asztal megmozdítására már elégséges.” (Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos élete és alkotásai, 578-582. l.)

Jedlik írása arra is bizonyosság, hogy ismeretterjesztés nemcsak

szóban lehet, hanem sajtóban is; követni lehet a tudós gondolkodását, okfejtését. Megjegyzem, hogy a sajtó a XIX. és a XX. században nemcsak az előadások címét közölte, hanem azokat teljes egészében megismételte. Így lett közkinccsé az ismeret, így beszélhettek, vitatkozhattak róla az emberek.

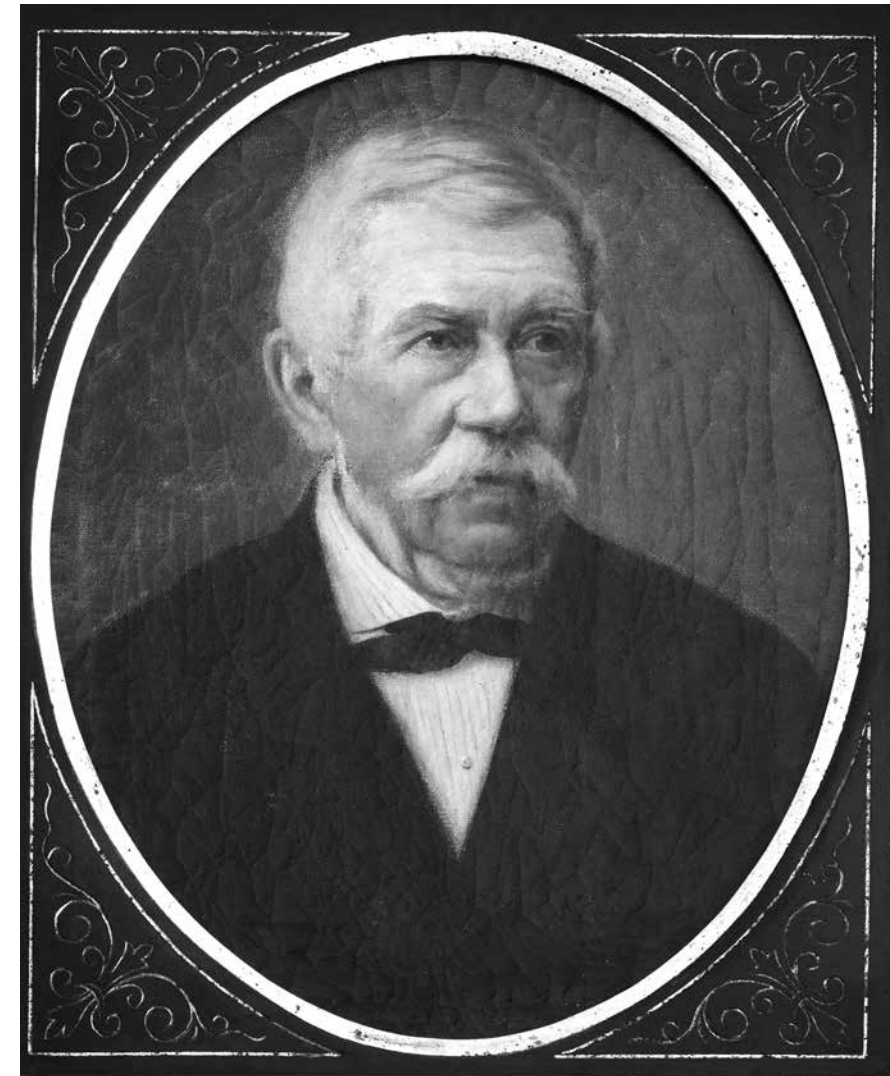
Az 1850-es - 60-as évek nagy próbálkozása a magyar nyelvű tudományos szaknyelv, terminológia megteremtése, mely feltétele volt a magyar nyelvű oktatásnak. A megalakult Műnyelvi Bizottmány elnöke Toldy Ferenc, a fizika-kémia-mechanika felelőse Jedlik Ányos. Az 1858-ban megjelent „Német-magyar tudományos műszótár a csász. kir. gymnásiumok és reáliskolák számára” összegzése volt a bizottság munkájának. A terminológia a következő évtizedekben még csiszolódott, racionalizálódott, magyarosodott. A tudományok és a technika fejlődésével folyamatos a nyelvfejlesztési munkafolyamat.

Jedlik Ányos 1873-ban a Természettudományi Társulat örökítő tagja lett, és a társaság alaptőkéjét 100 forinttal gyarapította. Közreműködött a Természettudományi Könyvkiadó Vállalat megszervezésében.

A Természettudományi Társulat már 1850-ben megkezdte működését. Szaktudományi témákat kutatott, pl. Pest-Buda természetrajzi leírásával foglalkozott. 1869-től megjelenik tudományos folyóirata, a Természettudományi Közlöny (első szerkesztője Szily Kálmán); az 1870-es évektől az ország - pro és kontra harcokban - megismerkedik a darwinizmussal. 1891-ben már 50 éves a társulat; áttekinti fél évszázados működését - Emlékkönyv a Természettudományi Társulat fél évszázados jubileumára. (47. kötet.) A század utolsó évtizedében szakosztályok alakulnak és szakmai folyóiratok indulnak.

És Győr?

Utaltam a gazdasági fejlődésre. A reformkor gondolatiságát, műveltségfelfogását, a kiművelt emberfők ügybuzgalmát és felelősségét mélységében-magasságában lehet jellemezni Dr. Kovács Pál Az egyletekről elmondott beszédével. (Győri Közlöny, 1870. 93. sz. nov. 20. 389-390.)

2. Dr. Kovács Pál és a Győri Ismeretterjesztő Egylet

Dr. Kovács Pál munkásságának felidézése nélkül nem beszélhetünk Győr kultúrtörténetéről.

1808-ban született a Fejér megyei Dégen, apja, **Kováts Ferenc** Győr szülöttje; mérnök végzettséggel jószágigazgatóként dolgozott a Festeticsek birtokán. Elkötelezettje az irodalomnak, büszke a Csokonaival és a Kazinczyval való találkozására, maga is írt, fordított, Péczeli József komáromi Mindenés Gyűjteményében jelentek meg írásai.

Kovács Pál a pápai református kollégiumban, majd Pozsonyban tanult, bekapcsolódott a Pozsonyi Magyar Társaság életébe. Pesten szerzett orvosi diplomát. Tagja volt a Kisfaludy Károly által létrehozott Aurora Körnek Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Toldy Ferenc, Fáy András és mások társaságában, ő maga is írt; regéket, novellákat, majd színházi műveket - az 1830-as években a legolvasottabb novellista volt Magyarországon, különösen a hölgyek szerették a műveit. Propagálta a magyar írók, költők alkotásait. „Igen és nem” c. novellájának Idácsy kisasszonya olvasmányai között pl.: „A világhírű angol és frank irodalmi hősök helyét Jósika, Vörösmarty és Eötvös lelkes művei foglalják el.” Széchenyi reformprogramját is megszólaltatta írásaiban.

Doktori disszertációját magyarul írta, akkor egészen szokatlan témában: „A nevendék nőnem” címen a nőnevelés, nőorvoslás kérdéseiről. Megismerkedett a homeopátiával, praxisában alkalmazta is.

1835-ben Győrbe költözött, írt és gyógyított, szerkesztette a **Hazánkat** (Elődje a Noisser Richárd fűszerkereskedő által 1844-ben alapított Das Vaterland.), mely bőségesen tudósított a reformmozgalomról, a forradalomról. Jelmondata: „**Eggyé kell lenni nyelvben a magyarnak, hogy akaratban, tettben eggyé legyen!**”

A szabadságharc leverése után felolvasásaival - lányai szereplésével, Lívia zongorán játszott, Gizella énekelt - szolgálta a hazát és a kultúrát. Valójában komplex ismeretterjesztő előadások voltak ezek. Tevékeny mindenese volt a város kulturális életének, így a **Győri Ismeretterjesztő Egylet** megszervezésének is - a javaslattevő **Karika Antal** orvossal együtt. (a)

Hazánk címlapja

A Győri Közlöny 1870. június 12-i számában - Kovács Pál ideiglenes elnök és Karika Antal ideiglenes jegyző aláírással hívták egy „népoktatási kör” alakuló közgyűlésére az értelmiségieket. Az összejövetel húzódtott, halasztódott, végül 1870. július 17-én adott hírt a Győri Közlöny az Ismeretterjesztő Egylet megalakulásáról. „Elnöknek egyhangúlag dr. Kovács Pált kiáltották ki” - bízva abban, hogy „a veterán író és tudós” neve rangot ad a szervezetnek.

De szólaljon meg ő maga, dr. Kovács Pál. Ő a hiteles. Elmondott beszéde vallomás a közéletiségről, az összefogásról, a közjó programjáról, a lokálpatriotizmusról, de még mosolyt fakasztó, a hallgatót megnyerő kedélyéről is. Lehet, hogy a Csevegések címen megjelent tárcája (Győri Közlöny, 1869. 91. l.) indítéka volt az Ismeretterjesztő Egylet megalapításának? Azt írja: „Az Isten legkedvesebb s így legelkényeztetettebb bábúját, az embert egyéb teremtményeitől azzal különböztet meg, hogy azt nemcsak gon dol a t -tal, hanem a gondolatok kellő kifejezésére b e s z é l ő tehetséggel is felruházá... A nyelv kétélű fegyver; áld és ver; mint az orvosság, gyógyít és öl.” Aztán végigveszi a kifejezés változatait - nyelvelés (nyelvesség), frázisok, susogás, dödögés, duzzogás, dörmögés, pattogás, kifecseg(és), pletyka, bűnös rágalom, végső következtetése: „c s e v e g ő k ö r ö k e t alapítsunk”. (A jegyzetek kiegészítik Kovács Pál életpályáját.)

Szólaljon meg a korszak legilletékesebb, leghitelesebb személyisége, dr. Kovács Pál!

Az egyletről

(A Győri Ismeretterjesztő Egylet megnyitási ünnepélyén elnöki beszédül felolvasá dr. Kovács Pál)

Midőn az „ismeretterjesztő egylet” megnyitásának szerény ünnepélyére összesereglett minden rendű és rangú hallgatóságot a legszívélyesebben üdvözlöm: két fő kérdés megoldását tűzöm ki e megnyitási felolvasáson, rövid s igénytelen tárgyaul. Első kérdés: mi az egylet általában? - Egyletnek nevezzük általában azt, midőn többen egy bizonyos cél elérését tűzik ki maguknak. Az egylet alakításához tehát okvetlen megkívántatik - a többség.

Az egyletek eredetét fölvihetjük egészen a világ teremtéseig, a boldog emlékezetű paradicsomkertbe, - hol Isten legelsőszőr mondá ki e nagy szót: „nem jó az embernek egyedül lakni a földön!” s ennek következtében megalapítá a legelső egyletet; s nevezé h á z a s s á g i e g y l e t -nek, mely mivel azt az „Úr” szerzé, mai napig is szentnek tartatik, kezdetben, midőn az úgynevezett házi barátok még nem létezőnek, a házassági egylet csupán két egyénből álla. Egyik volt Ádám, a férj, másik volt Éva, a nő. Üzlete azonban korunkig oly nagyszerű kiterjedést nyert, melyhez hasonlót semmi más egylet fel nem mutathat; miután nemcsak minden később alakult egylet, hanem minden egyleten kívül álló egyén is e földön létezését az első egyletnek köszönheti! Sokan a bölcsek közül a hasonlíthatlan sikert annak tulajdonítják, hogy a házassági egyletekben, hajdanta úgy mint a jelenben, igen sok a bukás, a krida (*). Már pedig azt tapasztalásból tudjuk, hogy a kridák, a bukások, ha ügyesen szerveztetnek, a kereskedelmi világban is nevelni szokják a vagyont. - Ezen legelső egylet ily alakulása napirenden van. Itt csak azok néhányáról akarunk röviden említést tenni, melyek az utóbbi pár évtized alatt városunkban alakulának. Egyike volt ezeknek a régebbiek közül a **s z í n h á z - e g y l e t**. (b) Feladata volt a magyar színészetet Győrött meghonosítani. Célját el is érte; mert néhány évi ápolgatás után a magyar színészetet városunkban saját lábaira segíté, úgy, hogy azóta az kisebb-nagyobb szerencsével, önerejéből képes már magát köztünk fenntartani. Az egylet maga már rég feloszlott, de eredménye köztünk él és mozog. Áldás emlékére! - Szinte a régibb időkből való az **o l v a s ó e g y l e t**. (c) Ez kezdetben csak néhány lelkesebb ügy-barát hazafias adakozásából keletkezett, s könyvtára megfért egy kis szoba szerény szegletében. Jelenleg több ezerre menő könyvvel dicsekedhetik, s asztalain a legjelesebb magyar és német lapok hevernek zseniális rendtelenségben ugyan: de azért - kivált a jelen háborús időkben (**) kézzől kézre adatva hírszomjas tagok között, mint bármely jó somlyaival töltött kulacs. - Fel is csapott azóta „úrnak”, s elhagyva szerény polgári állását néhány év óta, az arisztokratikusabb „casino” címmel ruházá fel magát, gróf Festetics miniszter úr őextellenciájának hozzájárulása nélkül ugyan; de mindenestre jogosan, s ami legtöbb, öntudatos saját érdeméből. Azóta az olvasás is nagyobb kiterjedést nyert termeiben, miután most már nemcsak könyveket s hírlapokat olvasnak ott; hanem olvassák a biliárd zöld harcterén vér nélkül

elhullt babácskák számát, - a nemes wiszth trickjeit, s a kedélyes darock, piquett s dárt ütéseit is. (***) Isten tartsa meg még hosszú időn át a közhasznú s egyúttal mulattató egyletet közöttünk! A t e m e t - k e z é s i egylet is egyike a legrégebbi egyleteknek városunkban. Ebben az a legkülönösebb, hogy minden tagjait eltemeti egymás után, maga mégsem hal meg! - Különben hasznos intézet, mely szegényebb sorsú polgártársainknak utalványozza az útiköltséget a hosszú útra, melyről közülök még egy sem tér vissza, ki megmondhatná, hogy - beírta-e a kapott útiköltséggel vagy nem? - Szomorúbb sorsa lón ezeknél a pénziányban aszkór (****) által kimúlt **é n e k - és z e n e e g y l e t** n e k. (d) Pedig serdülő korában vígan élt! Volt hegyenvölgyön lakodalom, s telve - németesen mondva - felette bőgőkkel az ég is! S tán éppen e víg élet okozta kora halálát?! Addig énekelt, addig muzsikált, míg utóbb egy szerencsétlen flótássá lón, kinek aztán mindenét elhegedülte szent Dávid. Pedig tessék elhinni, felette hasznos intézet volt ez, míg fennállt. Hisz az összhang, a harmónia, kivált nekünk, magyaroknak felette szükséges volna - s ő - ezt tanítá! Társas köreink jó hangulat nélkül nem érnek semmit; s ő inkább fel-, mint lehangolt mindent! Politikai köreinkben az összetartás nélkülözhetetlen jó volna, s ő - hangversenyekben legszélsőbb hangszereket is oly jól tudá összetartani, hogy azoknak jobb és bal, közép és szélső hangjai fület ne sértsenek, hanem a különféle hangok egy ütemben, egy tempóban siessenek a közös cél, a lelki gyönyört árasztó összhangzat felé! - Azóta mindez kiment már a divatból közöttünk. Nincs összhang törekvéseinkben, el- és le vagyunk hangolva, úgy, hogy több köztünk a hamis, mint az igaz jó hang. Végre nincs köztünk összetartás, kivált mióta a jobb- és balpárti nyavalya kiütött köztünk, észrevehető pusztítás lón sorainkban, pedig tán helyrehozhatatlanul, tán - örökre! - Azért uraim! iparkodjunk a kimúlt hasznos egyletet újra feltámasztani halottaiból, - hogy ezáltal ismét összhangzó, jó hangulatú, egyetértő s összetartó jó barátok legyünk a közjó előmozdítására mindnyájan.

A közelebbi években keletkezett egyletek közül megemlíteném a **l e g é n y e g y l e t**. Nevéről ítélve azt vélné az ember, hogy ez nem más, mint valami tornaegylet, melynek feladata kutatni, hogy - ki a legény a csárdában? Pedig ellenkezőleg, ez igen jámbor és istenfélő egylet, melynek tagjai többnyire az iparos osztályból valók, kik ahelyett, hogy kocsmákban összegyűlvén verekednének vagy drága idejüket s pénzüket haszontalanságokra fecsérelnék,

összejönnek saját helyiségükön, s ott énekelnek, szavalnak, sőt mint műkedvelők, színelőadásokat is rendeznek, s ezek által egymást kölcsönösen művelik. Kívánjuk, hogy évről évre gyarapodjanak a jóban! Hölgyeink közt valószínűleg a legényegylet ébreszté a **n ő e g y l e t** e k eszméjét is, - s ezen eszme megvalósulása némileg tán az ő érdeme is? Ámbár ez kissé törökösen történt, miután egy legényegylet mellé három nőegylet jutott, ú. m. a **S z. E r z s é - b e t - e g y l e t**, a **j ó t é k o n y e g y l e t** és az **i z r a e l i t a n ő e g y l e t**. Mivel pedig mi nem Török-, hanem Istennek hála! Magyarországon lakunk, s a többnejűség nálunk törvénytelen, óhajtanók, hogy a három nőegylet egyesülvén, az egy legényegylet mellett szinte csak egy, de erős és hatalmas nőegylet lenne. Hiszen szent feladata mind a háromnak csak egy, enyhíteni hol s miként lehet embertársaink nyomorán! Azért kívánjuk, hogy e három nőegylet nagyra nőjön, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a három eggyé levén valóban nagygyá leend!

A szinte közelebbi korban keletkezett egyletek városunk jellemét s működési irányát már igen híven fejezik ki. Győr legnagyobb részben kereskedő város; innét a **t a k a r é k p é n z t á r**, **k e r e s k e d e l m i g y ű l d e**, s a helybeli **g ő z h a j ó - , k ö l c s ö n - , s e g é l y - z ő - , s g a z d a s á g i e g y l e t e k** eredete könnyen magyarázható! Mindezek örvendetes virulásban is vannak. A takarékpénztár saját nagyszerű palotával bír, a kereskedelmi gyűlde szinte „Hausherr”***** már, - a gőzhajó-társaságnak öt tulajdon gőzöse szeldeli a Duna hullámain, a kölcsön-segélyző egyletek tetemes pénzüsszeggel rendelkeznek, - s talán csak magára a gazdasági egyletre jár kissé - rossz idő? No de az idén általában rossz idő járt a gazdaságra mindenfelé. De azért neki sem kell csüggedni; majd jönnek jobb idők is, midőn borúra derű fog következni. A mi gazdasági együttlétünknek is felvirrad még valaha, nem lesz mindég éjszaka. Mit teljes szívünkből kívánunk is néki. S mivel a közjóért ily sok nemes láng, s ennyi tűz lobog jelenleg városunkban: eljőve az idő, hogy egy **t ú z o l t ó e g y l e t** is alakuljon. Azonban ennek feladata távolról sem az, hogy az említett nemes lángokat s közjólétért hevülő tüzet oltsa; ellenkezőleg szítani, eleveníteni kell azt minden jó polgárnak, még a tűzoltóknak is! A legújabb keletkezett tűzoltóegyletnek nemes hivatása: városunkat az elemi tűzkároktól óvni, s emberéletet és vagyont, ha kell - önfeláldozással is, a dúló lángok közül kimenteni.

Még valódi működésüket derék tűzoltóinknak, hála Isten! nem láthattuk; de vizes gyakorlataikból ítélve hisszük, hogy a tűzpróbát is vitézül ki fogják állani. Azt óhajtjuk azonban; hogy e veszélyes próbatétel bármely dicsérendőleg ütne is az ki, soha be ne következzenek! Mi elhiszük nagy képességüket, - hősies önszántságukról vész idején meg vagyunk győződve; de azt kívánjuk, hogy minél később s minél ritkábban produkáltassák magukat előttünk, hivatalosan.

És ma az elsorolt 12 érdemes testvér után született egy új, igénytelen, gyenge kis gyermek, „**ismeretterjesztő egyesület**” névvel. Tudjuk a közéletben, hogy 12 testvér után a 13-iknak születése már nem szokott valami rendkívül örvendetes családi esemény lenni, - s ez kissé korlátolja mi bizalmunkat is az újszülött iránt. - De másrészt az is közönségesen ismert dolog, hogy legtöbb esetben az ily „fészekfentő”***** a magyarosan úgynevezett „vakarcs”- szokta később elhagyott szülőinek a legtöbb örömet szerezni! Azon édes reményben, azon boldogító hitben kezdjük meg tehát mi is ma legújabbban született zsenge kis egyesületnek működését, e közműveltségű nemes város kebelében; hogy a most még csak dadogó kisdéd ha egyszer majd illő anyai ápolás mellett felnő, s beszélni, írni, olvasni megtanul; bőven fogja visszafizetni azon anyai gondokat, melyek közt őt csakhamar felizmosodni hisszük. - Feladata leendő egyesületünknek népszerű modorban értelmesen oktatva, néha mulattatólag, gyönyörködtetve beszélni el tisztelt pártfogói előtt mindazt, mit lelkiismeretes, buzgó tanáraitól eltanulni sikerülend. Ki fog tehát terjeszkedni - ha Isten életének kedvezend - a szépművészetek s tudományok különféle ágaira, s az ezeken gyűjtött kincseket, mint szorgalmas méhe a virágok szirmairól szedett mézet, könnyű felfogással, érthetőleg fogja közölni, s eszerint sokféle hasznos ismereteket terjeszteni elnéző, buzdító pártfogói s nyájas hallgatói között. Szóval iparkodni fog a közművelődés, erkölcsiség s tudomány mennyei fényvel égő szelíd fáklyáját mindezek előtt fáradhatatlanul lobogtatni, kik a sötétséget nem szeretik; de a nap éltető sugarainak szemlélésén, tiszta lelki gyönyört élveznek magukban! Hogy pedig e magasztos szent célt mindinkább megközelítse, ápolásra, anyagi s szellemi pártolásra van kisdéd egyesületünknek szüksége, - mely hogy hiányzani nem fog, erről biztosít bennünket kedves polgártársaink, uraink, úgy mint tisztelt hölgyeinknek minden szépért, jóért égő önzéstelen

tiszta szeretete. Nincs hát már egyéb hátra, mint igénytelen kis egyesületünket ismételve közpártfogásba ajánlva, annak szerény működését ezennel megkezdeni. S ezt fogja tenni rögtön tisztelt tagtársunk, dr. Kramoliny, ki a légzésről fog tudományos felolvasást tartani - melyre bátor vagyok a tisztelt hallgatóság becses figyelmét előlegesen felkérni. - Minden újszülöttnak világra jöttével első működése a lélegzetvétel. A mi újon szülött egyesületünknek is legelőször lélegzetre van szüksége; adja Isten, hogy ebből soha ki ne fogyjon!

(Győri Közlöny, 1870. nov. 20. 93. sz. 389-390.)

Jegyzetek

a) Karika Antal orvos, szakíró, szerkesztő.

Apáczaszakállason született 1827. április 16-án. A nagykőrösi és a pápai református kollégiumban elemi és középiskolai tanulmányait végezte, 1855-ben szerzett orvosi diplomát a pesti egyetemen. Orvosi pályáját Győrött kezdte, volt tétí járási főorvos, aztán ismét Győrött praktizált, 1881-ben Budapestre költözött, ebben az évben elhunyt. A helyi újságok és országos szaklapok állandó munkatársa, írt a kolera gyógyításáról, a malárialázzról, a közegészségügy megszervezéséről stb. 1879-ben a Győri Lapok szerkesztője, 1880-ban a Hazánk c. hetilap főmunkatársa.

b) Színjátszás Győrött

Utaltam a legrégebb magyar - latinul fennmaradt - drámai játéokra, a Tractus stellae-re, A csillag vonulása c. vízkeresztí játéokra. A középkor jellegzetes műfajai voltak az iskoladrámák, a források arról tanúskodnak, hogy mind a jezsuita gimnáziumban, mind az evangélikus iskolában folytak előadások. A 18. század végén és a 19. sz. elején vándortársulatok járták az országot. Az állandó színház építésében és az állandó színtársulat megalapításában jelentős szerepe volt egyes polgároknak - Reinpacher József kávésnak, Gschwind János lakatosmesternek (Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején: Győr, várostörténeti tanulmányok - 230. l.) - de különösen **Ecker János** szén- és vaskereskedő lendített sokat a színjátszás ügyén, mint a város színügyi megbízottja (1821-től), majd 1833-ban mint a Színházszépítő Egyesület alapítója. A felújított színházat 1839-ben

nyitották meg. Német színházként indult, mely magyar társulatokat is befogadott. **Kovács Pál**, **Zmeskál István** megyei aljegyző és **Jankó Mihály** ügyvéd 1840-ben **Magyar Színészetet Biztosító Társaság**ot hozott létre. A következőképpen fogalmazták meg színházi ars poeticájukat: „*Korunk a haladás kora; uralkodója egyesülési szelleme... hisszük, hogy a nemzeti színészet hazánkban mulattatás mellett közérdekű célok elérésére is szolgál... Ugyanis a véleményegység bölcsője a nyelvegység, a nemzeti színészet pedig hatalmas előmozdítója lévén a nyelvegységnek, magyar hazánkban a magyar színészetnek e tekintetből pártolása minden jó polgárnak kötelessége.*” (Társalkodó, 1841. június 23. 198-199.) Kovács Pál „**a színészet Mekkája**” címet adta a 19. század végi győri színháznak.

c) Olvasás- könyvkölcsönzés.

Könyvkölcsönzésre már az Olvasóegylet előtt történtek - időleges - kezdeményezések. 1789-ben **Müller Ferenc** hozott létre Olvasó Kabinétet, **Schwaiger András** könyvkereskedő pedig 1813-ban nyitott kölcsönkönyvtárat. Kazinczy Ferenc 1831. évi pannonhalmi útjáról szóló beszámolójában arról tudósít: A vármegyeházán „két szolgabíró a maga szállását ezen háznál olvasó-szobának engedte, s így casinója már, tavál óta, Győrnek is van.” (Idézi Z. Szabó László: Kazinczy Ferenc Pannonhalmán. 1993., 29. l.) 1836-ban a Győri Királyi Akadémia bölcsészhallgatói **Akadémiái Olvasó Társaság**ot alapítottak, mely folyóiratokat is járatott, pl. a Tudományos Gyűjteményt és a Tudománytárat.

Tartósnak ígérkezett **Kovács Pál** 1838-ban alapított **Győri Olvasó Társasága** - 1857-ben Győri Olvasóegylet néven szervezték újjá -, amely már sokféle érdeklődést, műveltségtartalmat ki tudott elégíteni: kölcsönzést, helyben olvasást, folyóiratok, metszetek, térképek tanulmányozását. Egyaránt kiszolgált a magyar és a német lakosságot. Szükség is volt erre, hiszen: „E kis városul alig tudják meghatározni, vajon német-e inkább, vagy magyar?” (Honderú, 1843. 840. l.)

A könyvtár jelentőségéről, sőt „veszélyességéről” árulkodik, hogy a titkosrendőrség korán felfigyelt rá. Már 1839-ben jelentés született a „Kovács Pál elnöklete és a bencés Czuczor Gergely titkos patronátusa alatt alapított egyletről.” Bűne? „... tagjai nők és fiatal egzaltált fejek, köztük diákok.”

d) Ének-Zeneegylet

Történelme során gazdag ének- és zenekultúra jellemezte Győrt. A reformkorban olyan pártfogó lendített még rajta, mint **Sztankovics János** püspök és **Richter Antal** karnagy, zeneszerző, de megemlítem Jankó Mihály ügyvédet is, aki színházi előadásokhoz szerzett zenét, sőt, indult a Himnusz megzenésítésének pályázatán is.

Kovács Pál már 1830-ban így fogalmazott: „*Nyelv után a nemzeti muzsika az, mellyel a hon Géniusza szelíden foglalja egybe a haza fiait - s eredetiségét a népeknek örök időkre fönn tartja.*” (Tudományos Gyűjtemény, 1830. 1o9. l.)

1847-ben Férfidalegylet alakult.

A Hazánk rendszeresen tudósított a hangversenyekről, zenei eseményekről, a szabadságharc leverése után pedig a Győri Közlönyben. Jótékonyági hangversenyeken felolvasással szerepelt, pl. Pápán (Győri Közlöny, 1859. 15. sz. 58-59.), Reményi Ede világhírű hegedűművész hangversenyén Egy kis vásárfia c. tárcáját olvasta fel. (Győri Közlöny, 1860. június 8. 182-183.)

1862-ben újjáalakult a dalegylet - Ének- és Zeneegylet néven - elnökké Kovács Pált választották; 1867-ig töltötte be e tisztséget. Gondok támadtak, erre utal elmondott beszédében. Az 1870-es évek elején ismét újjászerveződött a zeneegylet. (Petz, 1930. 74. l.)

* krida csőd, bukás

** jelen háborús idők - porosz-francia feszültségek, háborúhoz vezettek

***wiszt, darock, piquett, dártil korabeli kártyajátékok

trick fogás, fortély, csel)

**** aszkór erős kiszáradással járó halálos betegség, szárazbetegség

***** Hausherr család fő, háziúr

***** fészekfentő az a kismadár, amely utoljára kel ki a tojásból, a testvérek között a legfiatalabb, kései gyermek.

3. A Győri Ismeretterjesztő Egylet működése

Már néhány évi tapasztalat után dr. Fölkel István a „Felolvasások, melyek a Győri Ismeretterjesztő Egylet által rendezettek” (Győr, 1874.) c. kötet előszavában így fogalmazott: „... **nemzetünk jövő létének és jövő fennállásának egyedül a közművelődés képezi**

legbiztosabb zálogát... az ismeretek oly hatalmat képviselnek, mely előtt hátrálni kényszerül az anyagi nyers erő, de háttérbe szorulni kénytelenek... azon elavult nézetek, melyek mindeddig a szellemi haladásnak útjába állottak.”

A felolvasások és előadások lehetővé tették, sőt az alapszabályok szorgalmazták a hozzászólásokat; így az összejövetelek vitafórumokká válhattak; természetesen bizonyos szabályok, kulturális viselkedési normák betartásával. Ezek:

XVI. 3. Előadás alatt a hallgató közönség csendben maradásra készítetik. A rendezőket az elnök rendre- és ki is utasíthatja.

XVI. 4. A működő tagok kötelezettek tárgyalásaik közben az erkölcsi kímélyesség (- kíméletesség -) iránt kellő figyelemmel lenni s a vallási felekezethez és politikai pártoskodás, valamint a személyeskedés terére nem lépni.

XVI. 5. Egyes művek előadása után joga van a jelenlévők közül bárkinek az előadott tárgyra megjegyzést tenni, felvilágosítást kérni.

6. A jelenlevő közönségnek az előadott tárgyak felett az alapszabályok XV/4. pontjában kijelölt feltételek korlátai között **szabad eszmecsere s vitatkozás** engedtetik. Több egyszerre felszólaló közül azonban az elnök jelöli ki a szólásra jogosítottat.” (II./ 870/23. - Győri ismeretterjesztő egyesület helybenhagyott alapszabályai.)

Az egyesület egyes források szerint 6-7 évig, mások szerint 10 évig, Kovács Pál és Karika Antal újabb javaslatáig működött. Önfenntartó szervezet volt. Az Alapszabály szerint háromféle tagságra épült:

- alapító tag (20 forint tagsági díjjal)
- működő tag (aki előad)
- pártoló tag (3 évre 1 forintot fizet be)

Az egyesület népszerűsége folyamatosan nőtt. 30 pártoló taggal indult, néhány hónap múlva számuk már 104, 1874-ben 130, a működő tagok száma: 30.

Az egyesület tudományokat népszerűsítő programokat szervezett, melyeket a (rég) városházán tartottak vasárnap délutánokon. Az előadások ingyenesek voltak. Már 1871. júliusig 8 tudományos felolvasás és 15 közhasznú ismereteket tartalmazó értekezés hangzott el.

Milyen volt a témaválasztás? Történelmi és haladást követő; az

új tudományos és technikai témákat is felölelő, emberközpontú, érdeklődésre számító. A választék akár mintája is lehet a mai közművelődési programoknak.

Már a nyitó előadás is biológiai és egészségügyi téma volt; a következő időkben szintén napirenden voltak. Ilyenek:

A dohányzás, Az egészség szerepe a munkában, Az emberi agy és annak működése, Az életmentés, A vérkeringés (dr. Stádler Károly - győrszigeti orvos, szakíró); Az ülő mesterségek egészségi viszonyai, A víz (dr. Sikor József - orvos, a győri jogakadémián a törvényszéki orvostan tanára), Az emberi nem életkora (Belányi Ferenc), Az alvás és álom (Persz Lajos).

Pedagógiai, pszichológiai témák: A szenvedélyek hatalma, A boldogságról (Lefebér Lajos), A Flöbel-féle gyermeknevelési rendszer (Belányi Ferenc), A káromkodás (Sikor József).

Fizikai, kémiai, természettudományi, technikai: Az éjszakai fény, Szabad tengelyek (Bierbauer Lipót - bencés tanár); A petróleumról, A naprendszer és a föld keletkezésének a története (Belányi Ferenc); A darwinizmus ismertetése (Persz Adolf); A légszesz (Kramoliny István); A táviratok fejlődése (Vaszary Kolos - bencés tanár); Mérgek és robbanószerkezték (Sikor József); A Schmidt-féle pörgettyű alkalmazása hangtani és fénytani kísérleteknél (Tomek Anasztáz - bencés tanár); Schey Lipót: A hő (főreáliskolai tanár).

Képzőművészeti, irodalmi: A költő és a képzőművész, aethetikai párhuzam (Abday Asztrik - bencés tanár); A festészet (Rapoch Gyula); Megemlékezés Eötvös Józsefről (Kautz Gusztáv - jogakadémiai tanár).

Társadalmi, jogi, politikai kérdések: A műveltség (Karika Antal); Az osztrák állambank, Az angol alkotmányról a reformtörvények alapján (Kozma Imre - ügyvéd, polgármester); Az emberiség történeti fejlődéséről a humanitás terén, Társadalmi jogok és kötelességek (Fölkel István); de a kor jelenségeiről, tendenciáiról is szerveztek előadásokat, pl.: A földműves és iparos osztály társadalmi jelenségei (Mersich József - ügyvéd, a Győri Közlöny munkatársa, szerkesztője); A női emancipáció, A lakviszonyok befolyása a társadalomra (Pisztóry Mór - jogász, jogakadémiai tanár); A halálbüntetés eltörlése, A győri gabonakereskedés. (Kautz Gusztáv - jogász, jogakadémiai tanár).

Nem soroltam fel minden előadást; csupán csak meg akartam mutatni, hogy az emberi társadalom és a kor sok kérdése napirendre

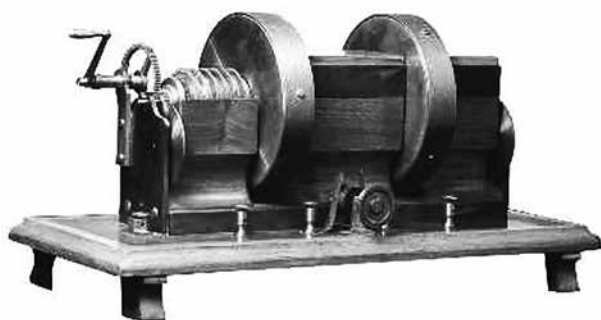

került; s a város értelmisége fontosnak tartotta, hogy ezekről szóljanak. Az értelmiség valamennyi rétegéből voltak előadók. Az egyesület tehát betöltötte vállalt szerepét.

1881-ben Kovács Pál és Karika Antal új programmal állt elő, mely részben az Ismeretterjesztő Egylet megújítását jelentette volna, részben nyitott volna a művészetek és az irodalom felé. Végül Kovács Pál születésének 100. évfordulóján megalakult a **Kisfaludy Irodalmi Kör**, mely közel 50 éven át művelte és folytatta Kisfaludy Károly és Kovács Pál kulturális programját; lehetőséget teremtve íróknak, költőknek, irodalomtörténészeknek, hogy a nyilvánosság elé lépjenek, találkozzanak az olvasókkal, népszerűsítsék az irodalmat. (dr. Bászai Ernő - Kemény József: A Kisfaludy Irodalmi kör negyedszázados története 1908-1933. Kisfaludy Irodalmi Kör, Győr, 1933.).

Megjegyzem: Győrött a 19. század második felében sok és sokféle - mai kifejezéssel - civil szervezet alakult; működött, a Győr - várostörténeti tanulmányok (390. l. - Vörös Károly) 1878-ban 46 egyesületet említ.

Így lépte át az ország és a város a XIX -XX. század határát. A gazdaság és a társadalom változásaival, új jelenségeivel folytatódott a történelem, vele párhuzamosan a tudományban és az ismeretterjesztésben új igények, új módszerek, új szervezetek születtek. Új erőként nyilvánult meg a politika; a polgári szerves fejlődésbe beleszólt az erő, a hatalom szava.

Jedlik Ányos dinamója

III. Kezdeményezések, szervezetek a XX. század első felében

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1958-as alapszabálya két szervezetet nevez meg elődjének: az 1841-ben alapított Természettudományi Társulatot és az 1901-ben alapított Társadalomtudományi Társaságot. Miért e kettősség?

A XIX. század fontos vívmánya Magyarországon: a természet- és technikai tudományok felzárkóztatása az évszázadok óta hagyományos értelemben vett bölcséleti és jogi tudományokhoz. A másik: a latin (és német) szakszókincs, kifejezőmód helyett megszületett a nemzeti nyelv tudományos terminológiája, érvényesülhetett a Jedlik Ányos által megfogalmazott ajánlás: „... minden ember azon nyelv segítségével tehet a tudományokban legnagyobb előmenetelt, amelyikben leginkább jártas.”

A XIX. sz. utolsó harmadában megszülettek, illetve születőben voltak a háttérintézmények; főreáliskolák, felsőkereskedelmi iskolák, a tőkés ipari fejlődés megkövetelte a szakképzés fejlesztését is. Győri példáját idézem: A Győri Hírlap 1897. december 14-i számában jelent meg a Kereskedelmi és Iparkamara javaslata „szakiskola létesítése mellett.” Győr Szabad Királyi Város közgyűlése 1898. február 10-én már határozatot hozott: „... az ipari középiskola létesítési ügyében a vezető szerepre készségesen vállalkozik”, 1901. október 28-án megkezdődött a képzés a Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskolában a régi városházán, „második tanévét már új otthonában kezdhette meg.” (A Jedlik Ányos Gépipari és Informatikai Középiskola jubileumi évkönyve, 2001. Győr). Mindez a győri iparvállalatok nagyvonalú anyagi és erkölcsi támogatásával vált lehetségessé.

A tőkés termelési viszonyok megerősödése, megszilárdulása nagyfokú társadalmi átalakulással járt. A mezőgazdaságban felszabadult munkaerő az iparban és kereskedelemben találta meg életfeltételeit; ugyanakkor a polgári társadalom politikai-jogi feltételrendszere - a szabadság, egyenlőség, testvériség hármasszava - érvényesülésre várt. Társadalmi mozgalmak indultak, a liberalizmus jegyében a szabad választójogért, a demokráciáért, de egy sor szociális javadalmazásért is. Mindezt olyan mozgalmak szolgálták, mint a kapitalizmus bírálatában jeleskedő szociáldemokrácia - fokozódó radikalizmussal; az agrárszocialista

mozgalmakkal, a paraszti földért való harccal, Magyarországon kiegészült mindez a nemzeti önállóságért folyó küzdelemmel. Nem véletlen született meg éppen Győrött a Giesswein Sándor kanonok által képviselt keresztényszocializmus: 1898-ban megalapította a Győr és Vidéke Keresztény Munkás Egyesületet, mely 1903-ban Győr és Vidéke Keresztény Szociális Egyesületté alakult át.

Az oktatás mellett megnőtt a felnőttképzés és az ismeretterjesztés szerepe. Pl. a Fa- és Fémipari Szakiskolában már kezdetektől folytak munkásképző tanfolyamok.

A társadalmi lét új jelenségei, törekvései hozták magukkal, hogy az ember és a társadalom is a tudományok tárgya lesz; megerősödik a pszichológia - pl. a freudizmus révén -, új tudományként jelentkezik a szociológia és a mindennapokban egyre jelentősebb harci eszközzé válik a politika. Mindebben fontos szerepet vállal a sajtó, az írott és a szóbeli képzés, tájékoztatás és kommunikáció.

1. A társadalomtudományok útkeresése

Miként realizálódik mindez a tudományban és az ismeretterjesztésben Magyarországon? 1901. január 23-án megalakul a Társadalomtudományi Társaság, melynek programját a Társaság egyik alapítója, Pulszky Ákos (1845-1901) jogfilozófus, egyetemi tanár így fogalmazta meg: *„Mi elsősorban arra vagyunk hivatva, hogy gyűléseinken, az azokban tartandó fölolvasásokban és az egyesületünket képviselő folyóiratban a tudományt ápoljuk, a tudományos eszméket terjesszük... Semmi közvetlen politikai céllal nem bírunk, sőt minden ilyen politikai célt, amelyet bárminő párt működésével, vagy bárminő kormányrendszerrel, vagy akár bárminő társadalmi osztály érdekével azonosítani lehetne, magunktól egyenesen megtagadunk. Emellett azonban állandóan arra fogunk törekedni, hogy működésünk mégis gyakorlatilag is érvényesüljön a közérzület felkeltésében azon légkör megteremtésében, amelyben a társadalmi tényezők üdvös gyümölcsöket teremhetnek: közvetve tehát ki fog hatni a tényleges alakulásokra is.”* (Idézi Szuics László - 33-34. l.)

A társaság vidéken is szerveződött. Győrött - a szabadkőművesek aktivitásával - 1906-ban alakult Társadalomtudományi Kör, 1912-ben pedig az Országos Ismeretterjesztő Egylet Győri Csoportja. (A Magyarországi Egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig. I-III.

Művelődéskutató Intézet, 1989. szerk.: Pór Edit.),

Az idézet önmagában is ellentmondást hordoz, hiszen a programban megfogalmazott „tudományápolás” és a „közérzület felkeltése” közvetlen átlépheti a köztük feszülő mezsgyét. Jól mutatja ezt pl. a társaság két meghatározó egyéniségének, Szabó Ervinnek és Jászi Oszkárnak a munkássága. Szabó Ervin (1877-1918) jelentős szerepet vállalt a munkásművelődés és a könyvtár közszolgálati szerepének megszervezésében; ugyanakkor tevékeny harcosa volt a szociáldemokráciának. Hasonlóan vélekedhetünk Jászi Oszkáról (1875-1957), aki szintén tevékenykedett a munkásművelődésben - a Szabad Iskola igazgatója -, ugyanakkor olyan kérdésekkel foglalkozott, melyek az adott történelmi szakaszban súlyos válságokként jelentkeztek: a Monarchia fennmaradása, a nemzetiségi kérdés, Magyarország sorsa. (Pl. könyvcímei is tükrözik ezt: „Új Magyarország felé...-1907, „A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője - 1911, „Magyarország jövője és a Dunai Egyesült Államok” - 1918.) Jelentős szerepe volt a Társaságban a szabadkőműveseknek (Galilei Kör, 1908.)

1918-19 politikai rendszere a direkt hatást követte; az ismeretterjesztést az ideológiai átnevelés szolgálatába állította. Molnár Ernő Kun Béla Győrött elmondott szavait idézi: *„A proletárok nem lehetnek lokálpatrióták: a nemzetközi forradalmat védjük, és véd bennünket a nemzetközi proletárság.”* (421. l.)

A Társaság a két világháború között nem működött.

Hogyan élte meg az eltelt időt a Természettudományi Társulat?

2. A Természettudományi Társulat a két világháború között

a) A forradalmak és a társulat

Hogyan hatottak az 1918-as őszi és az 1919-es első félévi események?

Az 1918. december 18-i közgyűlésen törölték a szervezet nevéből a „királyi” jelzőt, hiszen 1918. november 16-tól Magyarország népköztársaság volt. Nyilatkozatot fogadott el arról, hogy továbbra is részt vesz a tudományos ismeretterjesztésben. A Tanácsköztársaság

idején a Népbiztosság alá rendelték, háromtagú direktórium vette át irányítását. Részt vállalt a „népnevelésben”, együttműködött ebben az 1918 őszén alakult Természettudományi Szövetséggel. A Természettudományi Közlöny folytatta megjelenését. Az 1919-es májusi számban pl. Mikola Sándor (1871-1945) a jeles matematika-fizika szakos tanár, tudós méltatta az 1919 április 8-án elhunyt Eötvös Loránd egyetemi tanár, feltaláló, a Természettudományi Társulat alelnöke tudományos munkásságát.

b) A Természettudományi Társulat 1920-1945 történelmi időszakában

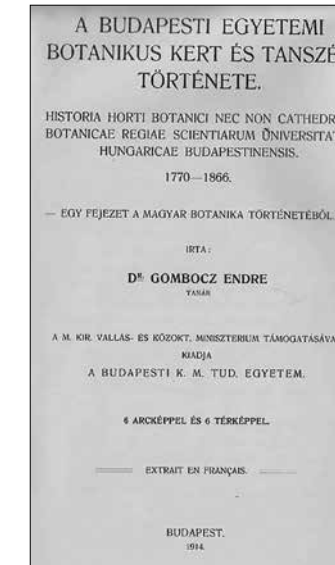
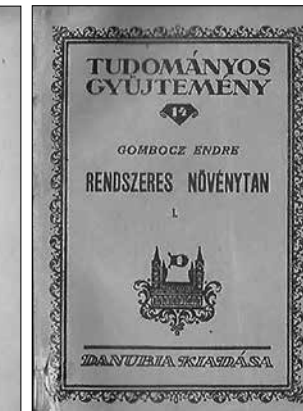
A kezdeti időszak a revízió jegyében folyt, felülvizsgálták a forradalmak idején történeteket. A névben visszaállították a „királyi” jelzőt, „kirekesztés a társulattól” szabályt fogadtak el, és angol nyelvű emlékiratban fordultak a külföldi társszervezetekhez az ország földarabolása elleni tiltakozásra kérve őket.

Az újjászervezés gyorsan folyt; Gorka Sándor biológus, zoológus első titkár, majd főtitkár (1914-25 között) arról számolt be 1925-ben, hogy a társulatlak több mint 27 ezer tagja van.

A következő 25 évről nem szólhatunk **Gombocz Endre** botanikus munkásságának méltatása nélkül, ui. 1925-től 1945-ig ő volt a társaság első titkára, főtitkára. Bátyja, Gombocz Zoltán, nyelvész, egyetemi tanár neve talán mélyebben bevésődött a magyar tudomány történetébe; a maga szaktudományában és a tudományos ismeretterjesztésben azonban az öcs, Gombocz Endre is sokat tett. Iránta való tiszteletét fejezte ki alma matere, a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium 2007-ben, amikor hasonló kiadásban megjelentette „A magyar botanika története” c. művét.

Gombocz Endre 1882. június 9-én született Sopronban. Már diákként pályázatot nyert „Sopron környékének flórája, a flóraterület növénygeográfiai jellemzése” c. munkájával a gimnázium Magyar Társaságának pályázatán. A Pázmány Péter Tudományegyetemen 1905-ben szerzett természettudomány-vegytan szakos tanári diplomát. 1906-tól 1919-ig az Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolájában tanított, 1918-ban egyetemi magántanár címet kapott, 1919-29 között a női polgári tanárképző tanára, majd a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytaráiban vezető, igazgató. 1945-ben bombatámadásban halt meg.

Számunkra jelentős műve A Királyi Magyar Természettudományi

Társulat története. 1841-1941. Budapest, 1941.

Tudományos munkássága sok szempontból a kutatás és ismeretterjesztés szoros kapcsolatát követi. Sopron vármegye növényföldrajza és flórája (1906) c. munkájával a helyi és a regionális ismeretének fontosságát hangsúlyozta. Alap kutatásokat végzett a magyar botanika történetében, a történetiség szintén jellemző kutatásaiban (A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története - Bp. 1914.; A magyar flóra kutatói - 1936.; A magyar botanika története - Bp. 1937.) Szívesen látta komplexen, ezért nem egyszer alkalmazza az összehasonlítás módszerét, a tudományágak között is kapcsolatot teremt; pl.: „A mai őstörténeti kutatás eredményesen fel is használja a nyelvkincs nyújtotta adatokat, az összehasonlító nyelvészet, az archaeológia, az anthropológia stb. segítségével. Az adatok hosszú sorából csak egyet ragadok ki, az elmondottak megvilágítására. A r é n s z a r v a s-nak (*Rangifer tarandus*) minden finnugor nyelvben - a magyar és a mordvin kivételével - közös ősi neve van. Ebből az következik, hogy ez az állat a finnugoroktól lakott területen közönséges volt. Hogy a mordvin és magyar nyelvben nincs régi neve, annak az lehet a magyarázata, hogy a tőlük lakott területen nem volt otthon...” (15-16. l.)

Felsorolja a fákat, melyek „messziről látható magános fákat jelöltek határuk”. Szaknyelven, a latinon is megnevezi őket: fűz. (*fyzeg* - *Salix*), mogyoró (*munaraubukurea* - *Corylus*), berkenye (*brokinarea* - *Sorbus*), körtefa (*kurtuel*-fa - *Pirus*), som (*sum*-*Cornus*). (19. l.)

Nemzetközi kapcsolatokat is földeit, pl. Clusius németalföldi botanikus nyugat-magyarországi kutatásait, akit Beythe István (1532-1612.) 1556-ban hédervári, 1574-76-ban soproni prédikátor segített kutatásaiban.

Természetesen nem egyedül vezette a társulatot. Az elnök Ilosvay Lajos kémikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja, 1906-14 között a társulat titkára, majd 1914-től 1936-ig elnöke. Utóda - átmeneti ideiglenesség után - 1937-től Zimmermann Ágoston állatorvos, anatómus, egyetemi tanár. Alelnökök Hutyrá Ferenc orvos, állatorvos és Mágocsy-Dietz Sándor botanikus, fiziológus.

Jelentős fordulat a magyar közoktatás és közművelődés történetében Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztersége (1922-1931.). A trianoni békeszerződés által okozott vereséget, veszteséget a nemzeti kultúra kiemelt fejlesztésével kívánta ellensúlyozni. Nemcsak a népiskolák és a középfokú

oktatás fejlesztésével és a szegedi egyetem létesítésével, hanem megerősítette a természettudományi képzést; nemcsak az iskolai oktatásban, hanem a társadalom egészében. (Munkájának folytatója Hóman Bálint). Az 1926-ban tartott természettudományi kongresszus után két szervezet alakult, az egyik az Országos Természettudomány Tanács, melynek elnöke Ilosvay Lajos lett, a másik a Széchenyi Tudományos Társaság, ennek pedig alelnöke. A korábbi személyes kapcsolatok erősítették az együttműködést.

Amikor Zimmermann Ágoston átvette az elnökséget, tulajdonképpen a Klebelsberg-programot fogalmazta meg, az elismerés mellett -kissé eltúlozva- az addig alkalmazott munkamódszerről a kritikát. „Minket a társulat nagy múltja kötelez. Szellemi tőkét, tekintélyt, hagyományait mindenképpen a maguk eszményi tisztaságában óvnunk, őrizniük kell, ügyelve arra, hogy el ne homályosuljanak, de nem szabad elzárkóznunk további időszerű fejlesztéstől sem. A megváltozott helyzettel számolva a természettudományos műveltség terjesztése és fejlesztése terén ma frissebb, élénkebb, elevenebb, fokozottabb tevékenységre van szükség, mint régebben. A társulat működése nem merülhet ki egyedül folyóiratok és könyvek kiadásában, hanem tagjait, a nagyközönséget más egyéb úton is törekedniük kell a természettudományos műveltségnek megnyerni, közelebb hozni társulatunkhoz a ma még távolabb állókat. Az együvé tartozás bensőbb érzetét kell felkelteni és ápolni, mélyíteni hathatós eszközeinkkel, amilyenek nagysikerű természettudományi estélyeink, szakosztályaink magas szintű munkássága, értékes, gazdag könyvtárunk, jól díjazott, figyelemreméltó pályázataink fejlesztése által.” (A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat története 1841-2001. 52. l.)

A két világháború között kezdték pályájukat, tudományos munkásságukat, a tudományok népszerűsítésében folytatott tevékenységüket azok, akik a II. világháború után újraélesztették a kutatást és az ismeretterjesztést. Az eddig említettekén kívül kiemelem Bay Zoltán tevékenységét (1900-1992). A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett matematika-fizika szakon diplomát, 4 évig Berlinben ösztöndíjas, az Egyesült Izzóban és a Budapesti Műszaki Egyetemen folytatta kutatásait, 1948-ban emigrált, a G. Washington Egyetemen lett a fizika professzora. 1945-ben ő volt annak a tudóscsoportnak vezetője, amelynek először sikerült radarvizsgálatot észlelnie a Holdról. Nevét kisbolygó viseli.

Manninger Rezső állatorvos, egyetemi tanár, tudós és gyakorló ismeretterjesztő. (Sopronban született 1890. július 7-én - Budapesten

hunyt el 1970. február 4-én.). Oklevelét a budapesti Állatorvosi Főiskolán szerezte, 1914-ben doktorált. *Hutyra Ferenc* (orvos, állatorvos) járványintézetében dolgozott, tanársegéd, adjunktus, 1918-ban az immunitástan magántanára, 1928-ban megszervezte az Országos Egészségügyi Intézetet. Sok tisztséget töltött be a tudományos közéletben, a Természettudományos Társulatban is, rendszeresen előadott a TIT által szervezett klubesteken is.

A következőkben csak vázlatosan sorolom a Királyi Magyar Természettudományi Társulat eseményeit; de hadd idézzem ennek bevezetéseként Németh László író, iskola- és pedagógiai módszert teremtő - megynket is érintő - programját:

„14-én utazom Győrbe, ott még megpróbálok valamit. Egy tudományos társaságot óhajtok összehozni, amely a győri tájegység geológiáját, föld- és természetrajzát, történelmét, néprajzát, szociológiáját tanulmányozná, példát akarok mutatni a tájismeret, a konkrét világ felfedezésére. A szakemberek dolgozatait én magam egyesíteném egy nagyobb tanulmányban, s ez példa lehetne más vidékek ifjúsága számára. [...] ... egy komoly enciklopédista munkát, amelynek ezentúl nagy társadalmi jelentősége is lehet. Több száz kérdést akarok föladni, s ez több száz embert kíván, minden vidéken egy-egy tudományos „sejt” alakulna, mélyen belenőve a konkrét feladatokba, elit egy forradalom számára....” (Németh László Élete levelekben 1914-48. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1993. Gulyás Pálnak, 1933. január 1. 135-136. l.)

A népi írók „forradalma” valójában a társadalom demokratikus átalakulása volna, mely a tájban és a nemzeti, népi kultúrában gyökerezne - ennek feltárásához keres társakat -, s egyik feltétele a nemzeti művelődés kiszélesítése, a kulturális javakhoz való hozzáférés lehetőségeinek a bővítése.

Mindennek változatos formái születtek a két világháború között:

- a népfőiskolák és a munkásszervezetek révén bekapcsolódni a parasztság és a munkásság képzésébe
- jelentős tudományos események az ún. természettudományi estélyek, ahol neves tudósok tartottak előadásokat: Entz Béla pl. a daganatokról, Gróh Gyula az anyagok belső szerkezetéről, 1935-ben már az atomrombolásról, Bay Zoltán az atom-átalakulásról és atomenergiáról, Szent-Györgyi Albert a biológiai élésről, Manninger Rezső a fertőző betegségekről stb.
- 1925. augusztus 25: a tihanyi Biológiai Kutatóintézet alapkövetétele,

avatása 1927. szeptember 25-én, ezzel a társulat „évtizedes álma” valósult meg.

- 1931-ben emlékkiállításon mutatták be a társulat 90 éves működését.
- 1933-ban munkatársat delegáltak az MTA Nyelvművelő Bizottságába. Feladata az egyes tudományozakok műnyelvének, terminológiájának fejlődését, fejlesztését követni, rendszerbe foglalni.
- 1935-ben Herman Ottó születésének 100. évfordulóján emlékünnepséget szerveztek. A nagy tudós sokat dolgozott az Akadémia és a Természettudományi Társulat megbízásából, 1877-től 10 éven át szerkesztette a Természetrajzi Füzeteket.
- A társulat megnövekedett tekintélye fejeződik ki abban, hogy alapításának 100. évfordulóját az MTA dísztermében ünnepelte.
- Az utolsó jelentős esemény a háború befejezése előtt - 1944. január 9-én - Kulin György javaslatára az amatőr csillagászati szakosztály megalapítása és a Csillagok Világa c. folyóirat megjelenése.
- Ajánlattevő szerepe volt a természetvédelemben; természetvédelmi területek kezdeményezésében (Tihanyi-félsziget, Sas-hegy, Badacsony-Gulácsi-hegység), ezt szolgálta az 1935-ben elfogadott erdőtörvény is.
- 1938-ban Országos Természetvédelmi Tanács alakult.

3. Bencések az ismeretterjesztésben a két világháború között - Győrött

A Szent Benedek Rend külön fejezetre érdemes az ismeretterjesztésben.

Szent Márton-hegy kolostora már a rend alapításától kulturális központ, egyben kulturális műhely is. Vele együtt iskola is született, a magyar (latin és magyar nyelvű) írásbeliség szülőhelye, fénye nemcsak a kisalföldi tájat, hanem az egész országot besugározta. **1802-től** pedig deklaráltan is kulturális küldetést kapott a rend, az Ora et labora! mellé a Docete, Tanítsatok! feladatát is elnyerte. Győrött átvette a nagy múltú jezsuita gimnáziumot.

Acsay Ferenc igazgató 1901-ben megjelent iskolatörténetében így értékelte a gimnázium működésének közel 100 évét:

„Önállóságunkért, nemzeti nyelvünkért, művelődésünk fejlődéséért való hosszas küzdelemünkben híven részt vett az iskola is; s a lelkes csapat amely önfeláldozólag működött a nemzeti műveltség érdekében, épp oly okos tapintattal vezette keresztül az intézetet a válságos korszakban 50-60-ig (1850-60-ig) anélkül, hogy a mostoha viszonyok közt kockáztatta volna az intézet életét, s egy percre is elvesztette volna nemzeti érzületét.” Már az előzőekben láthattuk, a bencés tanárok a kezdetektől tevőlegesen részt vettek az országos és természetesen a város kulturális életében; Czuczor Gergely pl. az Olvasóegylet életében, Jedlik a Természettudományi Társulat megszervezésében, a gimnázium szertára tudósi műhellyé vált, amit a győri születésű Jáki Szaniszló bencés szerzetes, a Princeton University tanára így méltatott: „Azzal, hogy Jedlik Ányos megkonstruálta, feltalálta az elektromotort, Győr városa belépett az egyetemes kultúrába.” (Jáki Szaniszló előadásából)

Különösen szükség volt a trianoni békeszerződés után a biztatásra és a „hogyan tovább?” kérdésre való válaszadásra. Sokan a kultúra felvirágoztatásában látták, hogy Magyarország erőt gyűjtsön, felemelkedjék. **Ferenczy Viktor**, Jedlik Ányos életrajzírója, a fizikatanításban a nagy előd követője „Magyar érdemek a világnak váltakozóáramú villamosításában” c. tanulmányában - fizikus módra - így fogalmazott: „... a múltnak és a jelennek szellemi energiahálózatában Magyarország nem egyszerű kultúrállomás, hanem számottevő energiaközpont, mely eredményesen működik közre a kultúra emelésében.”

Ezt a küldetést vállalta a gimnázium, nemcsak a diákok körében, hanem a felnőttek körében is. 1921-ben indult a Győri Szabadegyetem **Réthei Prikkel Marián** (1871-1925) bencés tanár, etnográfus kezdeményezésére. (Tagja volt a Kisfaludy Irodalmi Körnek, A magyar táncház és A magyarság táncai c. munkájával beírta nevét a magyar néptánc történetbe.)

Jó szívvel emlékezem Grábits Frigyesné és Grábits Frigyes tanárra, helytörténészre és népművelőre, akik sokat tettek, hogy megismerjük Győr közelmúltbeli irodalmi és kulturális életét.

A szabadegyetemi előadások többnyire a díszteremben és a rajzteremben folytak; tevőlegesen 1944-ig. Ezen időszak alatt 118 előadási téma 600-nál több előadásban hangzott el; közel 30 százalékukat bencés tanárok tartották; nemcsak győriek, hanem pannonthalmiak is. Nem idézhetem meg mindegyiküket; de hadd emeljem ki néhányukat:

Bánhegyi Jób tanár, irodalomtörténész. Úttörőmunkát végzett azzal, hogy nemcsak a modern magyar nőírókról s a kortárs katolikus költőkről (Harsányi Lajos, Mécs László) szólt, hanem irodalomtörténetet is írt. **Holenda Barnabás** és **Ferenczy Viktor** a modern fizika kérdéseiről /az anyag modern elmélete, atomfizika, rádiótechnika). De idekívánkozik **Blazovich Jákó**, **Bognár Cecil**, **Borbély Kamill**, **Heckenast Kolos** előadók neve is.

A szabadegyetem nemcsak előadásokat szervezett, hanem megemlékezéseket, ünnepélyeket is. Így került sor 1923-ban Madách-ünnepélyre, 1925-ben Jókai, 1931-ben Kazinczy, 1935-ben Rákóczi Ferenc megünneplésére.

A bencések sokat adtak a városnak egyéb területeken is, amelyek szintén a közművelődést szolgálták, szolgálják. **Rómer Flóris** és **Méry Etel** régészeti gyűjteménye az alapja a Xántus János, napjainkban Rómer Flóris nevét viselő múzeum anyagának. **Várkonyi Hildebrand** javaslatára került a bencés rendi gyűjtemény a város kezelésébe. **Lovas Elemér** Győr és Győr környéki régészeti kutatásokkal gyarapította a helyismeretet. **Fehér Ipoly** „Győr vármegye és város egyetemes leírása” c. tanulmánykötetet szerkesztette, több témát maga dolgozott fel. Szinte felsorolhatatlan a nyelvtudósok száma; a korabeli anyanyelvi folyóiratok szinte mindegyikében olvasható bencés tanár, tudós által írt tanulmány.

Miben hozott újat a bencések által szervezett Győri Szabadegyetem?

1. Olyan szellemi műhely volt, amely komplex szemléletet követett; együtt folytatott természet- és társadalomtudományi, sőt művészeti előadásokat; valójában az ember szellemi és lelki teljesítményét egységben láttatta.
2. Az egyetemes kérdések mellett a regionális és helyi tudományos és kutatási eredményeket is közkinccsá tette, növelve a lokálpatriotizmus tudatosságát, így újabb tartalommal gazdagította a nemzettudatot.
3. Biztatást, motivációt adott a helytörténeti és regionális kutatásnak.

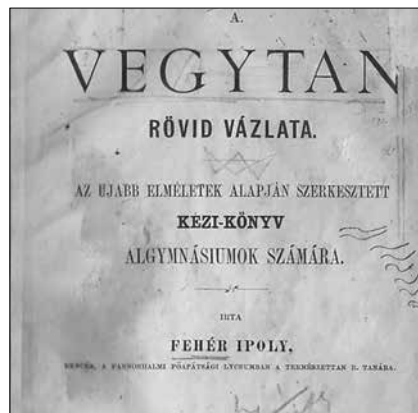
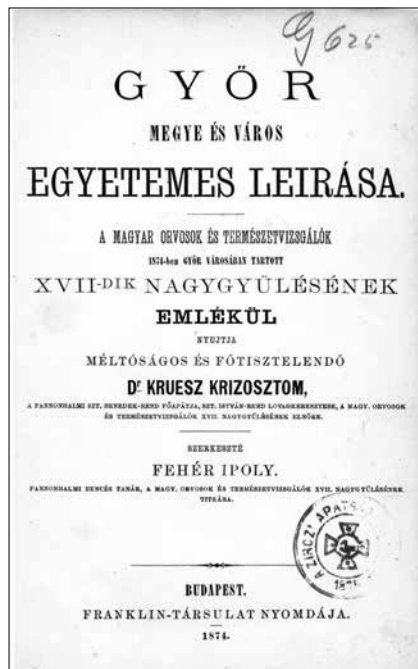
Irodalom:

Acsay Ferenc: Győri Kath. Főgimnázium története 1626-1900. Győr, 1901. Győregyházmege.

Grábits Frigyes: Irodalmi élet Győrött az 1920-as években. (Kézirat)

Grábits Frigyesné: A győri szabadegyetem 1921-1944. (Kézirat)

Várszegi Asztrik: A magyar Bencés Kongregáció története 1916-1996. (Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma, 1996.)]

44

IV. Ismeretterjesztés a II. világháború után, a Természettudományi Társulattól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatig

1945-48

Még be sem fejeződött a háború, a társaság már éledt. **Rapaics Rajmund** botanikus, biológus, a társaság könyvtárosa 1945 márciusában választmányi gyűlést hívott össze. Segítőtársakra talált olyanokban, akik korábban is részt vettek a tudományos ismeretterjesztés programjaiban: Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas orvos, kutató, Gróh Gyula kémikus, egyetemi tanár, a Szovjetuniót is megjárta Vándor József kémikus (a hazai nejlön első előállítója). 1945. április 21-én Szent-Györgyi Albert megtartotta az első nyilvános előadást (Az izommunka mechanizmusa), az 1945. júliusi közgyűlésen pedig fölállt a társaság vezetése: elnök: Gróh Gyula (1942-től a Magyar Kémikusok Egyesületének elnöke, kutatási területei: radioaktivitás, reakciótechnika, fehérjék - még ma is stratégiai tudományterületek); alelnök: Renner János, főtktár: Rapaics Rajmund. Folyóirata a **Természettudomány** (a Közlöny szót nem engedélyezték - régi időket idézett?).

Az új, demokratikusan induló rendszerben küzdenie kellett, hogy a tudományos életben visszaszerezze régi helyét, és a „szabad művelődés jegyében” részt vállaljon a falvakban és városokban kibontakozó kulturális életben. A Bereczky Albert által foganatosított 44300/1945 VI. sz. rendelet kimondta, hogy: „Az iskolán kívüli népművelés egyszeriben a társadalom öntevékenységévé lépett elő”. Korlátozást, egyben nyitást is jelentett, ui. pártok, önkormányzatok, egyesületek és egyéb szervezetek kezdeményezték az előadásokat, kulturális mozgalmakat.

1947-ben két, máig is élő tudomány-népszerűsítő fórum is született: megjelent az **Élet és Tudomány** - a párizsi Science et Vie mintájára, ui. 1945-ben Mariska Zoltán néhány példányát Magyarországra hozta -, és megnyílt az **Uránia Csillagvizsgáló**. (Megjegyzem, hogy internetes forrás szerint az Élet és Tudomány 1946. december 1-jén jelent meg és a TIT elődje 1948 októberében vette át.)

45

1948-1952

1948 csak úgy kerül be történelmünkbe, mint a „fordulat éve”. A szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülésével (1948. jún. 12.) kialakult a monolitikus, marxizmus-leninizmus ideológiáján alapuló, egypárturalmi rendszer, mely - a kemény diktatúrától az ún. „puha” diktatúrán át - elvisz 1989-ig, a rendszerváltásig.

A Magyar Dolgozók Pártjának üzenete a szervezetnek az I. kongresszusról: „A fordulat évében, amikor az államhatalom oszlatlanul a dolgozó nép kezébe került, a Magyar Természettudományi Társulat elé azt a célt tűzte ki pártunk és kormányunk, hogy váljon a természettudományos ismeretterjesztés, a természettudományok népszerű propagandájának szervévé.” (Idézi Honfi József: A társulat újraindulása a felszabadulás után c. tanulmányában. - 69. l.)

Az 1948. augusztus 25-én tartott éves közgyűlésen az új főtitkár, **Mariska Zoltán** mérnök hasonló ajánlattal élt: „Azok a körülmények, főleg társadalmiak, amelyek a közelmúltban fennálltak, a felszabadulás után megváltoztak, és a dolgozók rendjének kialakulásával kedvezően befolyásolják a természettudományok és a műszaki haladás ügyét.” A „dolgozók rendje” valójában a pártirányítás alá tartozó egyesületeket, szervezeteket jelentette (szakszervezetek, MNDSZ stb).

A szervezet vezetőségébe is új emberek kerültek: elnök: **Novobáztzy Károly** (fizikus, egyetemi tanár, kutatási területe: relativitáselmélet, elektromágneses tér), jelentős szerepe volt a magyar fizikusképzésben; alelnökök **Bognár Rezső** (kémikus, vegyészmérnök (alkaloid-kutatások), a debreceni egyetemen tudományos iskolát teremtett; **Sós József** (orvos, egyetemi tanár, kutatási területei: táplálkozástudomány, aminosav okozta elváltozások, pajzsmirigy); **Tasnádi Kubacska András** (geológus, paleontológus), sokágú tevékenység az ismeretterjesztésben, gyermekmeséket is írt; könyvtáros és a Természettudomány szerkesztője **Rapaics Rajmund**; **Mariska István** mellett titkári funkciót kapott Hahn Géza.

A meghívásoknak megfelelően folytak az üzemi, városi, falusi előadások. A marxista-leninista ideológia „belengte” ezeket, amennyiben a tudományok „pártszerűek” lehetnek. Néha egy-egy frázis, Marx-, Engels-, Lenin-, Sztálin-idézet is megteszi, hogy a központi irányelveknek érvényt szerezzenek.

A ma már mindennapi frázissá vált: „**az osztályharc fokozódik**” - szólás (Bacsó Péter: A tanú) - szellemében sürgette

az 1950. október 7-én tartott közgyűlésen **Mód Aladár**, a Társadalmi Szemle szerkesztője a marxista tudatosság, a marxista ideológia erősítését: „Népi demokráciánk megszilárdítása, mint a szocializmus építésének egyik legfontosabb feltételét követeli meg tőlünk, hogy szakadatlan harcot folytassunk minden reakciós ideológiai örökség ellen.. A régi világot lehetetlen csak politikai és gazdasági harc eszközeivel legyőzni. A letűnő, a hanyatló világ ideológiájának örökségét csak úgy lehet legyőzni, ha egyben egy új és magasabb rendű ideológiát és kultúrát állítunk a régi helyébe - Rákosi elotárs szavait idézve - az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra minden kincsét a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára tesszük hozzáférhetővé.” (Idézi Honfi József - 71. l.)

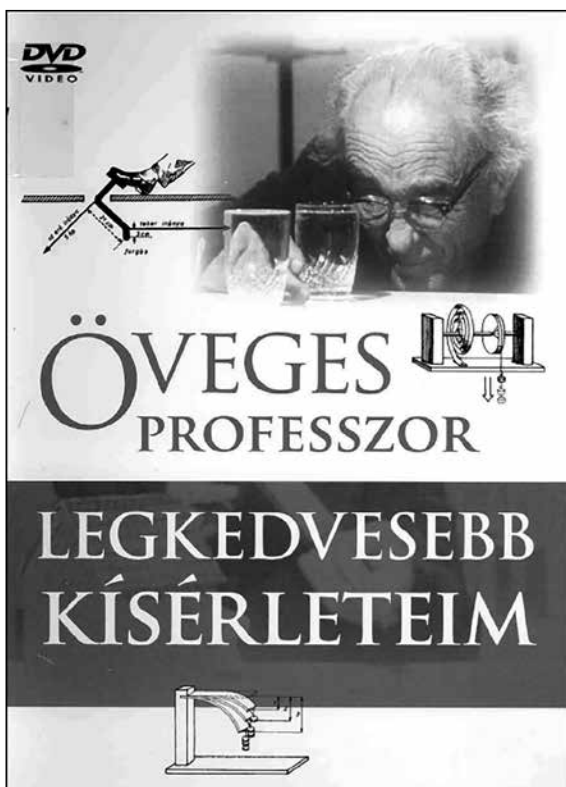
E rövid idézet stílusával is jellemezhetjük a kort, melynek követelménye volt a „harc” (kétszer is - „szakadatlan”, „politikai és gazdasági” vagyis a totálist kifejező jelzős szerkezettel), a „ régi világ”, a „rég”, a „letűnt, hanyatló világ”, a „reakciós ideológia” szembeállítás a „a szocializmus építésé”-vel és a „magasabb rendű kultúra”-val (fokozó értelmű jelzőhalmozások és felsorolások); természetesen illett a kor vezető egyéniségének a szavaival bizonyítani. Nem volt könnyű ez a természettudományokkal kapcsolatban.

Különös, de ennek a kornak egyik legtöbbet szereplő, kedvelt ismeretterjesztője **Öveges József** professzor, piarista pap, tanár, a szerzetesrendek feloszlata után is oktathatott. Győr megyei kötődése is van. Tanári elhivatottsága szorosán egybefonódott ismeretterjesztő tevékenységével, érdemes életútját megismerni.

A Zala megyei Pákán született 200 évre visszavezethető pedagógus családban 1895. november 10-én. Az elemi iskola öt osztályát a Győr közeli Péren végezte, majd a győri bencés gimnázium diákja lett. 1912-ben a piarista rend novíciusa Vácott, a VII-VIII. gimnáziumi osztályt a rend kecskeméti gimnáziumában folytatta, itt tett érettségi vizsgát kitűnő eredménnyel.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen matematika-fizika szakon tanult, ugyanakkor a piarista rend pesti teológiai főiskoláján papi hivatására készült. Tanári pályáját 1919. szeptember 1-jén a szegedi piarista gimnáziumban kezdte; tanári vizsgáját 1919 decemberében tette le; 1920. július 4-én szentelték pappá.

1922-24-ben Tatán tanított, ekkor jelent meg első zsebkönyve, melyet így hirdetett: „Adja el esernyőjét és vegye meg Öveges József

Időjósítás és időhatározás című könyvét!" 1924-ben Vácra került, de 1938-tól ismét a tatai piarista gimnáziumban tanított. Ezekben az években írta első tankönyveit (pl. Kis fizika), szabadidejében mint cserkésztsízt a fiatalokkal foglalkozott; szeretett kirándulni, úszni, korcsolyázni; kitalálta a vitorlás korcsolyázást. 1940-ben a budapesti rendi gimnáziumba helyezték. 1946-ban újra váltott, a tartományfőnök engedélyezte, hogy a József Nádor Műegyetem Gazdasági Szaktanárképző Intézetében a négy évfolyam hallgatóinak teljes fizikai képzését elvállalja. Középiskolai tanári pályája ezzel befejeződött. 1947-48-ban a Közgazdasági Egyetem, 1948-55 között a Budapesti Pedagógiai Főiskola Fizika Tanszékének tanára, ezután nyugdíjba vonult. 1979-ben hunyt el.

„A legnagyobb boldogságom, ha másnak tudást és örömet nyújthatok” - ez volt papi, tanári, tudósi, ismeretterjesztői elhivatottságának ars poeticája, ez vezette sokirányú munkájában. Megszerettetni, érthetővé tenni a fizika törvényeit, közel vinni a száraznak, elvontnak tűnő törvényekhez a laikus embert; megmutatni: a tudomány az emberért van, és az ember még a fizikai megfigyelésekben is örömét találhatja - mindezért sokat merített a gyakorlati életből, rendszeresen szemléltetett -, gyakran a legegyszerűbb eszközökkel hozott létre, mutatott be fizikai jelenségeket, bevonva a hallgatóságot a megfigyelésekbe és a következtetések, törvények, összefüggések megállapításába.

Több mint 30 éven át volt a TIT és elődei elnökségének tagja, gyakran jelentek meg tudományos és módszertani írásai szaklapokban - az Élet és Tudományban is -; főszerkesztőként ő vezette 1958-tól a Magyar Televízió „100 kérdés - 100 felelet” c. előadássorozatát. Előadásaiiban, kísérleteiben - pl. „Legkedvesebb kísérleteim” c. műsorában - sokat adott személyiségéből, lelkes, láttató előadásmódjából.

(E rövid összefoglalást életéről a TIT Öveges József Ismeretterjesztő Egyesület - Zalaegerszeg honlapja alapján vázoltam fel.)

1952-1958

Az 1952. április 29-én tartott közgyűlés közös szervezetben összevonja a természet- és társadalomtudományokat, 1953-ban létrejött a **Természet- és Társadalomtudományi Társulat**. A pártközpont igénye növekedett, különösen a következőkben:

- erősödjenek a szervezet tevékenységében a materialista világnézetre nevelés, a materializmus és az idealizmus harcának ismertetése
- a tudományos felvilágosítás módszerével támogassa a párt politikáját
- vallás elleni harc
- a szovjet tudomány eredményeinek bemutatásával mutassa be a szocialista rendszer történelmi értékeit.

Az elnökségben erősödött a pártvonal, az elnöki teendőket *Bognár Rezső*, a debreceni egyetem rektora látta el, alelnökök: Molnár Erik (1894-1966) marxista történész, egyetemi tanár és **Gombás Pál** (1909-1971, fizikus, egyetemi tanár, 1947-ben az USA-ba távozott, de 1948-ban hazatelepült. Kutatási területe: kvantummechanika, statisztikus atomelmélet -modelljét Thomas-Fermi-Dirac-Gombás-modellként nevezik -, a szilárd testek és az atommagok elmélete...); a főtitkár *Erdei Sándor* agrárközgazdász, politikus, művészeti író. 1953-ban létrejöttek a megyei szervezetek. *Szabadegyetemek* szerveződtek, *1954-ben a sopronit* nyitották meg az országban elsőként, a győri *dr. Kovács Pál* nevét vette fel.

Sztálin halála (1953), a Szovjetunióban kialakuló pártharcok, a magyarországi visszaélések, a diktatúra és a személyi kultusz miatti elégedetlenség itthon is felerősítette a kritikus hangot, Ónody Miklós szervezőtitkár pl. az ideológiai vonatkozások „mérését” javasolta a Társadalmi Szemlében (1954). Elemző viták folytak az értelmiségi klubokban (pl. Kossuth Klub, Petőfi Kör... „építő viták”).

A diktatúra és a változást sürgetők harca 1956. október 23-án forradalomba, majd szabadságharcba ment át. Az októberi-novemberi eseményekben a testület nem vett részt, a tagok egy része azonban aktivizálódott a forradalom oldalán.

A súlyos megtorlás és a diktatúra konszolidációja után, az 1958 május 24-25-én tartott közgyűlésen került sor a társulat újjászervezésére; nevében ugyan újat hoz - **Tudományos Ismeretterjesztő Társulat** -, de követni kénytelen az MSZMP Művelődéspolitikai irányelveit.

A Természettudományi Társulat az 1953-as átszervezés után megszűnt működni; a politikai rendszerváltozás után azonban 1990. április 17-én Beck Mihály és Dank Viktor kezdeményezésére újjáalakult, elnöke Szentágothai János akadémikus lett.

Irodalom

A magyarországi egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig.

I. rész: Vidéki egyesületek és körök. Bp. 1989.

Baksa Péter: Dr. Kovács Pál emlékezete, Hazánk K. Győr 2008.

Bászel Ernő - Kemény József: A Kisfaludy Irodalmi Kör negyedszázados története 1908-1933. Kisfaludy Irodalmi Kör, Győr, 1933.

Czuczor Gergely: Pannonhegye. Hazánk, 1847. jún. 15.-jún.26

Dobrovits Sándor: Győr város egyesületei. Statisztikai Szemle, 1934. 389-394.

Federmayer István: Révai Miklós élete és munkássága. Révai M.

Gimnázium, 2000.

Győr megye és város egyetemes leírása. Szerk. Fehér Ipoly. Franklin Társulat, Bp. 1874.

Győr - várostörténeti tanulmányok. Győr Megyei Város Tanácsa, 1971.

Németh László élete levelekben. Magvető és Szépirodalmi Kk. 1993.

Petz Lajos: Győr város zenei élete 1497-1926. Győr, 1930.

Z. Szabó László: Kazinczy Ferenc Pannonhalmán. Kazinczy F. Gimnázium, 1993.

Széchenyi István: Hitel. Közgazdasági és Jogi K. Bp. 1984.

Széchenyi István: „Napló”. Gondolat K. Bp. 1978.

Dr. Vigh Károly: A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat története 1841-2001

TIT Budapest. Résztanulmányok:

Vekerdi László: A hazai ismeretterjesztést előkészítő tudományos törekvések és gazdasági tényezők a XVIII. században.

Tilkovszky Loránt: A Magyar Természettudományi Társulat megalakulásának közvetlen előzményei és működésének első éve.

Gazda István: A társulat reformkori időszakának kronológiája (1841-1948)

Diószegi István: A Magyar Természettudományi Társulat 1850-től 1918-ig

Szűcs László: A Társadalomtudományi Társaság ismeretterjesztő tevékenysége.

Vigh Károly: Ismeretterjesztés a Tanácsköztársaság időszakában

Gombocz Endre: Ismeretterjesztés a Horthy-korszakban

A Magyar Természettudományi Társulat a hazai közművelődésben (1920-1941)

Beck Mihály: A Természettudományi Közlöny története

Honfi József: A társulat újraindulása a felszabadulás után

Karvalics László: A társulat története 1953 és 1964 között

Vigh Károly: A TIT történetének fejezetei 1964-től 1982-ig

Szentágothai János (1912-1994)

T. Kiss Tamás - Tibori Tímea: Ismeretek terjesztésével és felnőttoktatással a népért...

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései Győr-Moson-Sopron megyében

(Elhangzott 2018-ban a magyar tudomány napján.)

Szálljunk vissza időben 1847-be. Vajon mit tapasztalt, milyen gondolatok foglalkoztatták Eötvényi F.(erencet?), a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni vándorgyűlésére utazó tudósítót? (Megjelent a győri Hazánk 1847. aug. 26-i számában.)

„Ha az ember Győrből indul Sopron felé, Csornáig jól elunhatja magát, mivel még az út ellen sem panaszkodhatik, - kivéven, ha **derék utitársai** vannak. Ez utóbbi szerencse ért engem, véletlenül összehozván **Majer István** esztergomi képezdei tanárral, kinek szelleműs társalgása alig lehet feledhető előttem.

A csornai prépostság épülete valami igen közönséges, s nagyon sajnálni lehet, hogy a praemonstrat (premontrei) szerzet honunkban ez egyetlen épületére külsőség tekintetében olly kevés a gond. Kertje a szerzetnek igen díszes; jelenlegi nevezetessége mindamelllett a főtiszt.(elendő) Leska kanonok úr által készített gép, melly a nap, föld, és hold járását s forgását mutatja. Valóban csodálni lehet e **műszorgalmat**, mellyel ez kiszámítva s elkészítve van, s melly nemcsak a szökőévet, de a hold- és napfogyatkozást és a valódival összevágó időben jeleli, - melly havat, - napot, - órát mutat. [- Neve az egész termet betöltő gépnek „Systema Anti-Copernico-Newtonianum”,] - minden három hóban kell felhúzni. Még egy **lángelmét** is rejtenek e falak Pintér András kan.(onok) úrban, ki a legnehezebb mennyiségtani feladványokat rögtönözve fejti meg...

Csornán túl... hiányzó jóléttel találkozánk... Tisztelt utitársammal én is csak azt óhajtom: **népnevelés, népnevelés!**

És csakugyan nem üres sopánkodás ez, bizonyítá Czenk. **Széchenyi** nem csak taníttatja népét, miért is **komoly viseletű s érett emberekkel** találkozánk falujában; de a **külső csínra** szorítja is, vagy kinek körülményei szűkebbek, adójából aránylagos mennyiséget enged el, de házát még is tisztán kell tartania.”

A szerző ilyen gondolatokkal jutott el Sopronba, ahol 7 napon át gyűléseztek **Magyarország és Erdély testvérhaza** (sic!) orvosai, természettudósai, tanárai, kutatói, a tudományok művelői - felelősségteljes hivatástudattal, a nép és a haza iránti elkötelezettséggel.

Hosszú volt az út, amíg eljutott eddig az ország.

1. Tudományszervezési előzmények

1. A megye földrajzi fekvése kedvez a tudományoknak: történelmileg Nyugat-Európa és Kelet-Európa találkozásánál helyezkedik el. Nem véletlen kapta a régió a **Bécs-Pozsony-Győr aranyháromszög** megnevezést.

2. Fontos szerepe volt a magyar iskoláztatás, kultúra, tudományok meghonosításában, fejlesztésében.

a) 996-ban Géza fejedelem a Győr közeli Szent Márton-hegyen **bencés apátságot** alapított; mely nemcsak a keresztény hitre térítést szolgálta; hanem földművelést, mesterségeket is tanított, az írásbeliség központja lett, iskolát működtetett, könyveket gyűjtött és másolt, hiteles hely funkcióját látta el. Kisugárzása évszázadokon át tartott.

b) A műveltség fejlődésére nagy hatással volt a 16. sz.-ban a **reformáció**. A soproni, győri várban szolgálatot teljesítő német zsoldosok hozták a reformációt, mely az **iskoláztatásnak** és az **anyanyelvi** műveltségnek a szerepét növelte. Középfokú líceumokat és kollégiumokat szervezett. A katolikus egyház is megújult (**katolikus restauráció!**); sorra alakultak a **jezsuita gimnáziumok**; országosan 16, ebből a régióban Pozsonytól Kőszegig, Soprontól Komáromig 8. Tanáraik - ebben az időben még többnyire papok - külföldi egyetemeken tanultak; a protestánsok németországi és hollandiai egyetemeken, a katolikusok Bécs, Graz egyetemén. Tudományos intézetek születtek: 1604-ben **Lackner Kristóf** - még reneszánsz szellemben, a páduai egyetemen szerzett jogi diplomát - Tudós Társaságot szervezett Sopronban, 1635-ben **Pázmány Péter** egyetemet alapított Nagyszombatban, Mária Terézia királyi akadémiát hozott létre Pozsonyban és Győrött (1769). Ezek fokozatosan tudományos műhelyekké váltak; megszülettek az első magyar nyelvű tankönyvek.

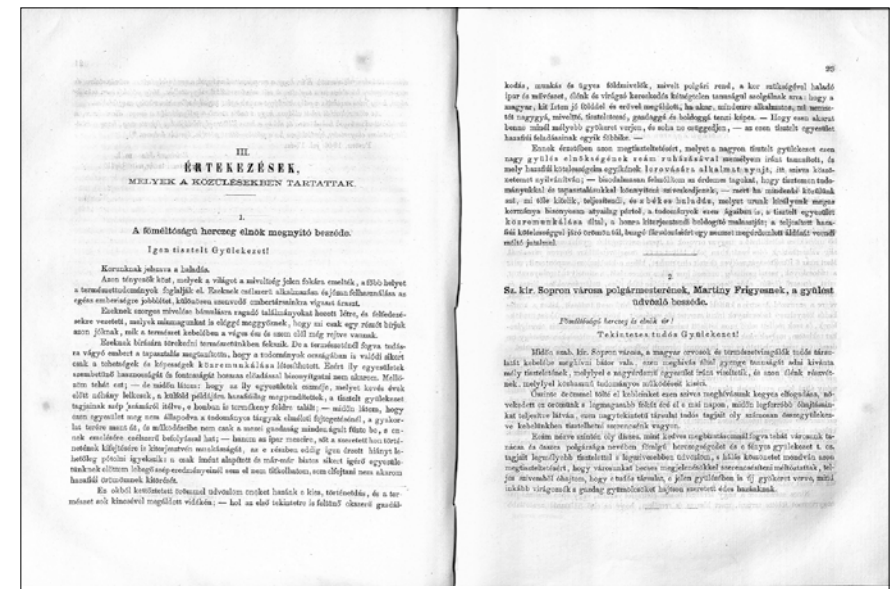
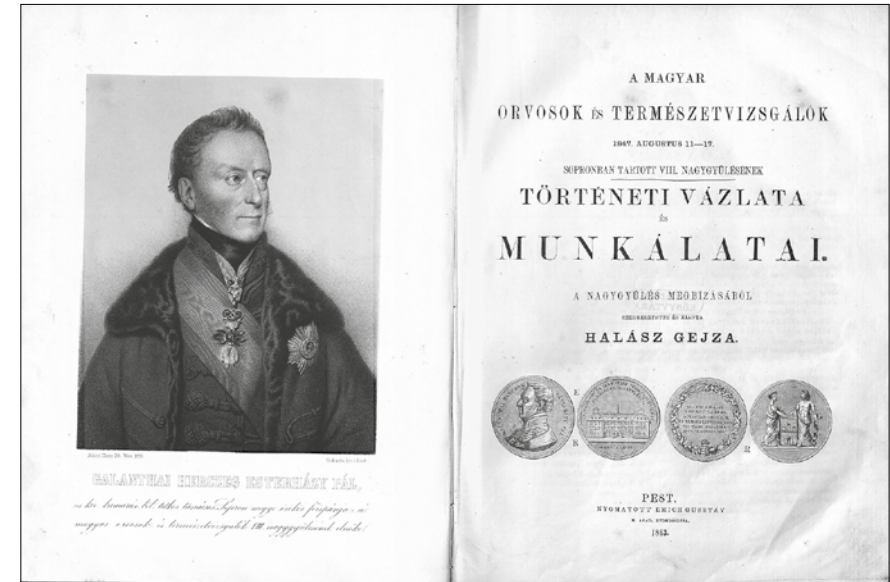
c) Újabb lendületet adott a tudományok fejlődésének a felvilágosodás. 1790-ben Sopronban Kis János Magyar Társaság néven tudományos társaságot hozott létre; a régióban akadémia szervezésére születtek javaslatok: (Fábchich József és Révai Miklós győri tanárok); s bizonyára nem véletlen, hogy a megye nagy fia, Széchenyi István alapította meg a Magyar Tudományos Akadémiát. Működésének megszervezésében sok győri és soproni kötődésű tanár, tudós, pap részt vett: pl. Döbrentei Gábor - a soproni evangélikus líceum diákja volt -, Kis János evangélikus lelkész, költő, Kazinczy Ferenc barátja, Guzmics Izidor bencés szerzetes és Czuczor Gergely, szintén bencés szerzetes. A bencések győri rendi liceuma olyan jeles tanárokat nevelt, mint Jedlik Ányos és Czuczor Gergely.

Az Akadémia az 1830-as években kezdte meg tényleges működését. A Széchenyi megfogalmazta közjó szolgálata és a művelt nemzet megteremtése azonban többet kívánt; ezért a magyar tudósok két irányban is léptek; 1841-ben két fontos társadalmi intézményt hoztak létre, amelyik közül az egyik, a Természettudományi Társulat - a tudományok népszerűsítésére - a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elődje, ma is él, működik; a másik szervezet, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései, alkalmanként átlag 500 körüli orvossal, természettudóssal. Működése az 1848-49 es forradalom és szabadságharc után és az I. világháború idején szünetelt.

2. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlései, vándorgyűlései - a soproni gyűlés (1847. augusztus 11-17 - VIII.)

Az egyesület gondolatát Bene Ferenc, a pesti egyetem orvoskari dékánja vetette fel 1840. július 26-án Bugát Pál orvosprofesszornak (dékánválasztó ülés), s az 1841. május 29-31. között Pesten tartott vándorgyűléssel meg is kezdte működését.

Milyen céllal szerveződött? Nem a szervezés, hanem a soproni vándorgyűlésen a sajtó - köztük a győri Vaterland - feltételezésére adott korabeli felelet. A sajtó kérdése ilyen fogalmazásban hangzott el: „Vajon évenként összegyülekezni szokott természetvizsgálók csak lakmároznak-e vagy más egyebet is tesznek?” Zipser Endre

„tudor és tanár Besztercebányán” - szerintem azonos Zipser Keresztély András természettudóssal, tanárral, aki Győrött született 1783. nov. 25-én, elhunyt Besztercebányán 1864. febr. 20-án, több német egyetem díszdoktora - célmeghatározása:

„Magyarországon az érdekesebb helyiségek (sic!) és azok ritkaságainak közelebbi ismerete, a haza rejtett kincseinek felkutatása, a társadalmi hajlam ébresztése és megszilárdítása, s egyszersmind a nemzetiség (nemzet-) és hazaszeretet terjesztése... - kényszerítik a tudományt, hogy az elméletek homály lepte ködéből kilépjen, s a nyilvános megvitatás tiszta fényében jelenjék meg... - törekedjünk egyetértésre... hogy az igazság és tudományok országában ernyedetlen buzgalommal közreműködhessünk ... - de... közben senki éhen ne vesszen.”

Egyértelmű, világos megfogalmazás, azt is hozzáteszi: „Tartsunk mértéket a dalban és örömben...”

Mi következett mindebből? Az üléseket évente az ország más-más városában tartották - meghívásra. Sokakat mozgató: orvosokat, gyógyszerészeket, a természettudományok tudósait, tanárait, régiség- és történetbúvárokat, mezőgazdákat és iparúzókat - még akadémiai és egyetemi hallgatókat is. Előadások hangzottak el, azokat megvitták, ajánlásokat fogadtak el, pályázatokat írtak ki, kirándulásokat tettek, a meghívók kiállításokon mutatkoztak be, a gyűlés anyagát megszerkesztve kiadták. A résztvevők átlagszáma 500 körüli (250-től 2000-ig fő). A soproni gyűlésnek 483 résztvevője volt.

Honnan jöttek a résztvevők? Az egész országból, vagyis „Erdély és Magyarország testvérhazából”, de külföldről is; pl. Olaszországból, Németországból; Bécsben dolgozó magyar orvosok, tanárok, a helyi szakemberek közül is. (Részvételi jeggyel látogathatták a kiállításokat, vehettek részt a kirándulásokon...)

Az előadások a városi kaszinóban, a szakosztályi ülések az evangélikus líceumban folytak. Látogatást tettek a soproni kórházban, a brennbergi szénbányában - hatására kezdeményezték bányászati egyesület létrehozását -, selyemhernyó-tenyészetekben (Széchenyi kezdeményezte); szőlősgazdáknál, a balfi ásványvizeknél, kirándulást tettek Kismartonba, útba ejtve a margitai kőfejtőt, Fraknóra, Eszterházára, Cenkre, megtekintették a helyi gyűjteményeket - a gyűlések visszatérő programja: „a magyar

régiségek megmentése” és „múzeumoknak való adományozása” -, a gazdaságot bemutató kiállításokat szerveztek (gyümölcs-, virág-, szőlőkiállítás, terménybemutatók - pl. óriás cukorrépák, állatbemutató, ipari kiállítás). Még Hany Istók története is előkerült. Rendkívül gazdag ismeret- és tudásanyag (kőzetgyűjtemények, rovargyűjtemények, madárkiállítás...), persze : „Fertőmellék gyönyöreit (is) élvezték.”

Az egész vándorgyűlésre vonatkozatható az a gondolat, amit Kubinyi Ferenc idéz, amikor József főherceg alcsti fűvészkertjét méltatja: „Aki fát ültet, jötevője az emberiségnek”; akik itt összegyűltek, jötevői a nemzetnek és az emberiségnek.

A soproni vándorgyűlés elnöke Esterházy Pál herceg, Sopron megye örökös főispánja volt. A protokolláris köszöntések után az előző, kassai-eperjesi gyűlésen kiírt pályázatokat díjazták. 24 pályamunka érkezett. Néhány téma: Szabad-e az állati kártevőket kiirtani; nemzeti archeológiai munkálatok; fürdők és ásványvizek fejlesztésének kérdései...

A) Milyen témák foglalkoztatták az orvosokat?

1. A **lélekgyógytan**. Az előadó, Vaszunik Mihály hangsúlyozta: „az elmetehetségek tévelygése külső valamint belső okokból származhatnak.”

2. Sok szó esik a **népbetegségekről**; a himlőről, a tüdőbajról, a vakságról. A vakoknak ingyen gyógyító és ápoló intézetek létrehozását javasolják. Mintának a nagyváradi intézetet nevezik meg. Ebből következően:

3. Újra meg újra előkerül a **közegészségügy**, annak rendezése. (Halász Géza)

4. Ifj. Bene Ferenc az **agykutatásra** hívja fel a figyelmet, mondván: „ az agyvelő az értelmiség (értelem) organuma”, „szerkezete és képlete teljes összhangzásban van az erkölcsi és az értelmi tulajdonokkal.” Mi ez, ha nem felhívás az agykutatásra?

5. Előadások hangzanak el a **növényi gyógyszerekről** és az **ásványvizek** gyógyító alkalmazásáról.

6. Weisz János egy új módszert ismertet az állati **vér összetételének megállapításáról**.

Mindezekről a szakosztályi üléseken vitákat folytatnak, javaslatokról döntenek.

7. Az orvosképzést elősegítendő két **szívmodellt** is bemutatnak: az egyik a szív felépítése, a másik modell a szívbillentyűk működését szemlélteti. (Ásványi Lajos.)

A vitákon elhangzó **javaslatok:**

- a közgyűlés foglalkozzon a népesség és halandóság kérdéseivel az ország különböző vidékein
- folytassanak vizsgálatot az ásványvizekkel - „vegyi és orvosi gyógytani tekintetből” (pályázatot írnak ki).

B) a természettudományok és társadalomtudományok témái, eseményei

1. Chyzer Kornél: **Magyarország édesvízi halai** c. előadásában teljes képet ad Magyarország halfajtáiról; pl. a pontyfélék 40 fajtáját sorolja fel, köztük a Fertő tó szegletes pontyát.

2. Jedlik Ányos a **folyadékok mozgásáról, hullámozgásáról** értekezik, előadását rajzokkal és az általa feltalált hullámgéppel szemlélteti.

3. Kubinyi Ferenc a **beremendi fura mészképletekről**, az abban található csonttorlatokról (ma fossziliáknak mondanánk) szól.

4. Rómer Flóris a **légnymásról** beszél.

5. Lunkányi János, Széchenyi jószágkormányzója nemcsak **Sopron megye földtani viszonyait** mutatta be, hanem annak **statisztikáját** is ismertette.

6. Sándorffy János: **Sopron megye leírása. Ásványországnak** nevezi (brennbergi bánya, kőzetek, talaj, ásványvizek).

7. Vidák Őse: **Archeológiai leletek** - kutatás, megőrzés, múzeumoknak ajánlás.

Kisebb témák: növényvándorlás, gubacsképződés, új sáskafajták Fiume környékén, újonnan felfedezett barlangi rovarok, a kalinkai kénbánya (Zólyom megye), Selmezbánya természettani nevezetességei, a sukorói kunhalmok.

8. Jelentős, szemléltető és tapasztalatszerző szerepük volt a **kirándulásoknak** és **tanulmányutaknak:**

- **brennbergi kőszénbánya** (1763-tól működik, gőzerőművet használnak vizkiemelésre, vontatásra, mécskekkel világítanak.)
- Javaslat: földisimei és bányászati egyesület létrehozása az ásvány-

készletek felmérésére, a kutatás támogatására és felügyeletre.

- látogatás **soproni szőlősgazdáknál**, ismerkedés a szőlőműveléssel

- a **balfi ásványvíz**

- **kirándulás Kismartonba** - útközben: **Rákos, Medgyes, Ruszt, margitai kőbánya** („Fertőmellék gyönyöreit élvezték.”)

- **Fraknó, Cenk, Eszterháza** megtekintése

- látogatás **selyemhernyó-tenyésztőknél** (Széchenyi programja)

9. **Bemutatók, kiállítások** - a város, a régió természeti és gazdasági eredményeiről:

- bemutatták az osztrák birodalom legújabb földisimei (geognostikai) - természetföldrajzi térképét

- ásványkiállítás

- régiségkiállítás

- gyümölcs- és szőlőkiállítás (többek között: „miként készül a híres soproni aszaltgyümölcs”?)

- állatbemutató a sétatér mellett

A vándorgyűlések sora a forradalom és szabadságharc, majd az önkényuralom miatt megszakadt, anyagát is csak 1863-ban adták ki, a IX. vándorgyűlésre. A Magyar Tudományos Akadémia is csak 1858-ban kezdte meg működését. Ezen vették fel **Jedlik Ányost**, egyszerre akadémiai és rendes taggá.

* *

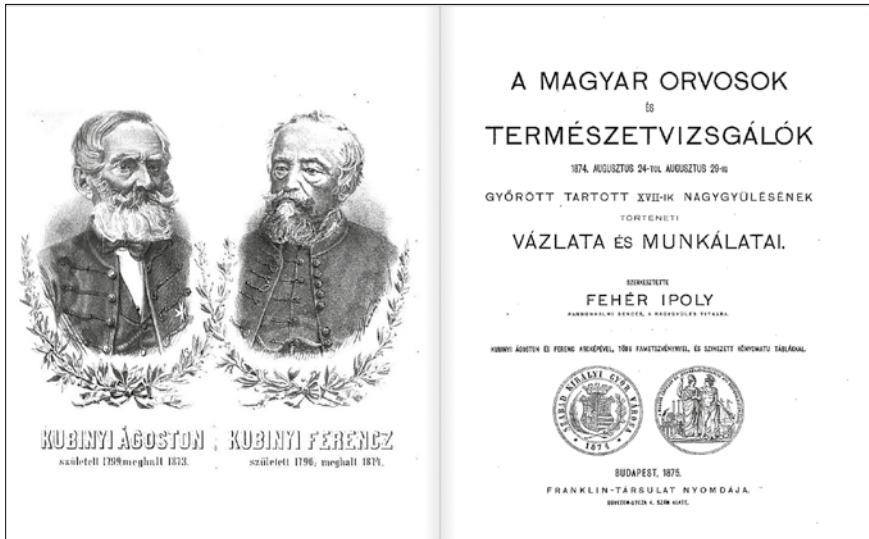
3. A XVII. - győri - vándorgyűlés: 1874. augusztus 24-29.

A győri Hazánk c. folyóirat részletes tudósításonban számolt be a soproni vándorgyűlésről. Az 1847. augusztus 28-i számban feltette a kérdést:

„A természetvizsgálók gyűlése Sopronban legalább 50 ezer ezüst forintot hozott forgásba. - Jövő évben Pest fogadja őket. És te, édes Győröm nem mozdulsz, hogy megnyerhesd e szerencsét?”

A IX. gyűlést Pesten tartották 1863-ban; Győr 1874-ben fogadhatta a tudósokat.

A **győri vándorgyűlést** 1873-ra tervezték, azonban 1872/73-ban

súlyos kolerajárvány vonult végig az országon, így 1874. augusztus 24-29. között került rá sor - 360 résztvevővel; ebből - külön kiemelve: közülük 10 hölgy.

Jóleső érzés az ülésről kiadott összefoglaló beköszöntőjében olvasni (Fehér Ipoly szerkesztette):

„A tudomány iránti lelkesedés és annak felkarolása, melyben Győr város polgárai mindenkor kitűntek, eredményezte azt, hogy Győr város hatósága és közönsége a magyar orvosok és természetvizsgálókat legszívesebb készséggel és hazafias indulattal kebelébe meghívta.”

A nagygyűlés elnöke **Kruesz Krizosztom főapát**, természettanár, aki meteorológiai állomást létesített; az alelnökök között van **Xántus János**, világutazó és gyűjtő és Kátai Gábor gyógyszerész, orvos; titkárok között **Fehér Ipoly** bencés matematika-fizikatanár, Buzinkay Gyula és Siklós Gyula)

Az előző ülésen hozott határozatokról, ajánlásokról előterjesztett beszámoló jelzi, hogy van eredménye a közgyűléseknek („nem csak lakmároznak”) pl.:

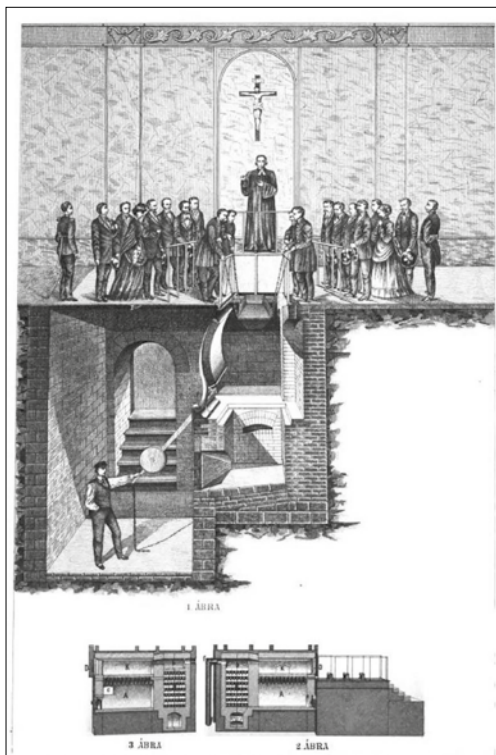
- sikerült elérni a **himlőoltás törvény általi kimondását**
- a kormány figyelemmel kíséri a **közegészségügyi** helyzetet
- a budai gyógyforrások gyógyerejének biztosítása érdekében feliratot terjesztettek a belügyminiszterhez
- a gabonafélék üszögösödése meggátlását indítványozták a földművelési minisztériumnál.

A. Milyen egészségügyi kérdések kerültek napirendre?

(Előadások és viták)

- Az egészségügy állami feladat, sürgető az „**államorvosi**” (**tisztiorvosi**) **szolgálat** megszervezése; intézkedéseket sürgetnek a járványok és idült betegségek - kolera, himlő, vörheny, sebfertőzések megelőzésére illetve gyógyítására (Sass István)

- Az orvostudomány jelen - korabeli - iránya fő jellegét abban látja, hogy „ ma már mindenütt a természeti bűvárlatnak van alávetve”; vagyis hangsúlyozza az **ember biológiai lény** voltát, az

emberi test megismerésének fontosságát (Kátai Gábor).

- Foglalkozik a **népesedés** kérdéseivel. (Magyarországon 1000 lakosra 41 - Angliában 31 - születés jut)

Gyakorlati orvosi kérdések:

- a villamnak (**electricitas**) **alkalmazása** a szemészetben - a villamosság zsongító, fájdalomcsillapító szerepe (Kiss György)
- fertőtlenítés, **fertőtlenítőszer**ek (Kátai Gábor)
- a **szürkehályog** levevése (Klein Gábor)
- Győr vidékén honos kóralakok (Karika Antal)
- elnyelt varrottú kivétele (Jelenffy Zoltán - a gégetükröt használják)
- az 1872/73. évi **kolerajárvány**
- javaslatot hoznak „**országos lelencház**” létesítésére

B. Természettudományok:

- Jedlik Ányos előadása és bemutatója: „**Két rezgési és egy haladó mozgás összetétele** és ezen összetett mozgás útjának rezgésíró-készülék (vibrograph) által való pontos leírása.”

- **Budai keserűforrás-vizek** „föld és vegytani összetétele” (Bernáth József)

- **a búza védelme** - az ausztráliai rozsdamentes búza ellenében; ui. a kereskedelemben vetélytársaként jelentkezett az ausztráliai búza
- feliratot fogalmaznak a bábolnai **ménes fejlesztéséért**
- szorgalmazzák a **gyógynövények termesztését**.

A győri vándorgyűlésen rendkívül nagy szerepe volt a **kirándulásoknak**; bár jobban illik rájuk a **tanulmányutak** kifejezés; hiszen egyben ajánlások is - elsősorban a mezőgazdaság fejlesztésére:

- megtekintik a **Győr Vidéki Gazdasági Egyesület kísérleti gyümölcskertjét**

- **Zichy Ottó szabadhegyi birtokán** a francia őszibarack-ültetvényt tanulmányozzák. (A franciabarack a nemesített baracknevelést jelenti.)

- Nagyszabású - elsősorban gazdasági célú - kirándulást szerveznek **Moson megyébe**; ahol az iskoláztatást különösen jónak

értékelik (16,88 % analfabéta, nőknél: 19,16; panaszuk viszont: „a magyarosodás iránt való érzék igen csekély”)

- a **főhercegi uradalomban** tett látogatásnál kiemelik a takarmánynövény-termelést, a tej- és húsmarhatartást, a legelők öntözését - szélkerekek vízáttemelésre; az első gőzeke alkalmazása (1861.).

- **gőzgép meghajtású múmalom**

- meglátogatják az **akadémia (1818-tól) fűvészkertjét**

- az óvári **méhészeti** kiállításon francia és német kiállítók is vannak.

- ismerkednek a **Kühne-gyárral**.

Nemcsak bemutatás célját szolgálta a **győri termény- és ipari kiállítás**, hanem a fejlesztés, az új, a modern, a termékenyebb megteremtését is; ezért is díjazták a legjobb, legsikeresebb terményeket, alkotásokat. A sok-sok iparos és mezőgazdasági termelő között kiállított a Stádel Gyár is.

Hogyan vélekedett a sajtó a vándorgyűlésről?

„Rég nem volt Győr városának oly ünnepies színe, oly pezsgő életet tükröző arculata, mint az imént lefolyt eseménydús hétnek napjaiban. Talpon volt úgyszólván naphosszat a város.” (Győri Közlöny, 1874. augusztus 30.)

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései 1933-ig éltek, a 41. vándorgyűléssel megszűntek a tanácskozások. Ez a szervezeti forma és a benne együttműködő tudósok sokat tettek azért, hogy a 19. század végére megteremtődjék a polgári gazdaság és társadalom, hogy Magyarország felzárkózzék a nyugat-európai gazdasági és kulturális színvonalhoz, mely megalapozta, hogy a 20. században sok gazdasági ágban, a tudományban és technikában világszínvonalat érjen el.

Irodalom

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11-17

Sopronban tartott VIII. vándorgyűlésének történeti vázlata munkálatai Szerkesztette és kiadta: Halász Gejza. Pest, 1863.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1874. augusztus 24-től

augusztus 28-ig Győrött tartott XVII-ik nagygyűlésének történeti

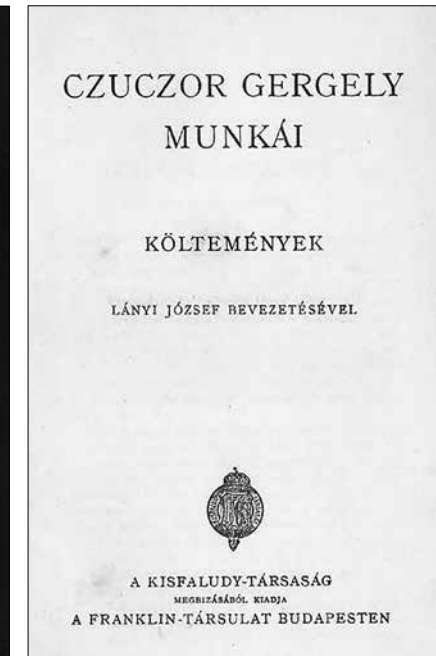
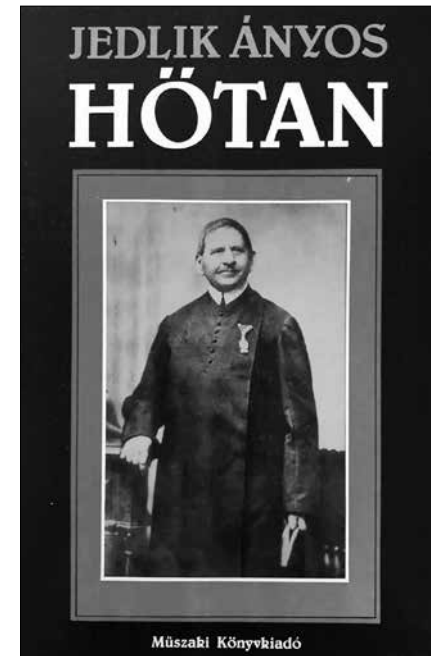
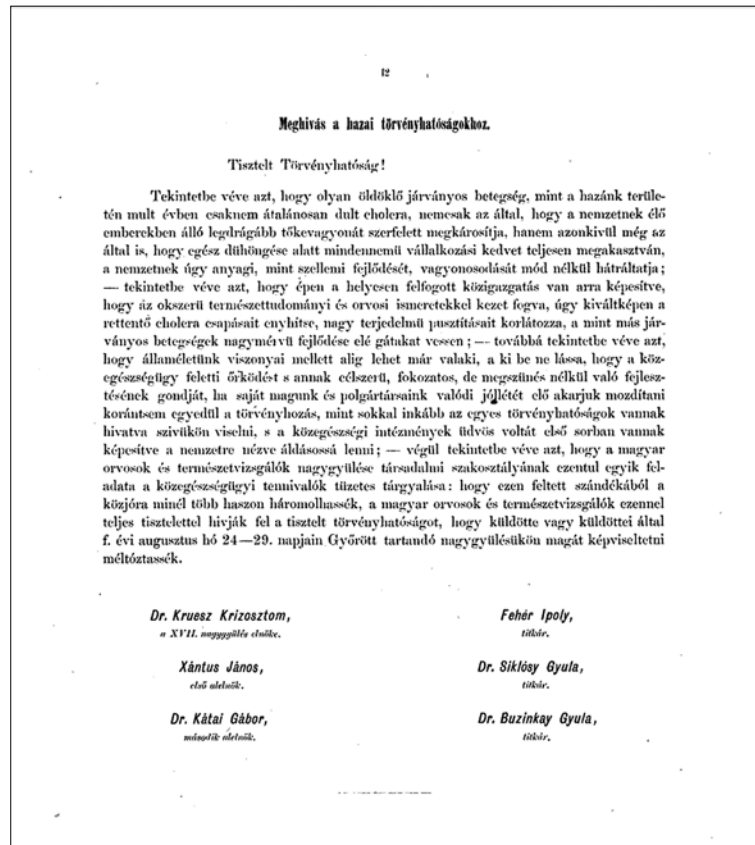
vázlata és munkálatai. Szerkesztette Fehér Ipoly pannonhalmi bencés, a nagygyűlés titkára. Budapest, 1875. Franklin Társulat.

Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos élete és alkotásai. Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, Győr. 2000.

Győri Közlöny hivatkozott számai

Hazánk c. lap

Szőkefalvi -Nagy Zoltán: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései. 1841-1933.

Rieger Tibor: Jedlik Ányos - Czuczor Gergely szobra Győrött / Fotó: Szabó Béla

Tudós ismeretterjesztők Gyórból

Jedlik Ányos és Czuczor Gergely tudományos munkássága
(Elhangzott: 2015. november 4-én a magyar tudomány napján.)

I. Tudományos előzmények

Miért választottam a magyar tudomány napján előadásom témájaként Jedlik Ányost és Czuczor Gergelyt, a két tudós bencés tanárt?

190 éve, 1825. november 3-án hangzottak el **Széchenyi István varázsszavai**, melyek a Magyar Tudományos Akadémia megalapításához vezettek. **Jedlik is, Czuczor is** tevékeny munkásai lettek a frissen alakult intézménynek. Az idén 120 éve, hogy elhunyt Jedlik Ányos, és jövőre lesz 150 éve Czuczor Gergely halálának. Érdemesek a megemlékezésre; részben szaktudományi munkásságuk miatt, de az Akadémia életében vállalt szerepük miatt is, ui. Czuczor 1835-37-ben másodtitkár volt, majd az akadémiai nagyszótár szerkesztője; Jedlik pedig a technikai és természettudományi műszótár munkabizottságának elnöke volt. A témaválasztás felhívás a jövő évre, Czuczor Gergely munkásságának megismerésére, vállalására, hátha a ma emberének is van mondanivalója.

Azért is jelentősek, mert nekik is részük volt abban, hogy **a 19. század végére behoztuk a 150-200 éves lemaradást**, Magyarország felzárkózott Európához.

Ezért pár szóban felidézem az **előzményeket. Milyen út vezetett a Magyar Tudományos Akadémia megalapításához?**

A tudományok önálló, öntörvényű fejlődésének történelmi előzménye a polgári társadalmak kialakulása és megszilárdulása. Nem véletlen, hogy az első tudományos szervezetek az erős polgársággal bíró államokban születtek. (Egyik fontos alapja a merkantilista politika.) **Franciaországban már 1629-ben Tudós Kör**t alkottak a tudományok művelői, **1634-ben** pedig megalakult a **Francia Akadémia**, az Academie Francaise; **Angliában** 1645-ben jött létre a

Természettudósok Klubja, 1660-ban pedig a **Royal Society, a Királyi Társaság**. (1700-ban Berlinben, 1774-ben Prágában szerveződött meg az akadémia. A francia és az angol intézmény alapításában az is kifejeződik, hogy a kezdetek kezdetén kéttípusú akadémia alakult ki: **a francia nyelvi-irodalmi jellegű volt, az angol pedig természettudományi irányultságú**. A magyar akadémia nyelvi akadémiának indult; Jedliknek nagy érdemei vannak abban, hogy természettudományi arculata is megszületett.

150-200 év az elkésődés, egyetemi képzésben még több - Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király kezdeményezései csak átmeneti alakulatok voltak -, ismertek a történelmi okok; **pedig Mátyás király** nagyszerű tudományos felvirágzást kezdeményezett Magyarországon, amikor megalapította a **Sodalitas Litteraria Ungarorumot**, nagyon szabad fordításban: az Írást-olvasást Kedvelő Magyarok Társaságát. Talán ez ihlette **Lackner Kristóf** soproni humanistát (1571-1631), hogy 1604-ben társaságba szervezze a város tudósait.

A reformáció és a katolikus restauráció révén kibontakozó líceumi és gimnáziumi hálózat megalapozta a tudományos képzést, némelyik akadémia vagy kollégium fokozatú felsőfokú intézménnyé alakult; 1635-ben Pázmány Péter pedig megalapította a nagyszombati egyetemet, mely jogutódai révén ma is működik. A tanárok rendszerint külföldi egyetemeken tanultak: Grazban, Bécsben - németországi egyetemeken a protestánsok. Tudományos igényű tankönyvek születtek (Ádány András, Jaszlinszky András, Makó Pál a szerzők, Reviczky Antal fizikakönyveit külföldi egyetemeken is használták; a rábacsécsényi születésű Molnár János Keresztély (1728-1804) pedig megírta az első magyar nyelvű fizikakönyvet: „A természetiekről Newton tanítványai nyomdokai szerint” c. tankönyvet. Valójában ő kezdeményezte a fizika szaknyelvének magyarosítását.

A török birtoklás, a szakadatlan háborúzás gátolta, késleltette a fejlődést; bár **tudományos kezdeményezések születtek**, elsősorban Habsburg-Magyarországon és Erdélyben.

Apáczai Csere János (1625-1659) nemcsak kora tudományának összefoglalását adta a Magyar Encyclopediában, hanem hangsúlyosá tette, hogy „a tudományok és a művészetek lankadatlan és buzgó művelése” teszi a „nemzetet pallérozottá.” **Bél Mátyás** (1684-1749) 1718-ban mondta ki először, hogy a természet kutatóit

tudós társaságban kell összefogni, 1735-ben tervet is készített a Magyar Tudós Társaságról. 1774-ben **Hell Miksa** csillagász és **Kollár Ádám** történétíró állt elő Habsburg birodalmi akadémia megalapításának tervével.

Mindez azonban **csak a terv**, a program szintjén maradt, ahogy a többi 18. századi javaslat is (Fischer Dániel, Perliczy János Dániel, Szilágyi Sámuel, Bod Péter); végül **Bessenyei György** (1747-1811) fogalmazta meg röpirataiban (Magyarság, Egy Magyar Társaság iránt való jámbor szándék) az akadémia alaptételét, melynek szállóigévé vált summázata: **„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudóssá, de idegenen sohasem.”** 1778-ban türelmetlenül sürgette a cselekvést: „Kezdünk mi mozogni, anyanyelvünkön írunk, fáradunk, de mikor fogunk oda menni, hogy benne a tudományoknak minden szükséges erein evezhessünk. Mikor fognak tiszta Magyar Akadémiát csinálni?” Indoklása szinte a szillogizmus egyszerűségével építkezik:

- az ország boldogulásának legfőbb eszköze a tudomány
- a tudományok kulcsa a nyelv, mégpedig a hazai nyelv, ezért a legelső feladat ennek tökéletesítése
- ennek eszközei: az irodalom, elsősorban a fordításirodalom, egy tudós társaság és magyar játékszín (Magyar nyelvtörténet, szerk.: a mihályi születésű Kiss Jenő; Korompay Klára tanulmánya alapján)

Ha felidézzük tanulmányainkat, a 18. századvég és a 19. század első felének nagy programjai ezek.

Az elkövetkező években ezek alapján születtek újabb **akadémia-tervek**, melyekben több győri kötődésű tudós tanár is jeleskedett: pl. **Fábchich József**, **Révai Miklós** – emlékezzünk Federmayer István tanár úrra, aki lefordította és elemezte Révai terveit. Erdélyben Aranka György és Bolyai Farkas, majd Batsányi János, Teleki József.

1818-ban Döbrentei Gábor – a soproni evangélikus líceumban is tanult, könyvtárosa és titkára volt a Kis János által alapított Magyar Társaságnak – állt elő Magyar Nemzeti Tudományos Társaság alapításának tervezetével.

Miért volt jelentős Széchenyi István felszólalása 1825. november 3-án az országgyűlésen? Mert a követek Magyar Tudós Társaság alapítását sürgették, **Felsőbüki Nagy Pál** soproni követ meg is fogalmazta annak feltételét: „... **pénz kell! még pénz! pénz!**”. Széchenyi ekkor állt fel, és birtokai egy évi jövedelmének felajánlásával megnyitotta az **adakozók sorát** – olyan eredménnyel,

hogy az **1827.** április 11-i királyi jóváhagyással meg is született az 1825-27. XI. törvénycikk kimondta: **„Az önként és szabad adakozásból összeszedett tőke vagyomból Tudós Társaság vagyis Magyar Akadémia állíttassék fel.”**

[Megjegyzem: az Akadémia épületét is Magyarország társadalma építette fel. A közadakozásban megyénk is jól szerepelt: jelentős összeggel támogatta a Soproni Takarékpénztár és a Győri Kölcsönös Biztosító Társaság, de egyének is, pl. a győri dr. Kovács Pál felolvasó estjeinek díját ajánlotta fel. A terveket a berlini A. Stüler készítette, az építkezést Ybl Miklós és Szklanitzky Antal vezette. 1865. december 9-én avatták fel.]

Az **1827. november 30-án** kinevezett 26 tagú bizottság – titkára és jegyzője Döbrentei Gábor – dolgozta ki **alapszabályait** és működési elveit, melyet **1831.** január 28-án erősített meg a király. Megyénkből is többen tevékeny tagjai voltak ennek a bizottságnak: Guzmics Izidor, Fejér György (1817-ben a Tudományos Gyűjteményt indította útjára), Pázmándi Horvát Endre, Kisfaludy Sándor.

Az Akadémia **1830-ban** kezdte meg működését, elnöke (korábban előlülő) **Teleki József** 1855-ig, Széchenyi István alelnök (másodelőlülő) 1850-ig, első főtitkára Döbrentei Gábor. A 26 tagot számláló Igazgatótanács tagjai főleg mágnások és főpapok; a nemességet Felsőbüki Nagy Pál, a polgárságot Wagner Ferenc, Sopron polgármestere képviselte.

Az Akadémia és a magyar tudomány tevékeny úttörője volt a maga korában Jedlik Ányos és Czuczor Gergely.

II. Jedlik Ányos és Czuczor Gergely

1. Párhuzamosságok

Életútjukban sok a **párhuzamosság**. Másod-unokatestvérek, 1800-ban született mindegyikük, szülőhelyük szomszédos, Jedlik Szímón, Czuczor Andódon született, a keresztségben mindketten az István nevet kapták. Nagyszüleik révén együtt gyerekeskedtek, az elemi iskolát is Szímón kezdték. Aztán elváltak útjaik. Gimnáziumi tanulmányaikat azonban egy osztályban fejezték be a pozsonyi bencés gimnáziumban. **1817-ben** egyszerre lettek Pannonhalmán bencés novíciusok – Guzmics Izidor ekkortájt adta Szent Márton

hegynek a Pannonhalma nevet –, **1818-20-ban** pedig a győri rendi líceumban, ami megfelelt a bölcséleti akadémiának, együtt készültek a tanári pályára. Tudós tanáraik voltak, fölnéztek rájuk, Pozsonyban különösen sokat nyújtott nekik Gácsér Leó, Győrött Czinár Mór (a természetismeret tanára, fizikai kísérleteit az ekkor Győrött a bölcsészeti és jogi akadémián tanuló Deák Ferenc is látogatta) és Szeder Fábián (a palóc nyelv kutatója). Rendszeresen olvasták az előd jezsuita gimnázium gazdag könyvtárának könyveit.

Jedlik 1821-ben matematikából és fizikából, 1822-ben pedig filozófiából és történelemből tette le doktori vizsgáit, Czuczor pedig a pesti központi szeminárium teológus hallgatója lett. Ő költővé érett, mentora Kisfaludy Károly volt, írásai az Aurorában jelentek meg. (Augsburgi ütközet c. eposz elsőként, 1824.)

Mindegyikük a győri bencés gimnáziumban kezdte tanári pályáját, de tanítottak a rendi líceumban is, sőt Czuczor a győri bölcséleti és jogi akadémián is.

Útjuk **1829-ben** átmenetileg elvált; Czuczor a komáromi gimnáziumba került.

2. Mit jelentett tudományos pályájukon Győr?

A felkészülést a tudományos életre.

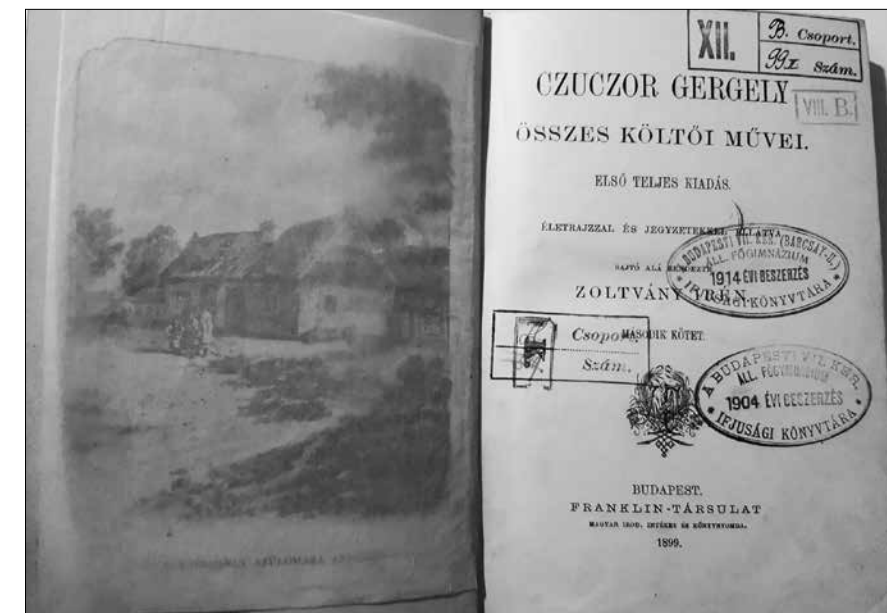
Jedlik természettant, mezőgazdaságtant oktatott. Mi volt az első teendője? Megteremtette az oktatás szakmai, tárgyi háttérét, mert tantárgyai oktatásához kísérletekre volt szüksége; a főapáttól újra meg újra eszközöket és anyagot kért, de maga is konstruált eszközöket. Az **1829-ben összeállított füzetében,** a „Kísérletek sorozata, amelyet saját előadásaiban való felhasználásra állított össze Jedlik Ányos Szent Benedek-rendi tanár a győri kollégiumban az 1829- évben” 292 kísérletét írta le.

Milyen kísérleteket mutatott be? Természetesen olyanokat, amelyeket maga is tanult, látott; de kora tudományos életéből is. Honnan tudta, hogy kora tudósai milyen kísérleteket mutatnak be?

Tanárságának szintén első teendői közé tartozott, hogy a főapáttal **megrendeltette a nagy európai egyetemek szakfolyóiratait,** így közvetlenül olvashatta Davy, Young, Avogadro, Faraday, Jacobi, Smee, Oersted és mások kísérleteit. Azokat megismételte. De nemcsak ismételte, hanem továbbgondolta őket: hogyan lehet

Hefter László: Jedlik-csobogó Győrött / Fotó: Szabó Béla

célszerűbben eljutni az eredményekhez, milyen változásokat kell, lehet az eszközökön véghezvinni, milyen anyagokkal lehet javítani az eredményt stb.

Tudása így szinkronban volt kora Európájának fizikájával. Élővé tette a kapcsolatot, hogy **levelezésbe** kezdett a bécsi és a berlini egyetem tanáraival. Mindezt megerősítette azzal is, hogy 1834-ben és 1835-ben nagy **tanulmányutakat** tett Ausztriában és Németországban, egyetemi laboratóriumokat (P. Marian Gmundenben fényinterferencia kísérleteket mutatott be neki), gyárakat (Linzben szövőgyárat, Brünn környékén egy „gőzönnyel” működő posztógyárat, ahol gázzal világítottak), múzeumokat látogatott, tudósokkal találkozott.

Később is sokszor ment világot látni, tapasztalatot gyűjteni. Amikor a kiegyezés után szóba került a pesti természettudományi kar bővítése, 1871-ben Németországba látogatott; Lipcsében, Berlinben, Göttingában stb. tanulmányozta a tudományos képzés tárgyi feltételeit, az előadótermeket, laboratóriumokat, szertárakat (Dubosque-féle hullámgépet, Helmholtz készülékét a hanglebegés vizsgálatához, Rumkorrf-féle induktort stb). Heidelbergben találkozott Kirchoff-fal, Berlinben meglátogatta a Siemens-Halske elektromos gépeket előállító gyárat. Tapasztalatait, javaslatait Trefort miniszter elé terjesztette.

Győri tanárkodása idején két **találmánya** született, az egyik: **szóдавízgyártó készüléke** 1826-29-ben. 1830-ban a bécsi egyetem tudományos lapja, a Zeitschrift für Physik und Mathematik közölte leírását. (Megjegyzem: már 1841-ben bemutatta Pesten a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésén, vagyis nem a főtí szüreten született a magyar „fröccs”.)

Másik győri találmánya a **forgony**, az elektromotor modellje, melynek alapelvét így jegyezte be előbb említett füzetébe: **„egy elektromágneses drót egy másik hasonlóan elektromágneses körül folytonos forgó mozgás foganatosítására képes”** – vagyis az elektromos áram munkára fogható.

1831-ben a pozsonyi királyi akadémiára helyezték. Kísérletező és konstruáló kedve nem csökkent. **Osztógépet** vett, azt továbbfejlesztette; a mechanikus meghajtást elektromos automata meghajtással cserélte fel, így a készülék 400-600 vonalat volt képes húzni 1 mm-re. Optikai rácsai eljutottak Párizs és Amerika tudományos intézeteibe. Foglalkozott hullámtannal.

Mit jelentett Czuczor számára Győr és Komárom?

Ezekben a városokban érett költővé és fordult figyelme a magyar nyelv tudományos megközelítése felé.

Fiatal tanárként, **1828-ban** már cikke jelent meg a Tudományos Gyűjteményben „A magyar nyelv állapota” címmel. Elégedetlen volt a magyar nyelv tanításával, kritikusan állapította meg:

„... közel negyven év óta a honni nyelv és irodalom köz tanító intézeteinkben rendszerént tanítatik... mégis számtalanon mind az al, mind az főbb iskoláinkból magyarszótlanul lépnek ki egyházi és polgári hivatalok mindennemű viselésére... diákjaink... kínoztatnak a száraz Grammatika tanulásával, de mind ennek maiglan igen kevés sikerét láthattuk.” (X. 72-73.)

A nyelvújítás már lezajlott, azonban még nem szilárdultak meg az új szabályok. Egyértelműen a **Révai által képviselt szóelemző írásmód** mellett foglalt állást, epigrammákban propagálta álláspontját és kiállt az ly és j írásban való megkülönböztetése mellett:

Singi úr magyarsága

Mit törje ő fejét Révai nyelvtenán?
Kitekeri nyakát sok szép magyar szónak,
Folyót, golyót mondja fojónak, gojónak,
A mell őneki mejj, és a helyes hejes,
Öve sejem, kardja hüveje pikkejes,
Midőn jónak látja, más szekerét tojja.

1829-től 35-ig oktatott a rend komáromi gimnáziumában.

Ez a korszak nemcsak a **szókincs** gyarapításának, megújításának a kora, hanem a szókincs számbavételének is. Nyelvészeti munkássága új témával gyarapodott, mégpedig a **diáknyelvi** szavak és a **Dunalmok** szavainak gyűjtésével. Ezek az anyagok elkerültek a születő Akadémiához; egyébként is részt vett a nyelvtudományi irodalom felülvizsgálatát végző munkaközösségben.

Tudatos céllal írt dalokat, melyek egy része a népköltészet részévé vált. Kifogásolta a „serdülő ifjúság” énekeit, mert nem fejezik ki érzelmeit, mert némelyiknek „se eleje, se vége”, „mocskos kifejezéseik miatt tisztességes emberek közé nem valók.” Ezért inkább maga írt énekeket.

1831-ben az Akadémia levelező tagjává választották, **1835-ben** pedig másodtitkárnak. Maga Fáy András ajánlotta Széchenyi Istvánnak. Fáy méltató szavai ezek voltak: „... másod Titoknoknak alig lehetne jobbat választani Czuczornál; ki Benedictinus ugyan, de kinek köntösén kívül semmije sem fekete.”

1835-ben Pestre költözött, 1836-ban rendes tagja lett az Akadémiának, és ugyanebben az évben Toldy Ferenc kiadta „Poetai munkáit.” Ez hozta rá a bajt; hiszen a reformkor eszméi életre keltek verseiben, szerzetesként pedig szerelmes dalokat írt. A főpát – a titkosrendőrség közbenjárására – **1837-ben visszarendelte Pannónhalmára**, majd Győrbe. Kapcsolata az Akadémiával azonban nem szakadt meg; a nemzeti ügy iránti elkötelezettsége mellett kitartott. 1938-ban így fejezte be a Szepeszy Ignácról tartott előadását: „Adjon Isten nekünk sok hazafit!” 1840-ben a Guzmics Izidorról mondott nekrológban pedig nemcsak mint tanárról és Kazinczy barátjáról, a tudósról emlékezett meg, hanem a hazafiról is. Nem véletlenül jegyezte be ezek után Széchenyi a naplójába: „Akadémiai közgyűlés. Czuczor ragyogóan Guzmicsról. Bizonyosan nem lesz püspök.” (1848. szeptember 8.)

A **1844-ben** magyar nyelv államnyelvvé válása új feladatokat rótt az Akadémiára: határozat született az 1839-ben tervbe vett nagyszótár kiadására. Szerkesztésére Czuczor Gergelyt választották. Maga Széchenyi István kérte a főpátot, hogy engedélyezze Győrből való távozását, így Czuczor **1845-ben** ismét Pestre költözött. Fogarasi Jánosnak ellenőrző, „vizsgáló” szerepe volt. Közben **Vörösmarty Mihállyal együtt nyelvtankönyveket** is írt a gimnáziumok számára.

3. Jedlik a pesti egyetemen

A pályázattal elnyert egyetemi katedrát 1840. március 1-jén foglalta el. Sikeres volt **beilleszkedése** a tudományos életbe. Alapító tagja lett 1841-ben a **Magyar Természettudományi Társulatnak**, mely az orvosi, gazdasági és műipari önképzést és a tudományos ismeretek terjesztését vállalta. Résztvevője és rendszeres előadója lett a **Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek**. A különböző tudományágak művelői évente más és más városban tanácskoztak, megvitatták a tudományok helyzetét, eredményeit; Jedlik többnyire ezeken számolt be kísérleti eredményeiről,

tudományos következtetéseiről, találmányairól. Az életében tartott 25 vándorgyűlésből huszon vett részt, többször elnökölt, 14 ülésen tartott előadást (Pesten /4/, Pécsen, Sopronban, Pozsonyban, Rimaszombatban, Egerben, Fiumében, Herkulesfürdőn, Győrött, Máramarosszigeten és Szombathelyen). Talán furcsának tűnik, hogy ilyen távoli városokban jöttek össze a tudósok. Ennek is megvolt a célja: fontosnak tartották „a hazai vidék helybeli megismerését”, de azt is, „hogy magukat a hazában otthonosan érezzék.”

Érzékeny volt az újra. Amikor a „daquerrotyp” ősfényképezőgépet megjelent, beszerezte, fényképezett vele. (Daguerre 1839-ben konstruálta meg, Jedlik 1842-ben vásárolt készüléket, ebben az évben előadást is tartott a fényképezésről.)

Újabb találmányok:

1856-ban megfogalmazta a dinamóelvet:

„Mi történnék, ha netalán jelentékeny villany folyam mielőtt más célra használatnák, a delejek körül helyezett tekerccsen végig vezetnénk? Ha ez a delejek erejét öregbítené, akkor a villanyfolyam is erősítenék, mi által a delejek erősebbekké tétetnénk, ezek pedig ismét erősebb villanyfolyamot adandának, és így tovább bizonyos határig!...”

1859-61-ben – Siemens előtt 7 évvel – megalkotta a **dinamót**.

Az elektromosság fő forrásai ebben az időben az **elektromos telepek voltak**. 1855-ben a párizsi ipari és mezőgazdasági kiállításon telepével bronzérmes nyert. A Hamar Leóval és Csapó Gusztávval közösen alapított Pesti Társaság nevű vállalkozásuk által gyártott telepeket pedig Párizstól Konstantinápolyig vásárolták.

Terveiben eljutott az ólomakkumulátorig.

Különösen jó kapcsolatai voltak a bécsi egyetemmel, Ettingshausen és Baumgartner professzorral. Sok kérdést megvitattak velük, igénybe vette technikusait találmányai kivitelezéséhez. Bizonyára megbízható partnernek tartották. Ettingshausen 1856-ban 40 elemből álló Jedlik-telepet vásárolt a bécsi fizikai intézetnek. 1858-ban elismeréssel tájékoztatta Jedliket, hogy a telep 1856. február 27-től 1858. november 7-ig, 32 hónapon át működött.

Bizonyára a kapcsolatnak tudható be, hogy Jedlik Ányost 1856-ban meghívták a német természetkutatók és orvosok 32., bécsi

nagygyűlésére, ahol a magyar tudós két témában is szerepelt: a Grove- és Bunsen-telepek továbbfejlesztéséről, valamint az elektromos forgásokról fejtette ki elméletét. Előadásai 1858-ban megjelentek az Amtlichter Bericht-ben.

Ugyancsak nemzetközi sikert hoztak számára **csöves villamszedői**, elektromos sűrítő telepei, melyekkel haladási érmet nyert a bécsi világkiállításon 1873-ban.

Az elektromosság mellett maradandót alkotott a fénytanban (fényvisszaverődési és fénytörési kísérletek a Fresnel-féle tükörrel) és a hullámelméletben.

Életrajzírója, Ferenczy Viktor több mint hetven találmányát sorolja fel.

Meglehetősen későn, **1858-ban lett az Akadémia tagja**; tudományos munkásságának elismerését jelentette, hogy egyszerre rendes taggá választották. Akadémiai székfoglalójának témája „A villanytelepek egész működésének meghatározása”. A természetkutatók bátorságával adott áttekintést az elektromosságtan fejlődéséről, annak közjót szolgáló szerepéről. A jövőbe látott. [Az Akadémia működése a szabadságharc leverése után szünetelt, szerepét a Természettudományi Társulat töltötte be.]

Tudós módon gondolkozott az ember és a természet kapcsolatáról. 1864-ben a pesti egyetemen elmondott beszédében nemcsak az ifjúság nevelésének, tudományokkal való felvértezésének feladatát hangsúlyozta, hanem az ember és természet harmóniájának fontosságát is. Ma, amikor a természet végletes kihasználását, rombolását folytatja a világ, aktuálisak Jedlik Ányos szavai: „... minden, bármely anyagi haszon elérhetése végett tett fáradozásaink, alkalmazott segédeszközeink csak akkor és csak annyiban lehetnek célszerűek, mikor és mennyiben a kifizető célra vonatkozó természeti törvényeken alapulnak.”

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók szombathelyi nagygyűlésén pontos **metodikát** fogalmazott meg a természettudományos ismeretszerzésről, a pszichológia, a logika és a pedagógia tudományának összehangolásával. Fokozatai: 1 a józan észlelés; 2 a kitarító szellemi érdekeltség; 3 olyféle készülékek használata, melyek a „... tünemények előállítására... és mérések megtételére segédeszközüül szolgálnak”; 4 anyagi érdekeltség, vagyis az általuk nyerhető haszon; 5 a kutató vagy az intézmény áldozatkészsége.

Hogyan tanított?

Eötvös Loránd szerint: „... előadása a kutató tudós előadása volt, aki a hallgatóihoz úgy beszél, mint tudós társakhoz... valóban kísérleti előadásokat tartott már olyan időben, amikor még többnyire csak a kréta és a spongya járta...”

A magyar nyelv államnyelvvé tétele 1844-ben sok feladatot adott az oktatásnak. Eddig a terminológia latin volt, de még az oktatás nyelve is bizonyos szinteken. A Természettan elemei 3 kötetre tervezett tankönyvének első kötete, a **Súlyos testek természettana** 1850-ben jelent meg, már magyarul. 1854-ben tagja lett az akadémiai **Műnyelvi Bizottmánynak**, melyben a fizikai, kémiai és mechanikai szóanyag szerkesztője lett. Az 1858-ban megjelent a „**Német-magyar Tudományos műszótár**” kb. 20 ezer műszóval, ebből 3666 Jedlik szakterületéről, köztük néhány az ő **alkotása**: pl.: áram, megfigyelés, eredő, hanglebegés, huzal, hullámtalálkozás, kitérés, merőleges, térfogat, zöngé. A „szittyapurista nézet” és a „németbe ótott impurista” szemlélet ütközött. A nem megfelelő szavak kihullottak az idő rostáján. Pl.: jegőc (kristály), mészeg (kalcium), légsavas könlegeg (ammóniumnitrát), ferdény (trapéz), nézge (távcső) stb. Amikor a császári kormányzat a magyar nyelv korlátozására tett intézkedéseket, Jedlik így érvelt a magyar nyelv mellett: „... minden ember azon nyelv segítségével tehet a tudományokban legnagyobb előmenetelt, amelyikben leginkább jártas.”

Előadásai, tanulmányai, tankönyvei három nyelven, latinul, németül és magyarul jelentek meg. Ferenczy Viktor 24 tudományos értekezést, 5 beszédet sorol fel, 10 könyvet, ezek egy része könyomat.

1878-ban nyugdíjba vonult, szeretett városába, Győrbe költözött.

4. Czuczor, a lexikográfus

A nyelvészek európai léptékűnek tartják Czuczor szótárkészítő, szótárszerkesztő munkásságát. Balázs János nyelvész az olasz Calepinusszal és a francia Littrével állítja egy sorba.

A nagy mű 1862-től 1871-ig jelent meg hat kötetben, ő azonban a 4. kötet kiadása közben elhunyt.

Az I. kötet összefoglalja a szótár előtörténetét, tájékoztat belső rendjéről, a szócikkek tartalmáról, grammatikai és nyelvtörténeti

sajátságairól. Az 1844-es akadémiai határozat csak értelmező szótár kiadásáról döntött, később egészült ki nyelvtörténeti, sőt összehasonlító szemlélettel.

A szavak forrása a teljes magyar szókincs. Sajátossá teszi, hogy **szógyökökre** igyekeznek visszavezetni a szavakat, s ezeket tovább szűkítik a gyökérhangok ősi jelentésére. Mit jelent ez? Pl.: a sarv szót így magyarázza: az emelkedést, fölfelé mozgást jelentő r-ből ered, amely rendszerint -ar, -er hangkapcsolatban jelenik meg Ilyen szavakban: paré, saru, part, ár, szár - meredek, serdül, erdő, bérc; ugyanez van a latin cornu, a német horn, a finn sarv szavakban; s így valamennyi nyelv egyetlen közös ősnyelvre vezethető vissza.

Szómagyarázatai, értelmezései gazdagok.

1866. szeptember 9-én hirtelen halt meg kolerában.

Jedlik 1895-ig élte nyugdíjas éveit. Eljárt a magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésére, még 90 évesen is elutazott Nagyváradra, figyelemmel kísérte a tudományok fejlődését. Vénekre járt barátaihoz.

Győr tiszteli nagy fiait. Az 1897/98-as tanévben Czuczor nevét vette fel a gimnáziumi önképzőkör, 1900-ban emléktáblán örökítették meg a gimnáziumon a két tanár nevét, 1901-ben utcát neveztek el róluk, 1921-ben Czuczor nevét vette fel a bencés főgimnázium, Jedlik nevét viszont az iskolai cserkészcsapat. 1924-ben megkezdte működését a Jedlik-mozgó, 1941-ben pedig, amikor a Magyar Királyi Állami Fém- és Textilipari Szakiskola érettségit adó középiskolává vált, felvette Jedlik Ányos nevét. És a tisztelet kifejezése szobrokkal folytatódott. (Alexovics László portrészobra a Jedlik Középiskola lépcsőházában, Rieger Tibor kettős szobra a Széchenyi téren; legutóbbi névadás a Jedlik híd.)

Életüket sokan kutatták Győrött: bencés tanárok; de meg kell említeni Horváth Árpád nevét is. Bizony, A dinamó regénye újra kiadásra érdemes volna.

Koltai Virgil azt írta Czuczor Gergelyről: „... szívében átölelte szeretett nemzetét és az egész emberiséget...” Azt hiszem, mindkettőjüket ez jellemezte.

Irodalom

Acsay Ferenc: A győri Kath. Főgimnázium története 1626-1900.

Győr, Győregyházmegye Könyvsajtója.

Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. sz. első felének történetéhez. Akadémiai K. Bp. 1926.

Baksa Péter: Ahol Jedlik Ányos született.

Fáber Antal versei Jedlik Ányoshoz.

Jedlik Ányos és a magyar nyelvű tudományosság.

Jedlik Ányos élete és munkássága a fizika történetének tükrében

A Jedlik Ányos Gépipari és Informatikai Középiskola jubileumi évkönyve, 2001. 146-167.

Baksa Péter: Jedlik Ányos sírhelyei.

Jedlik Ányos a Természettudományi Közlönyben.

Jedlik Ányos tisztelete, Jedlik Ányos Társaság, Bp. 2002. (35-40, 190-200.)

Baksa Péter: A „Fóti dal”-ról. A világmindenség első fröccse ihlette Vörösmartyt?

A Jedlik Ányos Gimnázium millenniumi évkönyve. Bp. 2000. 47-53.

Balázs János: Czuczor Gergely emlékezete. Magyar Nyelv, 1976. 149-155.

Barsi Ernő: Folklorizálódott Czuczor Gergely-versek. Győri Tanulmányok, 1995. 16. sz. 111-134. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala.

Czuczor Költeményei Toldy Ferenc előszavával. Pest, 1858. Heckenast G. Gálos Rezső: Czuczor Gergely győri üldöztetése. Győri Szemle, 1935. 201-203.

Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos élete és alkotásai. Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, Győr, 2000.

Holenda Barnabás: Jedlik Ányos. Műszaki nagyjaink, GTE, Bp. 1967.

Horváth Árpád: A dinamó regénye. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1944.

Horváth Árpád: A megkészt világhír, OKTESZT, Nyíregyháza, 1995.

Horváth Árpád: Jedlik Ányos. Akadémiai K. Bp. 1974.

Koltai Virgil: Czuczor Gergely élete és munkái. Pest, 1885.

Mayer Farkas: Epizódok Jedlik Ányos életéből. Jedlik Ányos Társaság, Bp. 2010.

Pénzes Balduin: Nagy kor mindenese. Vigília, 1966. 671-674.

Szily Kálmán: A természettudományi műnyelvről. Természettudományi Közölny, 1879. szept. 329-345.

Vágvölgyi Szilárd: Czuczor Gergely 1800-1866: mátyusföldi papköltő és tudós élete és munkássága. Régió Port K. 2011.

Viszota Gyula: Széchenyi és Czuczor Gergely. Akadémiai Értesítő, 1911. 33. 1.

Zoltvány Irén: Czuczor Gergely összes költői művei. Franklin T. 1899.

A legelső szódásüveg

Vörösmartytól tudjuk, hogy „Fölfelé megy borban a gyöngy” — de hát a borban csak akkor megy fölfelé a gyöngy, ha szóda- vagy ásványvizet öntöttek hozzá. Ez pedig mindenki szeme láttára először Fóton történt, Fáy András birtokán. Ki ne tudná, hogy Fáy András ugyanúgy szellemi központja volt az irodalmi és művészeti életnek, mint a bankéletnek.

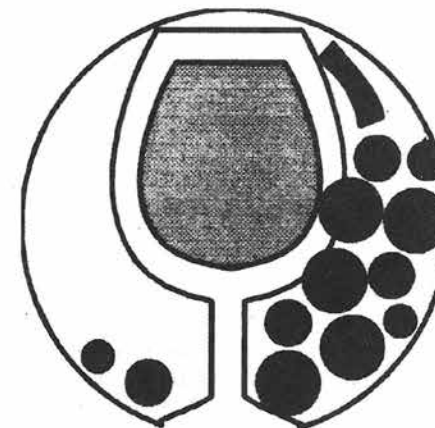
Vörösmartyt és még néhány barátját szüretre hívta meg. A barátok közt ott volt Czuczor Gergely, a nem kevésbé kitűnő költő. Ő pedig magával hozta Jedlik Ányost, aki nemcsak az elektromosság nagy jelentőségű tudósa volt; hanem a szódavíz feltalálója is. A szódavízet pedig azért találta fel, mert a tiszta bort erősnek találta. Mit csinál ilyenkor egy világhírű tudós és feltaláló? Addig kísérletezett, míg rá nem jött, hogy a szénsavas víz kellemesen enyhíti a bor erősségét. Ehhez természetesen fel kellett találni egy olyan üveget is, amelyből ki lehetett fröccsenteni a szódavizet.

Nos, Jedlik a szüretre magával vitte a világ legelső szódásüvegét. A házigazda és a vendégek elképedésére elké-

131

szítette a legelső fröccsöt. Ő azonban nem így nevezte, németes formában a spriccer nevet adta. Csak a századforduló tájékán magyarosodott a spriccer fröccsé.

A szódaviztől gyöngyöző bor legelőször ezen a fóti szüreten vált itallá. A nagy költő pedig remekmű versében írhatta, hogy fölfelé megy borban a gyöngy. Egy nappal azelőtt még nem ment fölfelé az a gyöngy.

132

Hegedüs Géza: Fontatlanságok
70 történelmi érdekesség és hiteles pletyka
Trezor Könyv-És Lapkiadó Bt. 1995

Válasz Hegedüs Géza feltételezésére

„Fölfelé megy borban a gyöngy”, avagy Fáy András fóti szüretén itták-e „a világmindenség első fröccsét”-t?

Mottó:

Fölfelé megy borban a gyöngy;

Jól teszi.

Tőle senki e jogát el

Nem veszi.

Törjön is mind ég felé az

Ami gyöngy;

Hadd maradjon gyáva földön

A göröngy.

A részlet Vörösmarty Fóti dalának első versszaka, ez volt Hegedüs Géza írásának indítéka, s ő készítetett engem arra, hogy tollat ragadjak.

2000-ben, Jedlik Ányos születésének 200. évfordulóján az egész ország megemlékezett Jedlik Ányosról, a közel 80 találmány, köztük a *dinamó* és *elektromotor* feltalálójáról. Magam is részt vettem az ünnepségek, megemlékezések szervezésében, előkészítésében. Ekkor figyeltem fel a „Száz rejtély a magyar irodalomból” c. kötetben Hegedüs Géza „A világmindenség első fröccse” c. tanulmányára.

Hegedüs Géza Vörösmarty Mihály „Fóti dal” c. költeménye bevezető költői képének – „fölfelé megy borban a gyöngy” – születését abból vezeti le, hogy Jedlik Ányos Fáy András fóti szüretén mutatta be szódavízgyártó készülékét, és ott készítette el „a világmindenség első fröccsét.”

Ki volt Fáy András? Reformpolitikus, az első magyar takarékpénztár megszervezője, az utókor „a nemzet mindenese” titulussal tisztelte meg. 1832-ben vásárolt szőlőt a Pest közeli Fóton. A fóti szüretek népesek voltak; a reformkor haladó politikusai nagy beszélgetéseket, vitákat folytattak, a művészek szavaltak, énekeltek. Maga Fáy szépen hegedült, fia zongorázott.

Jedlik Ányos életét kutatva kételyek merültek fel bennem:

1. Vajon Jedlik Ányos ott volt-e a nevezetes fóti szüreten?
2. Valóban a szódavíz, illetve a vele előállított fröccs ihlette-e a Fóti dal költői képét?

Előrebocsátom: mindkét kérdésre adható a „lehet” feltételezése; a lehet azonban még nem bizonyosság, s a következőkben *ellenbizonyítékaimat* – ha szabad ezt a szót használnom – adom elő.

Ad. 1. Először egy helyesbitést kell tennem, ui. a Fóti dal megírását 1844-re teszi Hegedüs Géza, a *költemény viszont már 1842-ben megjelent* az Athenaeum. c folyóiratban. Tehát a megjelenés korábbi. Lehet, hogy 1844 csak elírás, nem veszem súlyos tévedésnek. De vajon jelen volt-e Jedlik Ányos – már 1842-vel számolok – ezen a fóti szüreten? Egyáltalán tagja volt-e Fáy András *baráti társaságának*?

Kik vettek részt az 1832-től népes fóti szüreteken?

A források kb. 40 főt sorolnak fel, írókat: /pl. Czuczor Gergelyt, Vörösmarty Mihályt, Petőfi Sándort/, politikusokat /mint Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós/ képzőművészeket /többek között Barabás Miklóst, Ferenczy Istvánt/ stb., akik az évek során Fáy szüretein vendégeskedtek; Jedlik Ányost azonban egyik forrás sem említi.

1842-ben csak az „ott lehetett” bizonytalanságával élhetünk, hiszen Jedlik 1840-től már a pesti egyetem professzora volt. Czuczor Gergelynek rokona, második unokatestvére, ő tehát magával vihette volna. Ellene mond az „ott lehetett” feltételezésnek azonban az, hogy Czuczort sem említik az 1842-es szüreten résztvevők között, ui. 1839-45 kötött *Győrött tanított*. Növeli a kétséget: Vajon Jedlik, aki a tudomány meglehetősen zárt világában élt, beilleszkedett-e a baráti társaságba?

Jedlik neve nem kerül szóba a fóti szüreteken, 1842-ben sem, tehát valószínű nem volt részese e jeles eseménynek.

Ad 2. Bonyolultabb a második kérdés: Valóban a szódavíz, illetve a vele előállított fröccs ihlette-e a Fóti dal költői képét?

a/ A mesterséges ásványvizek előállításának kérdése már a 18. században foglalkoztatta a természettudósokat; a század második felében már sikerrel is jártak. Jedliket a 19. század első felében az érdekelte: miként lehet egyszerű eljárással, olcsón, gyorsan előállítani. Életrajzírója, Ferenczy Viktor szerint 1826-ban kezdte kutatni a megoldást, 1829-re sikerült is megfelelő készüléket szerkesztenie. Tehát a győri bencés rendház szerzetesei izlelhatték meg először a Jedlik-féle szódavizet s talán boros változatát is. Nem kellett a Balatonfüredről hozott, sokszor már megposhadt savanyúvizet inniok.

Jelentős volt-e a találmány? Igen. Jedlik leírását a szódavízgyártó

készülékről 1830-ban közölte a *Bécsben megjelenő tudományos folyóirat*, a *Zeitschrift für Physik und Mathematik./Fizikai és Matematikai Folyóirat/*

b/ *Mikor lépett a nagy nyilvánosság elé a feltaláló?*

1841-ben már 3-5 munkást foglalkoztató szódavízgyártó műhelyt létesített Pesten.

Ugyancsak 1841-ben, a szeptember 6-9 között tartott a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók második nagygyűlésén előadást* tartott róla, sőt „kóstolásul elegendő mennyiséget” készített, és megkínálta vele tudós társait. Előadásában 4 módon nevezte: „mesterséges szénsavas víz”, „mesterségesen készült savanyú víz”, „pezsgő víz”, „csípős víz.”

Kétféle módon ajánlotta fogyasztásra: *bort hígítva vele*: „pohárba töltvén szüntelen szénsavbuborékokat hány, míg a szénsav nagyobb része el nem röpül; legjobb tehát a poharat azonnal, hogy megtöltetted, ki is üríteni...”

A másik: *vízzel vegyítve* „kellemes csípősségűvé” válik. *Citromos változatát* is ajánlja.

Tehát 1841 őszén ismertté vált Jedlik szódavize, boros változata is.

c/ Hegedűs Géza szerint Jedlik a szódavíz használatát azért ajánlotta, mert „nem szereti” a bort, ugyanis „csípi a nyelvét és karcolja a torkát.” Valójában a tudós azért találta jónak a szódavizes bort, mert „kellemesen csípős” hatása van. Megjegyzem: Ferenczy Viktor így vélekedett Jedlik borfogyasztásáról: „...szesszel csak mértékletesen élt, de vendégeivel szívesen koccintott.”

d/ Mit mond a tapasztalat a borban fölfelé szálló gyöngyökről? Vajon a bor csak a szódavíz pohárba fröccsentésekor gyöngyözik? Nem. Bárki meggyőződhet róla, hogy *a bor pohárba öntésekor apró buborékok, „gyöngyök” szállnak fel*, ui. a bor sokféle alkotóeleme / cukrok, alkoholok, savak, illatanyagok stb./ között ott van a *széndioxid* is, ebből következően a természetes bor is gyöngyözik.

Megjegyzem: a fröccsben és a pezsgőben igen apró buborékok pezsegnek; *igazi gyöngyök a természetes, zamatos borban vannak*. Illenek-e a fröccsre a következő sorok? /Megjegyzem: Fáy András és Vörösmarty Mihály – ő is vett szőlőt Fóton – kísérletezett pezsgőgyártással is./

„Érted csillog a pohár bor,

Érted vív,

Tele tűzzel, tele lánggal

Mint e szív...

/Fóti dal/

...

„Ki látá bort, zöldet, mint drágakő?

És híg aranyt, mely nyakba önthető.” /Rossz bor/

Vörösmarty „Jó bor” c. költeményében ilyen szavakkal, metaforákkal illeti a bort: „cseppjeimben hősök vére foly”, „lángpohár”, „fényes, mint a napsugár”, „illat és fény”.

Tehát Vörösmarty gyöngy metaforája a természetes borra illik.

e/ Hegedűs Géza drámai dialógusban mutatja be a fröccs szó születését: Jedlik *spriccernek* nevezné; Vörösmarty ezt túl németesnek tartja, a *fröccs* szót ajánlja. Kerestem korabeli szótárakban a szót, nem találtam. „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” szerint a *spriccer* és a *fröccs* szavak később váltak használatossá, a *spriccer* megjelenését 1879-re, a *fröccsét* 1890-re teszi.

f/ Az irodalomtörténetben újra meg újra fölmerült: Vörösmarty *spontán írta-e a fóti szüreten* a költeményt, vagy már *készen vitte* az összejövételre. Hegedűs Géza esszéje szerint Vörösmarty ott írta: a vendégek „koccintottak... Vörösmarty leült, papírt vett elő... néhány sort írt... és kezében a papírral olvasta a sebtében készült vers első sorait.”

A korabeli visszaemlékezések, köztük *Gyulai Pálé*, a kortársé így reprodukálják a vers megírását: Vörösmarty „barátai gyakran mondták, ideje volna már, hogy ő írjon már egy szép bordalt s azt énekelje... Vörösmarty a jövő szüreten ígért is ily dalt, de egyik a másik után múlt, s a várt dal még mindig nem készült el. 1842-ben valóban beváltotta ígéretét, s a fóti dal lőn a szüretnek kedvenc dala... Először Deák Ferencnek olvasta föl, kivel együtt ment ki a szüreten, aztán az egész társaságnak...” Tehát *Vörösmarty a kész verset vitte az 1842-es fóti szüreten*.

Miként vélekedhetünk Hegedűs Géza írásáról? *Téves következtetésre* jutott, hiszen a szódavizet nem Jedlik találta föl, találmánya viszont egyszerűvé, olcsóvá, gyorsá tette a szódavízgyártást. Sajnos a köztudat nem figyel ilyen árnyalatokra. Jedlik már 1841-ben bemutatta a szódavíz alkalmazását. A fröccs szó is későbbi eredetű.

Hegedűs Géza történetét csupán *szép irodalmi legendának* tartom, mely gazdag érzelmi és szellemi motiváltsággal szól a XIX. század e három nagy egyéniségéről: Fáy Andrásról, Jedlik Ányosról és Vörösmarty Mihályról, akik a nemzet szolgálatába állították egész életüket.

Irodalom

Almássy György: Fáy András a haza mindenese. Pedagógiai Szemle, 1965. 7-8. sz.
Badics Ferenc: Fáy András életrajza. Bp., 1890.

Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos élete és alkotásai. Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, Győr, 2000.

Jócsik Lajos: A „Fóti dal” szülőhelyén. Élet és Irodalom, 1958. 3. sz.

Lukácsy Sándor-Balassa László: Vörösmarty Mihály. Magvető K., Bp., 1955.

Lukácsy Sándor: Fáy András irodalmi szüretei. Lyukasóra, 1995. 10. sz.

Mátray Ernő: A „Fóti dal” jubileuma. Vasárnapi Újság, 1892. okt. 23.

Szemere Pál: Fáy András. Pályaismertetői adatok. Divatcsarnok, 1853. ápr. 28.

Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Akadémiai K. . Bp., 1974.

Vachott Sándorné: Rajzok a múltból. Emlékirat. Bp. 1887.

Vörösmarty Mihály: Minden munkái. Rendezte, jegyzeteket írt: Gyulai Pál. Pest, 1864. Ráth Mór.

Vörösmarty Mihály Összes művei III. Akadémiai, Bp. 1962. (A Jedlik Ányos Középiskola 2010. évi szövegértési versenyének indukciós anyaga. A cikk bővebb, részletezőbb megjelenése: „1945 A Jedlik Ányos Gimnázium Millenniumi évkönyve 2000”. - A „Fóti dal”-ról címen. Jedlik Ányos Gimnázium, Bp., 2000. 47-53. l.)

Ferenczy Viktor György (1894-1943)

(Megjelent a Soproni Szemle 2002/1. számában)

Jedlik Ányos születésének 200. évfordulójára emlékeztünk 2000-ben. Nem feledkezhetünk meg azonban azokról a tudósokról sem, akik feltárták élettörténetét, vizsgálták munkásságát: magyarázatot keresve, miért hallgatott és miért rejtőzött jegyzeteiben s a fizikai szertárok mélyén tudományos felfedezésének és találmányainak sora.

Bár a Természettudományi Közlönyben megjelent nekrológ (1896. dec. 637-638), Eötvös Loránd akadémiai emlékbeszéde (1897. aug. 387-402) már szinte teljes leltárát adta a Jedlik-életműnek, a részletes feltárás az utókorra maradt: szerzetestársaira, Ferenczy Viktorra és Holenda Barnabásra, akik Jedlik halála évének közelében születtek, Verebély László egyetemi tanárra és a mérnök-tanár, tudománytörténész Horváth Árpádra, aki viszont Ferenczy Viktor tanítványaként ismerkedett meg a nagy tudós szellemével.

Közülük a legrészletezőbb, legalapvetőbb munkát Ferenczy Viktor végezte. Tanulmányomban az ő életét és munkásságát foglalom össze; gazdag pedagógiai és didaktikai tapasztalatait, tudományos munkásságát szeretném megosztani az olvasókkal.

Élete és tanári ars poeticája

Ferenczy György 1894. március 4-én született Sopronban, a Várkerület 68. számú házban. Apja szabómester volt. Elemi iskoláit szülővárosában járta, középiskolai tanulmányait is ott kezdte, 1904-ben a bencés gimnázium tanulója lett. Hat osztályt végzett Sopronban. Tanulmányi eredménye folyamatosan javult, a VI. osztályban jeles osztályzatai mellett mindössze egy jó osztályzata volt. 1910-ben elhagyta Sopront, augusztus 6-án bencés novícius lett Pannonhalmán, ekkor kapta a Viktor szerzetesi nevet. Gimnáziumi tanulmányait, mint „pannonhalmi növendék pap” magántanulóként a győri Szent Benedek rendi Főgimnáziumban folytatta; a VII. osztályt 1911-12-ben, a VIII-at 1912-13-ban. Jeles eredménnyel érettségizett.

Teológiai tanulmányait és a matematika-fizika szakos tanári felkészülést Pannonhalmán folytatta. 1917-ben szentelték pappá. Ezt követően a győri bencés gimnáziumba kapott tanári kinevezést, itt tanított haláláig természettant, fizikát és matematikát, s végezte

azokat a feladatokat, amelyek a tanári és a szerzetesi hivatással jártak. Egész élete azt bizonyítja, hogy számára az ifjúság oktatása, nevelése és szaktudományának művelése mélységes és tudatos elhivatottságból fakadt.

Pályakezdeként segítette a Mária-kongregációt, egész tanári működés alatt „őre” volt a természettani, illetve fizikai szertárnak, hosszú ideig ifjúsági könyvtárosi feladatokat is ellátott. 1919-ben a bolsevik rendszer idején hűségesen kitartott vallásos meggyőződése és papi becsülete mellett; ő is aláírta azt a nyilatkozatot, amelyben szerzetestársai kinyilvánították, hogy tanári állásuk megtartása érdekében sem mondanak le szerzetesi fogadalmukról.

Milyen tanáregyéniség volt?

A tanítványok „Pipás” ragadványnévvel illették, ugyanis pipázott, a felnőtt tanítványok már „Viktor Úr”-ként emlegették. Egyöntetűen arról szólnak, hogy pontos, lelkiismeretes volt a tanításban, szigorú követelményei voltak. Azon tanárok közé tartozott, akiket a tanítványok felnőttként nagy-nagy tisztelettel és hálával emlegetnek. Egyik tanítványa így jellemezte: „Alacsony termetű volt, de volt benne valami tekintélyt sugárzó. Értékes és tekintélyes tanári személyiség volt.” Tanári működése alatt egyetlen órát sem mulasztott. A halála előtti napon még betegen is átkísértette magát óráira. Méltán írták VIII. osztályos diákjai temetési koszorújára: „A kötelességteljesítés és akaraterő hőségének.” 1943. november 30-án hunyt el.

Idejének nagy részét a fizikai szertárban töltötte. Horváth Árpád így idézi fel kísérletező kedvét: „Akárcsak Jedlik, ő is minden idejét, amit nem a tanteremben töltött, munkával foglalta el, fúrt-faragott, hihetetlen készséggel szép műszereket készített, indukciós kísérletekkel foglalkozott, poros tükrök és lencsék fénytani tulajdonságait tanulmányozta... elmondta, hogy Jedlik több, csupán tervezett kísérletét el akarja végezni, a dinamóval kapcsolatban is készüléket tervez...” Különösen a korában modernnek számító elektrotechnika foglalkoztatta. A gimnázium fizikaszertárát 84 saját készítésű eszközzel gyarapította - írja róla Holenda Barnabás, aki 50 éven át igazgatója volt. Czinár Mór, Jedlik Ányos, Bierbauer Lipót, Ferenczy Viktor - így tartják számon a nagy kísérletezők sorát az iskolai értesítők. Tréfásan azt szokták mondani, lakása is a szertár volt. Ha valamelyik tanítványát lakására küldte valamiért, természetesen a fizikai szertárba kellett mennie.

Nemcsak maga kísérletezett, hanem tanítványait is biztatta, és segítségül „A nyugvó elektromosság kísérletekben” címen kis füzetet adott ki számukra. A bevezetésben egyértelműen, világosan fogalmazta meg a könyvecske célját, s egyben alapvető didaktikai tanácsokat adott: „Nehéz vállalkozás a serdülő elmét a fizika csendéletébe bevezetni és talán hálátlan is, mert a cél csak úgy volna elérhető, ha az olvasó az alapvető kísérleteknek javarészt el is végezné, hiszen csakis a saját rendszeres tapasztalatai alapján nyerhet az elektromosságról áttekintést” - így próbálta meg elvezetni az ifjakat a dörzsölési elektromosságtól a Wimshurst-féle megosztógépig. Pontos adatokkal, méretekkel adott útmutatást 17 elektrotechnikai kísérleti eszköz elkészítéséhez. 47 kísérletet írt le, hogy a tanítványok közvetlenül megismerjék a fizikai jelenségeket, és megélik, megízleljék a tudomány és a felfedezés örömét, eljussanak a fizikai törvényekhez, s példákön gyakorolják, elmélyítsék a szabályokat. Kulcskérdésnek tartotta a mérés elsajátítását: „A természet erőiben nem elég gyönyörködni, azokat mérni kell, hogy befogad hassuk” - tanácsolta.

„Rezonanciakísérletek ipari váltakozó árammal” c. dolgozata a rádiótechnika alapjaihoz tartozó hullámtani jelenségeket választotta témájául. Szerényen bevallja, hogy a demonstrációs ötlet nem az övé volt, hanem a „Zeitschrift für den physikalischen und chemischen Unterricht”-ből vette; ő azonban „egybeolvasztva és kiegészítve” saját elgondolásával olyan kapcsolótáblát szerkesztett, „amellyel a sok időt rabló átkapcsolások nélkül áttekinthetően és egyszerre demonstrálhatók az egy-egy témára vonatkozó összes jelenségek.” Kísérletek sorozatával mutatta be eszközét, miközben újra megfogalmazta tanulási-tanítási alapelvét: „Önként felmerüljön a kérdés a tanulóknak.”

Korán felismerte a film didaktikai szerepét. 1924-ben egy nagy, modern mozigépet vett a szertár számára. Ezen ismeretterjesztő és okatófilmeket vetített, sőt játékfilmeket is. A filmvetítőt Jedlik Ányos tisztelete jeléül „Jedlik mozgó”-nak nevezte el. Haláláig ő volt a vezetője. Epidiaszkópot is használt, főként győri szabadegyetemi előadásain. „Magyar epidiaszkóp” címen ismertetőt írt a Fizikai és Kémiai Lapokban. (1931. 43-45.)

Összegezve megállapíthatjuk tehát, hogy Ferenczy Viktor nagyfokú önállóságra és öntevékenységre készítette és nevelte tanítványait, manuális készségüket és értelmi képességeiket egyaránt fejlesztette. Szoktatta őket az indukciós logikához és a természettudományokban különösen fontos, pontos mérések iránti

igényt alakította bennük. A nemzet szellemi felemelkedését tartotta elsődlegesnek, hogy a történelmi vereségünk és veszteségünk okozta mélységből kiemelkedjünk.

Írásaival is erősítette a hazafiságot. „Magyar érdemek a világnak váltakozó áramú villamosításában” c. tanulmányában elismeréssel írt a magyar elektrotechnika olyan nagyjairól, mint Zipernovszky Károly, Déri Miksa, Bláthy Ottó, Kandó Kálmán. Kandó Kálmánról pl. a következőképpen szólt: „...fázisváltó rendszere gyöngye a magyar gépiparnak.” „A magyar epidiaszkóp” c. írásában nemcsak részletes leírást adott az új eszközről, hanem kiemelte, hogy a „a lámpaháznak összeállítását és szerelését magyar kéz is elvégezheti.” Fontosnak tartotta, hogy „a jó külföldi gyártmányok” ne vonják el „a kenyeret a magyar munkástól.” A társadalom bajai iránti érzékenységét is bizonyítja ez, hiszen a cikk 1931-ben született, amikor a világválság mélypontján volt az ország.

Talán Jedlik Ányoshoz is azért fordult, mert meg akarta mutatni, hogy a végtelen szorgalom és kitartás milyen nagy eredményekre képes, másrészt a magyar szellem tehetségét akarta bizonyítani. Ezért fájt neki Jedlik elhallgatása és mellőzöttsége. „Jedlik Ányos eddig nem ismert kéziratának tükrében” c. tanulmányában keserűen jegyezte meg: „Nemzetünkre nagy dicsőség hármlott volna, ha a magyar nép fia ajándékozta volna a dinamót az emberiségnek.”

Ferenczy Viktor és Jedlik Ányos

Sokat elárul Ferenczy Jedlik Ányos iránti tiszteletéről hatalmas monográfiája, a „Jedlik Ányos alkotásai.” A mű fő jellemzője az objektivitás: a Jedlik-hagyaték óriási tömegének a feltárása, rendszerezése és beillesztése az egyetememes fizikátörténeti folyamatba - vagyis Jedlik kortársairól és munkásságukról is hatalmas tényanyagot sorakoztat fel; miközben személyes véleményét is elárulja egy-egy közbevetett mondattal, megjegyzéssel. Űzi-hajtja a vágy, hogy megismerje Jedlik gondolatvilágát, külső és belső indítékait, egyre mélyebbre ás, s így lett a kötet a tervezett 300 lap helyett 700, 30 lapnyi képmelléklettel.

A monográfia mellett kisebb tanulmányokat is írt a nagy tudósról. A „Jedlik Ányos egyetemi tanárságának századik évfordulójára” c. tanulmányában áttekintette Jedlik életútját, és részletesen elemezte pesti tanári éveit. Két kézírata nem jelent meg nyomtatásban.

Az egyik: „Jedlik Ányos eddig nem ismert kéziratának tükrében.” A tudóst, feltalálót mint embert ábrázolta, küzdelmét, munkabírását, áldozatkészségét a tudományért és az egyetemi képzésért, a természettudományok magyarországi elismertetéséért. A másik valójában annak az interjúnak a szöveggönyve, amely a Magyar Rádió adásában 1942. április 28-án az ún. Győri Nap alkalmával hangzott el. A rádió egész napos közvetítést szervezett Győrből. Szót kaptak a győri költők, énekkarak, megszólaltatták a piacot, bemutatták a város kulturális életét és hagyományait. E közvetítés alkalmával hangzott el Budinszky Sándor rádióriporter interjúja is Ferenczy Viktorral. A riport címének megfelelően - „Látogatás Jedlik Ányos szertárában” - a tudós kísérleteit és tanulmányait mutatta be. A szöveg dokumentum értékű. A lapszálon a következő rendezői utasítások olvashatók kézírással: „szikracsattogás”, „üvegkorong kopogtatása”, „szódavíz sercegése”, „szénlemezkonogtatás”.

Ferenczy Viktor több előadást is tartott Jedlikről a bencés szabadegyetemen. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Győri Osztálya előtt „Jedlik három világelsőbségéről” beszélt. Az egylet - munkásságának elismeréseképpen - tiszteletbeli tagjának választotta.

Miért választotta Ferenczy Viktor kutatási témájaként Jedlik Ányost? Miért áldozott éveket hagyatékának rendezésére és tanulmányozására? Miért írta rádióinterjújának forgatókönyvében: „De elárulom gyöngémet: egy kis beszélgetésre Jedlikről mindig szívesen beugrok.”

A válaszok egyike lehet a *genius loci*, a hely szellemének hatása. Abban az intézményben tanult és tanított, annak a közösségnek a tagja volt, amelynek Jedlik Ányos. Szűkíthetjük a teret a szertárra, ahol féltő gondját viselte néhány Jedlik-relikviának. A rendházban tisztelet övezte azt a szobát is, ahol Jedlik nyugdíjas éveit töltötte. A hely szelleme nagy erő. Vonzódásának oka lehet az is, hogy ugyanazt a tudományt művelték nagy tudományos felkészültséggel, szakmai biztonsággal és hasonló lelki indítatással. Érdekelte, izgatta őket az új és ismeretlen, s a megtalált tanulságot, kincset meg is akarták mutatni.

Izgatta a Jedlik-rejtély: Miért nem küzdött találmányai elsőbségéért? Miért nem szólalt meg olyankor, amikor technikai találmányként vagy világszabadalomként mutattak be olyan eszközöket, készülékeket, tudományos elveket (Siemens, Holtz, Mach nevéhez fűződő találmányok), amelyeket ő már korábban megalkotott vagy megfogalmazott? Válasza ezekre a kérdésekre a

Jedlik-életmű bemutatása, tudósi munkájának szinte napról napra való követése, annak feltárása, hogy „találmányait miképpen alakította ki gondolatainak logikus sorából lankadatlan kitartással.” Mintegy ügyvédje is lett Jedliknek: bizonyítékokat sorakoztatott fel több területen is nagy elődje elsőbbsége mellett.

Nem egyoldalú az ábrázolásban. Bemutatta a tudományszervező egyetemi tanárt, aki a bölcsészetre és jogra beszűkült magyar tudományosságban megteremtette, bevezette a természettudományi képzést, rangot adott neki, olyan iskolát teremtett, amelyből majd világhírű fizikusok nőnek ki a következő évtizedekben. Fontosnak tartotta megmutatni a nagy előd bekapcsolódását a tudományos szervezetek tevékenységébe. Jedlik rendszeres előadója volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek, alapító tagja a Magyar Természettudományi Társaságnak. Mindezek mellett bemutatta úgy is, mint mélyen hívő papot, mint hazafit, a rászorulókon segítő felebarátot. Benne látta és láttatta azt a személyiséget, példát, aki kitartó tanulással, szorgalmával és tehetségével „egyszerű szántó-vető emberek gyerekeként” felküzdötte magát a tudomány legjelesebbjei közé. Nemcsak a 19. század tudósát látta benne, hanem olyan egyéniséget, aki a 20. századi fizika alapjainak megteremtésében is részt vett; villámfeszítőről pl. azt írta, hogy az „atomagyúk, lökésgenerátorok ősei.”

Mindezt úgy írta meg Ferenczy Viktor, mint „Jedlik Ányos íródeákja” - a tudós iránti tisztelettel és alázattal. Tisztelet övezte őt is, diákjai körében és a városban egyaránt. Munkásságát Győr városa Szent László-éremmel jutalmazta.

Irodalom

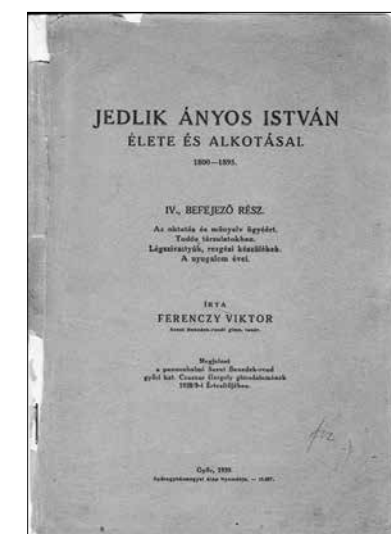
A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium jubileumi évkönyve (1626-1996)
A Czuczor Gergely Bencés Gimnázium. Győr, 1977.

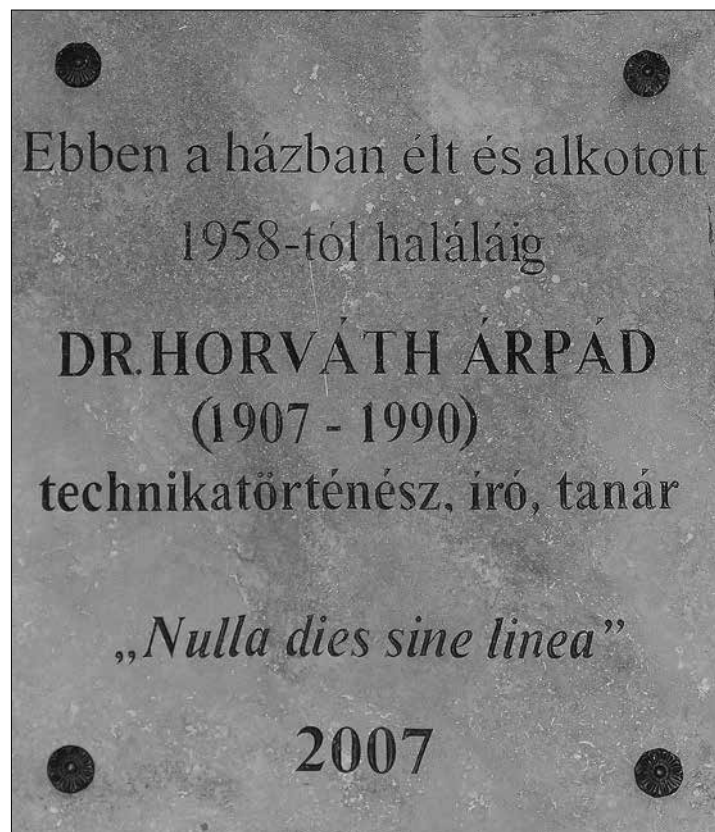
A Pannonhalmi Szent Benedek rend Győri Katolikus Czuczor Gergely Gimnáziumának értesítője az 1935-36, 1936-37, 1937-38, 1938-39. iskolai évről. Győr, 1936-39. A „Jedlik Ányos élete és alkotásai” ezekben az évkönyvekben jelent meg folytatásokban.

A Pannonhalmi Szent Benedek rend Soproni Katolikus Főgimnáziumának értesítői, 1904-1910.

Ferenczy Viktor: A nyugvó elektromosság kísérletekben. Bp. 1923. Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt.

- Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos eddig nem ismert kéziratának tükrében. Kézirat. Pannonhalmi Főapátság Levéltára.
- Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos élete és alkotásai - Jáki Szaniszló Előszavával Czuczor Gergely Bencés Gimnázium, Győr, 2000.
- Ferenczy Viktor: Jedlik Ányos egyetemi tanárságának századik évfordulójára. Pannonhalmi Szemle, 1939. V. sz. 357-369.
- Ferenczy Viktor: Látogatás Jedlik Ányos győri szertárában. (Kézirat, Pannonhalmi Főapátság Levéltára)
- Ferenczy Viktor: Magyar epidiaszkóp. Fizikai és Kémiai Didaktikai Lapok. 1931. 3. sz. 43-45.
- Ferenczy Viktor: Rezonanciakísérletek ipari váltakozó árammal. Fizikai és Kémiai Didaktikai Lapok. 1930. dec. 66-82.
- Győri Nemzeti Hírlap, 1942. ápr. 29. A rádióbeli „Győri Nap” értékelése. 1943. dec 2. Ferenczy Viktor. 1894-1943.
- Holenda Barnabás: Ferenczy Viktor György (1894-1943.) Pannonhalmi Szemle, 1944. 1. sz. 76-78.
- Horváth Árpád: A dinamó regénye. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1944.
- A megkésétt világhír. OKTESZT. Nyíregyháza, 1995.
- Mayer Farkas: A győri bencés gimnázium fizikatanításának története (Kézirat)
- Nagy L. József: Ferenczy Viktor: Magyar érdemek a világnak váltakozóáramú villamosításában és Jedlik Ányos István élete és alkotásai I-II. rész. Fizikai és Kémiai Didaktikai Lapok. A Pannonhalmi Szent Benedek-rend értesítője. 1934-35.

Horváth Árpádról születése 100. évfordulóján

/Elhangzott 2007. november 6-án/

Kit tisztelünk a 100 éve született Horváth Árpádban?
A tanárt? A tudomány- és technikatörténészt? A szépíró? Az ismeretterjesztő előadót?

Mindegyiket. Mindegyiknek feltétele a kutatás és ismeretközlés vágya; a József Attila-i program:

én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani.

Ez töltötte ki Horváth Árpád életét, ehhez vállalta a „dolgozni kell, igen, dolgozni” ars poeticáját.

Vele született adottság volt a technika iránti érdeklődés. Szerencsés volt, mert a történelmi idő, a XX. század mérhetetlenül sok anyagot szolgáltatott ehhez. Kisgyermekként élte meg a Parsevál léghajó győri leszállását, a Zeppelinek repülését, Székely Mihály pilóta bravúráját; közel lakván a vasúthoz rácsodálkozhatott a gőzlokomobilokra; látta a mindennapok munkagépeit, a gőzhengert, a gőzekét, a cséplőgépet, az első világháború hadieszközeit, ifjúként malmokban dolgozott. Később is tanúja volt a gyorsuló fejlődésnek – az űrhajózásig, a száloptikáig, a modern elektrotechnikáig.

Mit tett hozzá mindezekhez? Történetiségükben, eredetüktől kezdve mutatta be az emberiség gazdag eszköztárát; a mikrokozmoszban levőktől a makrokozmoszban levőig, a mikroszerkezetektől a makroszerkezetekig. De hozzáadta szívét, lelkét, hiszen úgy írt, úgy adott elő, hogy az olvasó számára a mechanikusnak, ridegnek tartott technika is élményt jelentsen, ahogy számára is az volt. Rajongással és csodálattal szólt pl. első repüléséről, melyet 1936-ban németországi útján élt meg: „Óriási kaland volt számomra első repülésem... Alumínium hullámlemezről épült Junkers gépünket egy V elrendezésű, tizenkét hengeres, vízűtéses motorral hajtott fa légszűrő húzta... én a pilóta melletti ülést foglaltam el... A műszerfalon tömérdek műszer mutatói lengtek jobbra-balra...” Mérnöki precizitás és élmény együtt.

Amiről kisgyermekként álmodozott, azt előadásában, könyveiben élénk varázsolta. Miről álmodott? Kéziratban levő önéletírásában így írt erről:

„... álmodozom én kisfiú korom óta egy világról, amely körülvesz,... mikor? ... majd.

Lesz nagy ősparkban rejtőző kastélyom, benne hatalmas könyvtár, műhely, múzeum. Ha Galileit akarok olvasni, csak leveszem valamelyik kötetét, és máris folyékonyan olvasom az olasz szöveget; ha Newton, Laplace, Faraday vagy más tudós műveire vagyok kíváncsi, azokat szedem elő, s mindegyiket saját nyelvén olvasom.

Az épület körül régi gőzmozdonyok, cséplőgépek, ágyúk, hadihidak lesznek; múzeumomban régi fizikai készülékek, gépmodellek, laboratóriumi eszközök közt nézelődhetek. Néha század eleji Rolls Roys kocsimon végigdübörgök az öreg masinák és százados fák között. Esténként jó barátaimmal beszélgetek, szivarozunk, sörözünk. Ott lesz Holenda Barnabás, Nemere Jóska, Bíró Gusztáv és még sok más régi barátom, akik már ... nem lehetnek közelemben. Lesz egy időgépem, amely lepergeti a rainhilli mozdonyversenyt, látni fogom a műhelyében munkálkodó Csonka Jánost, Zeppelint. Látni fogom Michelangelot, ahogy a San Pietro dómjának kupolamodelljét faragja. Beszélni is fogok vele... Íróasztalomon régimódi kronométer ketyeg majd, több gépmodell is lesz legbelső szobámban...

Azután utazom a lapátkerekes Mississippi gőzösön, amit Mark Twain kormányoz, Parseval léghajón, átélem a Verne-regények történeteit, hol egyik, hol másik regény szereplője leszek” - írja.

Könyveivel, cikkeivel ezt a megálmodott világot tette megélhetővé és valóságossá. Sokakat a technika bűvkörébe vonhatott; a varázslattól elvezetett a természeti törvények megismeréséig, a technikai eszközök működési elveinek megértéséig. /Ezért kellene ma is olvasásra ajánlani könyveit, különösen az ifjú korosztályokat bevonni az olvasásba. Talán a TIT által szervezett két Horváth Árpád-vetélkedő is felhívta a figyelmet írásaira. Az érdeklődés felkeltését segíti a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban szervezett kiállítás is. Örültem, hogy a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár statisztikájában az ismeretterjesztő művek népszerűségi listáján A megkésett világhír c. alkotása az 5. helyen szerepel./

Ki volt? Honnan jött?

Győrött született 1907. augusztus 3-án. Édesapja bérkocsis volt, édesanyja a háztartást vezette. Fontosak voltak számára az iskolák. Általában elismeréssel – bár néha kritikusan – szólt tanítóiról, tanáraitól. Miért a köszönet és hála? Mert elemi iskolai tanítói, Mariska néni és Lola néni /Malobiczky Endréné és Skultéty Eleonóra/ nemcsak olvasni tanították meg, hanem az olvasás szeretetére is, középiskolai tanárai a megfigyelés és tanulás fontosságára nevelték, képzeletvilágát is gazdagították. A bencés gimnáziumban, ahol az alsó osztályokat végezte, Ferenczy Viktor tanár úr bevezette a természettani szertár csodavilágába, abba a „műhelybe”, ahol Jedlik Ányos is dolgozott. Jedlik Ányos olyan hatással volt rá, hogy két életregényt is írt róla – A dinamó regényét, A megkésett világhírt – és számtalan tanulmányt. A Fiú Felsőkereskedelmi Iskolában példamutató volt számára Vidonyi Zoltán irodalomszeretete és precizitása, Sebők Jenő kémiatanár kísérletező kedve, az egyetemen Cholnoky Jenő professzor előadásainak tudományossága és érdekessége. Sokan voltak még, akiket nagy tisztelettel említ írásaiban. Így Gálos Rezsőt, a Női Felsőkereskedelmi Iskola igazgatóját, aki segítette első ismeretterjesztő cikke megjelenését /A „szalados”/, s további írásokra biztatta. Egyetemi éveit így jellemezte: „négy gazdag esztendő” – valójában iskolai tanulmányainak egészére vonatkoztatható.

Már diákként elindult az általa választott úton: érdeklődése a technika felé fordult, ennek érdekében olvasott /feljegyzései alapján elkészíthetjük a XX. század első fele ismeretterjesztő műveinek és a tudományos fantasztikus könyvek teljes listáját Vernétől Orbán Dezsőig/; házi laboratóriumot csinált, ahol kísérletezett; egyre nagyobb távolságokat járt be, hogy ipartörténeti emlékeket lásson, a kisbarátfalui szárazmalomtól a müncheni technikatörténeti múzeumig; harmadik kereskedelmi iskolásként tartotta első ismeretterjesztő előadását /a vasút történetéről/.

1930-ban végzett az egyetemen kémia-áruismeret-földrajz szakon, a gazdasági válság idején. Egy gyakorlóév után 1931-ben letette tanári vizsgáit a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Nehéz időszak következett. Nem kapott állást. Önkéntes katonai kiképzésre vonult be, utász lett. Számára itt is a technikai

ismeretek gyűjtése volt a fontos. Leszerelése után „szellemi segéd munkásként” – korabeli kategória – tudott elhelyezkedni a Győri Vegyvizsgálóban, majd óraadóként a Női Felsőkereskedelmi Iskolában kapott állást /1934-1939/. Kisebb munkákat vállalt a Grábgyárban. 1939-1945-ig végleges alkalmazottja lett a gyárnak. Mit tett szabad idejében? Tanult. Gépírástanítói vizsgát tett, textilipari technikus oklevelet szerzett, rendszeresen tartott előadásokat a bencés gimnázium által működtetett Győri Szabadegyetemen, ismeretterjesztő cikkeket írt, s 1944-ben megírta első könyvét, „A dinamó regényét”, Jedlik Ányos életét. Nagyszerű teljesítmény. Ezt csak növeli, hogy 1941-ben summa cum laude doktori vizsgát tett.

A háború alatt hadiüzemeket ellenőrzött, ezzel is technikai ismeretei gyarapodtak.

1945 után a Gépipari Gimnázium és Textilipari Szakiskola tanára lett, győri tanári pályáját a Rejtő Sándor Textilipari Szakközépiskolában fejezte be. 1958-ban családjával Budapestre költözött. Gyakorló gimnáziumi vezető tanárként ment nyugdíjba. Utána is visszajárt Győrbe. TIT-előadásokat tartott s a Távközlési és Műszaki Főiskolán technika- és tudománytörténetet oktatott.

Hogyan foglalhatjuk össze alkotó éveinek jelentőségét?

1. Olyan tudományos témában kutatott, publikált – tudomány- és technikatörténet -, amellyel alig foglalkoztak, s ezt úgy tette, hogy a laikusok számára is érthetők és élvezhetők legyenek írásai. Hogyan tett eleget ennek?

- nem engedett a tudományos igényből, de
- írásait átszövik személyes élményei, hiszen rengeteget látott, megfigyelt, olvasott.

Nemcsak múzeumokat látogatott, hanem gyárat is, ipari műemlékeket, neves iskolákat, laboratóriumokat. Hadd idézzem a magyar óceánrepülőkről szóló beszámolóját: „Két magyar is vállalkozott óceánrepülésre. Endresz György és Magyar Sándor az amerikai magyarok által összegyűjtött pénzen gépet vásároltak, és azzal 1931-ben Budapestre akartak repülni... Győrtől a Radó térről néztük a jellegzetes alakú gépet, amint tiszteletkört húzott a város fölött...”
- tud atmoszférát teremteni. Mesteri módon ötvözi pl. a régmúltat és a jelent a következő részletben: „Essenben, ahogy a vonat a városból kifelé indult, láttam, a Krupp-gyár udvarán óriási ócskavas hegyek

vártak beolvasztásra. A roncsok közt régi páncélautók is akadtak, olyanok, amelyekkel az első világháború után az újjáalakuló német hadsereg kísérletezett. Ormótlan, nehézkes, kétkerék-meghajtású járművek voltak. A Teutoburgi erdőn vitt át a vonat, látszott a Porta Westfalica, Vestfáliai kapu, ahol csatát veszített Varro római légiója a teutonokkal vívott harcban. Itt győzték le a germán törzsek haragvó istenei a mediterrán világ derűs isteneit. Úgy mondták /a rosszmájúak/, hogy az ősmocsarokból a teutonüvöltés éjszakáknént ma is hallatszik.”

- az egyetemes, az általános mindig tartalmazza a magyarországi vagy éppen helyi technikai fejlődést, a magyar tudósok és feltalálók alkotásait, eredményeit; ezáltal erősíti a lokálpatriotizmust. Pl. a Stádel-gyár termékeit, a Vagon- és Gépgyár modern gyártmányait: a Rába Grand gépkocsit (IV. Károlynak is gyártottak). Fontosnak tartja, hogy a Rába – Botond harci jármű tervezői között megemlítsen két győri mérnököt is; Maertens Györgyöt és Winkler Dezsőt, vagy éppen neves győri iparosok munkáit: pl. Mayr, Borsos, Ackermann órák alkotásait. Mayr torinói kiállításon is szereplő világóráját. Számos könyve, kéziratos önéletrajza igen gazdag helytörténeti forrás. -egy-egy témában teljességre törekszik. Pl. a helikopter feltalálójaként csak Asbóth Oszkárt szoktuk említeni. Horváth Árpád a következőképpen foglalja össze a történetet: „A helikopter a technika egyik legremekesebb alkotása... Leonardo da Vinci is tervezett vízszintes síkban forgó légcsavarral felemelkedő gépet... Az első világháború alatt Petróczy István magyar repülőtiszt benzinnel motoros kötött helikopter építését indíttványozta... a tervezésben segítségére volt Kármán Tódor is, velük dolgozott Asbóth Oszkár, aki a háború után sokféle légcsavarral működő járművet /terepjárót, motorcsónakot, helikoptert/ tervezett és épített... Asbóth helikopterét a légcsavarak által lefelé hajtott levegő emelte...”

- nem átalált regényes életrajzokat írni – Jedlik Ányosról, Vásárhelyi Pálról, Eötvös Lorándról, Edisonról. Sajnos, kéziratban maradt Luigi Ferdinando Marsigliéről /1658-1730/, a Duna-menti országokat feltérképező és leíró hadmérnök tábornokról készült életrajza. Talán több regényes életrajzot is tervezett, ui. szerinte: „Sok minden akad, ami a kitalált történeteknél jobban megérdemli a szépirodalmi feldolgozást... Csonka Jánosnak, az automobilizmus magyar úttörőjének az élete izgalmasabb, érdekesebb, mint akármelyik regényhőse.”

A tudományosság kritériumát azonban soha nem sérti meg - szívesen hivatkozik a tudomány és technika olyan látványaira, mint Jules Verne, Jókai Mór.

2. Hova teszi a hangsúlyokat?

Az újra, az előrevivőre. Jedlik Ányost nemcsak feltalálóként ábrázolja, hanem tudományszervezőként is, aki megteremtette a modern fizikaoktatás egyetemi szervezetét, hogy a magyar képzés Eötvös Lorándot, Kandó Kálmánt és még sokakat adjon az egyetemes tudománynak. De metodikusként is méltatja, mert a kísérletező fizika fontosságára, módszertanára is útmutatást adott.

Hasonlóan ábrázolja Edisons is. Találmányai mellett méltatja a vállalkozót, a vállalat szervező modelljét látatja benne, aki a termelés mellett a kutatásnak is fontos szerepet szán; már 1876-ban megszervezi a Menlo Park-i kutatóintézetet, „team work”-ben működteti a mérnököket, hiszen célja: „minden hat napban egy kisebb, tíz naponként egy nagyobb találmánnyal” megjelenni. Ma, amikor szilícium völgyről beszélünk, érdemes elolvasni Horváth Árpád Edison-regényét.

Az ő tudósai, mérnökei, feltalálói hús-vér emberek. Egyéniségek.

3. Jelentős volt ipari műemlékeket, gépeket, technikai eszközöket mentő munkája.

Ezeket múzeumok őrzik. Nagyon fájt neki egy-egy régi gép megsemmisülése, így a győri Csiga nevű mozdonyé, a Corliss-gőzgépe, stb. Fájt neki, hogy Győrött, az iparvárosban, nem hoztak létre egy technikai múzeumot, sok-sok technikai érdekesség elkallódott. /Tudom, néhány éve elkezdődött egy technikai kiállítás vagy múzeum szervezése, azonban nem tudom, van-e előrehaladás az ügyben./

4. Miért tartotta fontosnak a technikai ismeretterjesztést?

1966-ban adott riportban mondta: „A technika olyan nagy mértékben befolyásolja életünket, hogy nem hanyagolhatjuk el a múltját. A bekövetkezendő és bekövetkező politikai helyzetet nem lehet a múlt és a ma ismerete nélkül elképzelni. Ez áll a technikára is. Ha nem tudjuk, hogy milyenek voltak a kezdeti lépések, nem érthetjük meg jelenét, nem tudjuk elképzelni a jövőjét sem.” Majd így folytatta: „A szenvedély sok mindenre képessé teszi az embert... nekem pedig szenvedélyem a technika múltjának szóban és írásban való tanítása.” /Könyvtáros, 1966. 733-735./

Több mint 30 technikatörténeti könyve, tankönyvei és társszerzőkkel írt munkái, sok-sok tanulmánya, cikke alapján méltó rá, hogy emlékét őrizzük és ápoljuk, Győr büszke legyen életéből

51 évet városunkban töltő szülőttjére. Nevét utca viseli, a TIT székházában előadótermet neveztek el róla. A tisztelet kifejezését jelentené, ha a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Horváth Árpád-kiállításának anyaga egyben maradna valamelyik oktatási vagy kulturális intézményben, / esetleg a leendő győri technikatörténeti múzeumban/. Emléktáblával is tiszteleghetne a város jeles fia előtt.

Természetesen a legnagyobb, legszebb emlékidézés az volna, ha könyveit rendszeresen olvasnák, ajánlott művekként beépülnének egyes iskolai tantárgyak tanulásába.

Megjegyzés:

1. Olvasásra ajánlom: Baksa Péter-Winkler Csaba: Horváth Árpád emlékezete születésének 100.évfordulóján. Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2007.
2. Több jeles TIT-előadóval büszkélkedhet a TIT Pannon Egyesülete. Közülük néhányuk életéről olvashatunk a Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron c. sorozatban. Pl.
 - dr. Timaffy László. I. 195-203. l. - dr. Karácsony István
 - dr. Simonyi Károly. III. 216-221. l. - Kovács Istvánné és a Szerkesztőség
 - Turóczi Mária. III. 144-152. l. - dr. Kőrös Erzsébet
 - dr. Göcsei Imre. IV. 62-76. l. - dr. Jáki Katalin
 - Grábics Frigyes. V. 78-91. l. - Grábics Éva
 - Grábics Frigyesné. V. 92-103. l. - Grábics Éva
 - Markó Endre V. 221-229. l. Markó Endréné

Jedlik Ányos szerkesztette ős-villanymotor

Akadémiai tagok Győrből és Győr, Moson, Sopron megyéből

(Akadémiai tagok a megyéből - a megyében születtek vagy itt tanultak vagy munkájuk Győrhöz kötötte őket)

Ha megnézzük az Akadémia első időszakát, névjegyzékében régióinkból is többeket találunk. Így pl. Kis János költőt, műfordítót /1830/, Kisfaludy Károly irodalomszervezőt /1830/, Szeder Fábián nyelvészt, műfordítót /1831/, Czech János történészt /1832/.

Vizsgálódásaim szerint az MTA alapítása óta 96 akadémikus, elhunyt és élő, kapcsolódik valamilyen módon megyénkhez szülőhely, iskola, munkavégzés révén; közülük 48, vagyis 50%-uk győri kötődésű. E csoportba tartozók valamennyien levelező vagy rendes tagok; számuk kiegészíthető még a tiszteletbeli és igazgató tagokkal /13 fő/. Az adattárak e csoportokba tartozókat is felsorolják. Együtt tehát 109 fő, ui. Széchenyi István és Deák Ferenc egyszerre volt tiszteletbeli és igazgató tag. /Az adatokat 2000-ben állítottam össze./

Maga a bencés rend 14 akadémikust adott:

- Bresztyenszky Adalbert matematikatanár, a győri királyi akadémián oktatott, nagy szerepe volt a matematika nyelvének magyarosításában. (l. t. 1836.)
- Czinár Mór történész, levéltáros, a bencés rendi líceum tanára. (l. t. 1858.)
- Czuczor Gergely költő, nyelvész - A magyar nyelv szótára (6 kötetben). (l. t. 1831., r. t. - 1836., az Akadémia másodtitkára - 1835-37.)
- Fehér Ipoly matematikatanár, főapát. (t. t. 1896.)
- Guzmics Izidor nyelvész, irodalmár, Széchenyi tanácsadója, munkatársa az Akadémia szervezésében. (r. t. 1830.)
- Jedlik Ányos István fizikatanár, a természettudományi nyelv megújításának vezetője, egyetemi tanár (l. t.-r. t. 1858.)
- Kelemen Krizosztom főapát. (ig. t. 1943.)
- Klemm Antal Imre nyelvész, egyetemi tanár. (l. t. 1927-1949!)
- Kruesz János Krizosztom természettudományi író, a pannonhalmi bencés tanárképzés megszervezője (t. t. 1878.)
- Rómer Flóris régész. (l. t. 1860., r. t. 1871.)
- Rónay Jácint természettudós, a darwinizmus első magyarországi ismertetője. (l. t. 1860., r. t. 1871.)
- Sörös Pongrácz történész (l. t. 1909.)
- Szeder Fábián néprajztudós, nyelvjáráskutató. (l. t. 1831.)
- Vaszary Kolos történész (r. t. 1894.)

Győri kötődésű akadémikusok

(Győrött születtek, itt tanultak, munkájuk Győrhöz (is) kötötte):

1. Borbíró /Bierbauer/ Virgil építész /Nagyenyed, 1893. márc. 6. - Budapest, 1956. júl. 25./ - Valló Istvánnal együtt megírta „Győr város építéstörténeté”-t, l. t. 1948. (1949.)
2. Bresztyenszky Adalbert /Németpróna, 1786. aug. 5. - Tihany, 1851. febr. 15./ matematikus (a szaknyelv megújítója), bencés, 1810-től a győri akadémia tanára, l. t.: 1836
3. Czinár Mór /Szakolca, 1787. márc. 30. - Pannonhalma, 1875. febr. 10./ bencés, történész, levéltáros, könyvtáros Pannonhalmán, a győri rendi líceum tanára, l. t. 1858. dec. 15.
4. Csanádi György /Leibach, 1905. júl. 28. - Budapest, 1974 ápr. 27./ mérnök, miniszter, a győri műszaki főiskola alapító főigazgatója, l. t. 1958. r. t. 1970.
5. Csukás Zoltán /Győr, 1900. szept. 20. - Freiburg, 1957. szept. 16./ állatorvos, mezőgazdasági mérnök, egyetemi tanár, (magyar-tarka törzstenyésztés, utódellenőrzés), l. t. 1955.
6. Czech János /Győr, 1798. jún. 20. - Pest, 1854. nov. 1./ történész, jogász, Győr városi polgármester, főbíró; Győrött szabadteri lapidariumot alapított, l. t. 1832, r. t. 1832.
7. Czuczor Gergely /Andód, 1800. dec. 17.-1866. szept. 9./ nyelvész (A magyar nyelv szótára - 6 kötet, több mint 100 ezer szócikk), bencés, tanított a győri bencés gimnáziumban és a bölcséleti és jogi akadémián, l. t., 1831. r. t. 1836. 1835-37: az Akadémia másodtitkára.
8. Deák Ferenc /Söjtör, 1803. okt. 17. - Budapest, 1876. jan. 28./ jogász, politikus - tiszteletbeli tag: 1839, és igazgató tag: 1855; a győri bölcséleti és jogi akadémián szerzett diplomát.
9. Deáky Zsigmond /Himod, 1795. máj. 14. - Győr, 1872. dec. 29./ a győri bencés gimnáziumban tanult, püspök, nyelvész (olasz nyelvű magyar grammatika), l. t. 1832., tiszteletbeli tag: 1858.

10. Dorner József /Győr, 1808. nov. 2. – Budapest, 1873. okt. 9. / botanikus (a növényészövettan úttörője), gyógyszerész, tanár, l. t. 1858.

11. Fábíán István /Tamási, 1809. szept. 2. – Győr, 1871. júl. 19./ kat. pap, nyelvész (a finn nyelv kutatója, Finn Irodalmi Társaság 1. tagja), a győri papnevelde igazgatója, l. t. 1858.

12. Fehér Ipoly Kálmán /Visk, 1842. ápr. 11. – Pannonhalma, 1909. okt. 27./, bencés, matematika-fizika szakos tanár (főapátsági líceum, esztergomi főgimnázium), főapát, tiszteleti tag: 1896.

13. Fillinger Lipót /Győr, 1787 – Pest, 1844. dec. 7./, katolikus pap, egyetemi tanár (Pesten - görög nyelv és hermeneutika, könyvtárát a pesti egyetemre hagyományozta), l. t. 1834.

14. Gárdonyi Géza /Agárd, 1863. aug. 3. - Eger, 1922. okt. 30./ újságíró, író Győrött (1885-1889); levelező tag: 1910. és tiszteleti tag: 1920.

15. Giesswein Sándor /Tata, 1856. febr. 4. - Budapest, 1923. ápr. 15./ a győri bencés gimnáziumban tanult, pap, politikus, a keresztényszocializmus magyarországi megteremtője, nyelvész (összehasonlító nyelvészet), l. t. 1914.

16. Guzmics Izidor /Jánosfa, 1786. ápr. 7. - Bakonybél, 1839. szept. 1./ Győrött is tanult, bencés, nyelvész (Kazinczy híve, barátja, a pesti Magyar Társaság alapítója, Pannonhalma névadója, a katolikus-protestáns unió szorgalmazója), r. t. 1830, tiszteleti: 1838.

17. Győry Vilmos /Győr, 1838. jan. 7. – Budapest, 1885. ápr. 14. / evangélikus lelkész, költő, műfordító, az ifjúsági irodalom egyik úttörője, l. t. 1872.

18. Heller Erik /Győr, 1880. máj. 15. – Budapest, 1958. okt. 25./ jogász (büntetőjog), egyetemi tanár, l. t. 1943.

19. Jedlik Ányos István /Szímő, 1800. jan. 11. -1895. dec. 13./ bencés, fizikus (elektromotor, dinamó, elektromos telepek, osztógép, szaknyelv) a győri rendi líceumban tanult és tanított, akadémiai, egyetemi tanár, r. t. 1858, tiszteleti tag: 1873.

20. Karvasy Ágoston /Győr, 1809. máj. 1. – Bécs, 1896. jan. 21./ közgazdász, jogász, egyetemi tanár (a győri jogakadémián is tanított, ő írta az első magyar nyelvű jogi és közgazdasági tankönyvet, elsőként tanította magyarul a politikai tudományokat), l. t. 1846.

21. Kautz Gyula /Győr, 1829. nov. 5. – Budapest, 1909. márc. 27./ közgazdász, egyetemi tanár (nemzetgazdaságtan, pénzügytan, közreműködött a kiegyezési tárgyalásokon), l. t. 1860, r. t. 1887., igazgatási: 1887, 1904-1907: az Akadémia másodelnöke.

22. Kelemen Krizosztom /Hahót, 1884. jan. 10. - Pittsburg, 1950. nov. 7./ bencés, főapát, igazgató tag (1943-45).

23. Klemm Imre Antal /Léka, 1883. szept. 1. -1963. dec. 23./, bencés, nyelvtudós (nyelvtörténet, finnugrisztika), egyetemi tanár (Pannonhalma, Pécs), l. t. 1927. - 1949-ig!

24. Kis János /Rábaszentandrás, 1770. szept. 22. – Sopron, 1846. febr. 19./ költő, műfordító, evangélikus püspök, a nyelvújításban mérsékelt, de Kazinczy kitartó levelező barátja, tanított Győrött, 1828-tól részt vett az Akadémia alapszabályainak a kidolgozásában, r. t. 1830.

25. Kisfaludy Károly /Tét, 1788. február 3. – Pest, 1830. nov. 21./ költő, folyóirat-szerkesztő (Aurora), drámaíró, irodalomszervező, r. t. 1830. (halála évében)

26. Kisfaludy Sándor /Sümege, 1772. szept. 27. - 1844. okt. 24./ jogász, költő, nagy szerepe volt a balatonfüredi színház építésében, r. t. 1835, tiszteleti: 1835.

27. Konek Frigyes /Győr, 1867. szept. 17. – Budapest, 1945. jan. 27./ kémikus (mezőgazdasági és szerves kémia), egyetemi tanár (Budapest), l. t. 1918.

28. Kovács Ferenc mérnök, egyetemi tanár. (Győr, 1938. dec. 14. -), l. t. 1987. r. t. 1993.

29. dr. Kovács Pál /Dég, 1808. júl. 1.- Győr, 1886. aug. 13. / orvos, szerkesztő, könyvtáralapító, /Hazánk/, író, l. t. 1833. (A rendes tagságról Csató Pál támadása miatt lemondott.)

30. Kőnig Gyula /Győr, 1849. dec. 16. – Budapest, 1913. ápr. 8./ matematikus (klasszikus és absztrakt algebra, számelmélet, halmazelmélet - Kőnig-féle egyenlőtlenség névadója, matematikai logika), műegyetemi tanár, l. t. 1880. r. t. 1889. (Fiai Kőnig-emlékdíjat alapítottak.)

31. Kőrös Endre /Győr, 1927. szept. 18. – Budapest, 2002, február 18./ fizikus-kémikus (komplex vegyületek analitikája, reakciókinetika - vagyis a kémiai reakciók időbeli lefolyását vizsgáló reakciókinetika), egyetemi tanár, l. t. 1990., r. t. 1993.

32. Kruesz János Krizosztom /Völgyfalva, 1819. január 21. – Sopron (Pannonhalma?), 1885. jan. 11. / bencés tanár (Győr, Pozsony), főapát (megszervezte a pannonhalmi tanárképzőt), tiszteleti tag: 1878.

33. Lóránd László biokémikus, /Győr, 1925- Chicago/, külső tag.

34. Méhes Károly /Budapest, 1936. február 22. - Pécs, 2007. január 20./ orvos, klinikai genetikus, gyermekgyógyász, egyetemi tanár, l. t. 1990., r. t. 1995.

35. Pázmándi Horvát Endre /Pázmándfalu, 1778. nov. 28. – Pázmándfalu, 1839. márc. 7./ nyelvész (mérsékelt a nyelvújításban, Kazinczy többször meglátogatta), író (eposzok), katolikus pap (Tét, Pázmándfalu), r. t. 1830.

36. Ráth Károly /Győr, 1829. febr. 28. – Győr, 1868. ápr. 12./ történész (Rómer Flórisal kiadta: Győri Történelmi és Régészeti füzetek, 1861-68 között Győr levéltárosa, Dunántúli Történetkedvelők Társulatának szervezője, Magyar Történelmi Társulat), l. t. 1858.

37. Ráth Zoltán /Győr, 1863. jún. 2. – Csanak, 1902. aug. 6./ jogász, közgazdász (pénzügytan, pénzügyi jog), statisztikus, jogakadémiai tanár (Budapest, Kassa), l. t. 1894.

38. Reguly Antal /Zirc, 1819. júl. 11. - Buda, 1858. aug. 23. / Győrött tanult, nyelvtudós (felkereste a finnugor rokonságot, gazdag nyelvi és etnográfiai anyagot gyűjtött), etnográfus, l. t. 1843.

39. Riesz Frigyes, /Győr, 1880. jan. 22. – Budapest, 1956. febr. 28./ matematikus (a szegedi egyetemet a matematika központjává teszi; eredményei: Fischer-tétel a valós függvénytan köréből, absztrakt terek fogalma, a funkcionálanalízis egyik megalapítója, függvényterek, lineáris operációk, szubharmonikus függvények) egyetemi tanár, l. t. 1916, r. t. 1936.

40. Rómer Flóris Ferenc /Pozsony, 1815 ápr. 12. - Nagyvárad, 1889. márc. 18./ bencés (tanított a győri bencés gimnáziumban és rendi líceumban), egyetemi tanár, régész (a magyar régiségtan egyik megalapítója, Ráth Károllyal együtt szerkesztette a „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek”-et), természettudós, művészettörténész, l. t. 1860., r. t. 1871.

41. Rónay Jácint János /Székesfehérvár, 1814. máj. 13. - Pozsony, 1889. ápr. 17./ bencés tanár (kilépett), pszichológus, természettudós (a darwinizmus első hazai ismertetője), nemzetőr 1848-ban, Kossuth fiainak Londonban és a császári sárjak nevelője (Rudolf, Mária Valéria), író, l. t. 1847, r. t. 1867.

42. Schedius Lajos /Győr, 1768. dec. 20. – Pest, 1847. nov. 12./ Sopronban tanult, nyelvész, író, esztéta (folyóiratokat indít), tiszteleti tag: 1831.

43. Schöpf-Merei Ágoston /Győr, 1804. szept. 24. – Manchester, 1858. márc. 12./, orvos, gyermekgyógyász, l. t. 1835., igazgató tag: 1845.

44. Sörös Pongrác /Komárom, 1873. aug. 24. – Győr, 1919. jan. 5./, bencés tanár, történész (A Pannonhalmi Szent Benedek-rend története egyes részei), l. t. 1909.

45. Surányi János /Győr, 1886. febr. 12. – Budapest, 1965. nov. 8./ mezőgazda, egyetemi tanár, (A mosonmagyaróvári akadémián diplomázott, kutató intézeti igazgató.) l. t. 1945, r. t. 1960.

46. Szeder Fábrián /1784. jún. 29. - Komáromfűss, 1859. dec. 13./ bencés tanár, etnográfus, nyelvész (nyelvjáráskutató), költő, l. t. 1831.

47. Szinnyei József /Komárom, 1830. márc. 18. - Budapest, 1913. aug. 9./ bibliográfus, (1846-48-ban a győri akadémián tanult.) l. t. 1899.

48. Szilágy József /Győr, 1818. nov. 23. - Zsitvaújfalu, 1900. aug. 8./
bányamérnök (Selmezbányán végzett, Kossuth kormánybiztosa a vas-
és acéltermelésben), politikus, miniszter/elnök, igazgató tag: 1884.

49. Terplán Zénó /Hegyeshalom, 1921. máj. 5. - Miskolc, 2002. jan. 16./
gépészmérnök (Miskolcon egyetemi tanár), a győri bencéseknel
tanult, l. t. 1990, r. t. 1995.

50. Vaszary Kolos /Keszthely, 1832. febr. 12. - Balatonfüred, 1915.
szept. 3./ bencés tanár, pannonhalmi főapát, érsek, történész, r. t. 1894.

51. Winter Ernő /Győr, 1897. márc. 15. - Budapest, 1971. jún. 2./
vegyészmérnök, elektrofizikai (elektroncsövek) kutató, l. t. 1951.,
r. t. 1956.

52. Zechmeister László /Győr, 1889. máj. 14. - Pasadena, 1972. febr. 28./
vegyészmérnök, egyetemi tanár, kutató, l. t. 1930., r. t. 1940.

53. Zoltai Tibor /Győr, 1925. okt. 17. - St. Paul, 2003. júl. 13./
Képzettségét az USA-ban szerezte (alkalmazott földtan, ásványtan,
kristálytan). Minnesotában a geológiai tanszéken oktatott.
Kutatásai: kristályszerkezet-meghatározás, szerpentin ásványok
kristálykémiái rendszerezése, coesit kristályszerkezete...), tag, USA.

Következtetések:

- a 19. században a tudósképzés középfokú és felsőfokú bázisa a
bencés gimnáziumok, a soproni evangélikus líceum; felsőfokban
akadémiai képzést nyújtó rendi líceum valamint a győri bölcséleti
és jogi akadémia

Közülük 22 született Győrött és 2 fő halt meg a városban.

Melyek voltak a megyében azok az intézmények, amelyek
felkeltették a tudás iránti vágyat, és megalapozták a tudást? Ezek
korábban: soproni evangélikus líceum, a győri jezsuita gimnázium,
illetve jogutódja, a bencés gimnázium, a győri bölcséleti és jogi
akadémia, a mosonmagyaróvári akadémia, a soproni egyetem s a
20. században újabb intézmények nőttek fel.

Nemcsak az akadémikusok szolgálták a tudományok fejlődését
a megyében és Győrött. Pl. Arany Dániel matematikus a győri
főreáliskolából indult el, Holenda Barnabás, Ferenczy Viktor
bencés fizika tanárok, matematika tanárok is jeles tudóssokká váltak.
Z. Szabó László sokat tett a gyakorlati nyelvészetért, Horváth Árpád
a tudománytörténetben jeleskedett, de mások is felsorolhatók.
Érdemes volna számba venni őket.

Akadémikusok a megyéből

(A megye valamely településén születtek, tanultak, vagy
munkájuk köti oda.)

1. Ádám Antal /Szekszárd, 1929. szept. 13. / geofizikus az MTA
Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetében dolgozott Sopronban
(geoelektromos és elektromágneses műszerek kutatója), l. t. 1990.,
r. t. 1993.

2. Batthyány-Strattman László orvos (sebész, szemorvos),/
Dunakiliti, 1870. okt. 28. - Bécs, 1931. jan. 22./, igazgató tag: 1915,
tiszteleti: 1917.

3. Bezerédj Pál /Sopron, 1840. márc. 17. - Hidja/Szedres, 1918. jan. 21./
mezőgazdász (selyemhernyó-tenyésztés, fonóipar), tiszteleti tag: 1917.

4. Bíró Ferenc (Rákosi Mátyás öccse), /Sopron, 1904. jún. 6. -
Budapest, 2006. nov. 10./, gépészmérnök, l. t. 1949. (tagsága
megszűnt 1960-ban).

5. Cziráky Antal Mózes /Sopron, 1772. szept. 8. - Pozsony, 1852.
febr. 22./ jogi író, országbíró, az Akadémia egyik szervezője,
igazgatási tag, l. t. 1830.

6. Döbrentei Gábor /Somlószlós, 1785. dec. 1. - Buda, 1851. márc. 28./
Sopronban is tanult - az ev. líceumban, író, fordító, szerkesztő; az
Akadémia szabályait kidolgozó bizottság tagja 1828-tól, 1831-36: az
Akadémia első titkára, r. t. 1830.

7. Dudits Dénes /Mosonmagyaróvár, 1943. okt. 5. - /
növénygenetikus - hatékony növényregenerációs rendszerek
kidolgozója, sejtbiológus, biotechnológus, l. t. 1990, r. t. 1995.

8. Esterházy Pál Antal /? 1786. márc. 10. - Regensburg, 1866. máj. 21./
diplomata, politikus, miniszter (1848), igazgatási tag: 1853.

9. Fehér Dániel /Tekepuszta, 1890. okt. 27. - Sopron, 1955. febr. 27./
erdőmérnök, növényfiziológus, egyetemi tanár, (tanított a soproni
egyetemen), l. t. 1954.

10. Fekete Zoltán /Selmecbánya, 1877. ápr. 18. - Sopron, 1962.
ápr. 4./ erdőmérnök (növényföldrajzi vizsgálatok, erdőérték- és
magasságszámítások), főiskolai tanár Selmecbányán, egyetemi
tanár Sopronban, l. t. 1941.

11. Felsőbüki Nagy Pál /Fertőszentmiklós, 1777. szept. 7. - Bécs,
1857. márc. 26./ politikus, az 1825-ös országgyűlésen az ő önző,
áldozathozatalra képtelen nemességet vádló szavai váltották
ki Széchenyi kezdeményezését és felajánlását a Magyar Tudós
Társaság céljaira, igazgatási tag: 1830.

12. Fényi Gyula /Sopron, 1845. jan. 8. - Kalocsa, 1927. dec. 21./
csillagász (a Nap légkörének fizikája, napkitörések), Haynald-
obszervatórium igazgatója Kalocsán, l. t. 1916.

13. Fest Vilmos /Jaroszlav, 1815. aug. 11. - Sopron, 1879. márc.11./
mérnök (Tisza-szabályozás, Lánchíd építése), l. t. 1844., r. t. 1845.

14. Finkey József /Sárospatak, 1889. nov. 27. - Sopron, 1941. ápr. 7./
bányamérnök (érc- és szénélőkészítés, brikettgyártás), egyetemi
tanár Sopronban, l. t. 1934., r. t. 1940.

15. Frankenburg Adolf /Németkeresztúr, 1811. nov. 11. - Eggenberg,
1884. júl. 3.) író, szerkesztő, Sopronban tanult, élt, dolgozott
Széchenyi szolgálatában Nagycenken is, l. t. 1845.

16. Fritz József /Mosonmagyaróvár, 1943. ápr. 27. - / matematikus,
fizikus, l. t. 1995.

17. Gombocz Endre /Sopron, 1882. jún. 9. - Budapest, 1945. jan. 16./
botanikus (Sopron vármegye flórája, a botanika történetének
bibliográfiája), múzeumigazgató, l. t. 1939.

18. Gombocz Zoltán /Sopron, 1877. jún. 18. - Budapest, 1935. máj. 1./
nyelvész (fonetikai kutatások, leíró és történeti hangtan, egyetemi
tanár - Pázmány Egyetem, Eötvös Kollégium), l. t. 1905, r. t. 1922.

19. Grűner Zoltán /Mosonmagyaróvár, 1943. jan. 4. - /
szilárdtestfizika, külső tag: 1990.

20. Házi Jenő /Vásárút, 1892. ápr. 16. - Sopron, 1986. február 10./
levéltáros (Soproni virágének), történész, a soproni levéltár
igazgatója, l. t. 1938.

21. Hoff, Nicholas J. (Hoff Miklós) /Mosonmagyaróvár, 1906. jan. 3.
- Stanford, Kalifornia, 1997. aug. 4./ gépészmérnök, fizikus,
repülőgép-tervező, egyetemi tanár, tiszteleti tag: 1986.

22. Hoffmann Pál /Nagymarton, 1830. febr. 25. - Sopron, 1907.
jún. 28./ jogász (római jog, magánjog), egyetemi tanár Kassán,
Pozsonyban, l. t. 1863, r. t. 1890.

23. Jakubovich Emil /Győrasszonyfa, 1883. jan. 8. - Budapest,
1935. dec. 27./ paleográfus, nyelvtörténész (nyelvemlékek, székely
rovásírás,) l. t. 1924.

24. Karácson Mihály /Darnó, 1800 körül - Pest, 1869. aug. 29./ jogász
(bíró), pedagógus (ipari és technikai oktatás úttörője), l. t. 1832.

25. Kis János /Rábaszentandrás, 1770. szept. 22. - Sopron, 1846. febr.
19./ ev. lelkész, püspök, költő, a soproni Magyar Társaság alapítója,
Kazinczy barátja, a nyelvújításban mérsékelt, 1828-tól részt vett az
Akadémia alapszabályainak kimunkálásában, r. t. 1830.

26. Patthy László /Sopron, 1943. okt. 22. -/ molekuláris biológia
(fehérjeevolúció, genom evolúció - MTA Szegedi Biológiai Központ
Enzimológiai Intézet), l. t. 1995., r. t. 2001.

27. Pátzay Pál /Kapuvár, 1896. szept. 17. - Budapest, 1979.
szeptember 17.) szobrászművész, éremművész. l. t. 1946; tagsága
megszűnt: 1949, visszaállítva 1989.

28. Paur Iván /Kismarton, 1805. jún. 21. - Sopron, 1888. dec. 17./ jogász (Esterházyak uradalmának ügyésze, Görgey seregében százados, régész (soproni kelta temető feltárása), történész (Széchenyi írásainak rendezője), l. t. 1858.

29. Petz Gedeon /Harka, 1863. nov. 24. - Budapest, 1943. dec. 21./ filológus, nyelvész (német-magyar irodalmi érintkezések, német jövevényszavaink, német nyelvjáráskutatás), gimnáziumi és egyetemi tanár, l. t. 1895, r. t. 1934.

30. Porpáczy Aladár /Pápa, 1903. dec. 17. - Budapest, 1965. febr. 15./ kertészmérnök, Mosonmagyaróvári Akadémián gyakornok, Esterházy-hitbizományon nemesítő, l. t. 1954.

31. Preisz Móric /Sopron, 1929. júl. 23. - Budapest, 1977. márc. 24./ kémikus, tanár, l. t. 1863.

32. Ratkovszky Ferenc /Sopron, 1900. máj. 15. - Budapest, 1965. márc. 9./ gépészmérnök (feszültségszabályozók fejlesztése, Kandó-mozdony BoCo típusának - fázis- és periódusváltós - kifejlesztése), egyetemi tanár (Budapest), l. t. 1951, r. t. 1954.

33. Romwalter Alfréd /Sopron, 1890. ápr. 22.- 1954. szept. 7./ kémikus (ásványi szenek szén-nemesítése, lepárlása, szenesülés), tanár (Soproni Felsőkereskedelmi Iskola, Soproni Erdészeti Főiskola), l. t. 1941.

34. Rybach László, /Sopron, 1935. ápr. 1. - / geofizikus (radiometria, geotermia, a Nemzetközi Geotermiai Szövetség elnöke) Zürich, Műegyetem, külső tag: 1990.

35. Schey János /Sopron, 1922. dec. 19. - / kémikus, Kanada, külső tag, 1990./

36. Schügerl Károly /Sopron, 1929. jún. 22. -/ kémikus, Hannover, külső tag: 1995.

37. Simonyi Károly /Egyházashalu, 1916. okt. 18.- Budapest, 2001. okt. 9. / mérnök, fizikus, tudománytörténész, l. t. 1993. r. t. 1995.

38. Szabó Kálmán /Bogyoszló, 1921. nov. 20. - Budapest, 2007. máj. 25./ közgazdász, l. t. 1973., r. t. 1979.

39. Széchenyi Bertalan /Sopron, 1866. okt. 24. - Budapest, 1943. jún. 3./ jogász, politikus, igazgatási tag: 1933.

40. Széchenyi István /Bécs, 1791. szept. 21. - Döbling, 1860. ápr. 8./ közgazdász, politikus, igazgatási tag: 1830., tiszteleti tag: 1838.

41. Szenczy Imre /Szombathely, 1798. júl. 8. - Csorna, 1860. febr. 2./ premontrei szerzetes (Csornán prépostsági titkár), a rend iskoláiban tanított, a balatoni flóra kutatója (herbárium nagy érték), klasszikafilológus, műfordító (római klasszikusokat fordított), l. t. 1838.

42. Tarján Gusztáv /Sopron 1907. márc. 16. - Miskolc, 1998. június 9./ bányamérnök (érc- és szénelőkészítés), ásványkutató, l. t. 1951, r. t. 1976.

43. Thirring Gusztáv /Sopron, 1861. dec. 25. - Budapest, 1941. márc. 31./ statisztikus (statisztikai évkönyvek, demográfia), földrajztudós (a magyar turisztikai mozgalom szervezője, a Turisták Lapja szerkesztője), egyetemi tanár (Budapest) l. t. 1902, r. t. 1926.

44. Tolnai (Lehr) Vilmos /Pozsony, 1870. júl. 24. - Sopron, 1937. júl. / nyelvész (szavak, szólások, dalok, mesemotívumok vándorlása), irodalomtörténész, tanár (középszintű iskolákban, 1925-től a pécsi egyetemen), l. t. 1908, r. t. 1934.

45. Torkos Sándor /?, 1833. - Sopron, 1865. júl. 5./ jogász, nyelvész (göcseji nyelvjárás, regölés), tanár (Soproni ev. főiskola), l. t. 1861.

46. Totik Vilmos /Mosonmagyaróvár, 1954. márc. 8. - / matematikus (ortogonális polimonomok, approximációelmélet, a szegedi egyetem Bolyai Intézet igazgatója), egyetemi tanár, l. t. 1993., r. t. 2001.

47. Vághy /Wagner/ Ferenc /Sopron, 1776. - Matzleinsdorf, 1862. ápr. 23./ törvény- és jogtudós (váltójog), Sopron polgármestere, bíró; igazgatási tag, 1831.

48. Vajda Péter /Vanyola, 1808. jan. 20. - Szarvas, 1846. febr. 10./ természettudós, költő, író, tanult Sopronban az ev. líceumban, l. t. 1837.

49. Varga Lajos /Désakna, 1890. jan. 26. - Sopron, 1963. máj. 10./
zoológus, hidrobiológus, soproni egyetemi tanár, l. t. 1940 (-49)

50. Vargha Damján /Mosonszentmiklós, 1873. ápr. 6. - Hegyeshalom,
1956. ápr. 6./ irodalomtörténész (középkori kódexirodalom),
egyetemi tanár (Pécs), l. t. 1919 (-49).

51. Vas Károly /Mosonmagyaróvár, 1919. aug. 20. - / kémikus, l. t. 1964.

52. Vendel (Vendl) Miklós /Sopron, 1896. okt. 8. - 1977. febr. 7./
geológus, l. t. 1933. r. t. 1943.

53. Verő József /Sopron, 1904. jan. 26. - Budapest, 1985. máj. 21./
kohómérnök, egyetemi tanár, a fémtan egyik megteremtője,
l. t., 1948. r. t. 1949.

54. Verő József /Sopron, 1933. júl. 23. - / geofizikus (geomágneses
pulzációk, magnetotellurikus mérések - MTA Kutatóintézet,
Sopron), l. t. 1995., r. t. 2001.

55. Zámbó János /Hegykő, 1916. máj. 2. - Miskolc, 2000. dec. 3./
bányamérnök, egyetemi tanár, l. t. 1961., r. t. 1973.

56. Zsirai Miklós /Mihályi, 1892. okt. 10. - Budapest, 1955. szept. 9./
finnugor nyelvész (a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke,
a Magyarosan c. folyóirat szerkesztője, általános nyelvészettel is
foglalkozott), l. t. 1932, r. t. 1945.

Ebben a csoportban – talán éppen a természettudományi /soproni
erdészeti, mosonmagyaróvári mezőgazdasági/ jellegű felsőfokú
intézményekből következően - több a természet- és műszaki
tudományi akadémikus.

Hatott-e a diktatúra az akadémia működésére? Egyeseket a
kemény diktatúra kizárt tagjai sorából; a régióból a következőket:

Pátzay Pál szobrászművészt, Romwalter Alfréd kémikust,
Vargha Damján ciszterci szerzetest, irodalomtörténészt, Borbíró
Virgil építészt, Klemm Imre Antal bencés tanárt, nyelvészt, de
1960-ban „megszüntették” Rákosi Mátyás öccsének, a Sopronban
született Bíró Ferenc gépészmérnöknek a tagságát is.

Forrás:

Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-től 2002-ig. I-III.

Főszerkesztő: Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ, Bp. 2003

KIS JÁNOS nyomában

(Ismeretszerző, emlékidéző kirándulás)

Miért ajánlom Kis János albizáló útját?

Kedvtelésem a helyi és regionális irodalom kutatása, közönség
és olvasók elé tárása. Miért? Rengeteg érték rejtőzik a könyvekben,
régie és új kiadásokban, amelyek megyénk falvaiban, városaiban
születtek, vagy róluk szólnak, s ezek rejtve maradnak, hiszen
nem kerülnek be a mindennapi oktatásba, a séták és kirándulások
programjába; pedig gazdagítanák szülőföldünk szeretetét, a hozzá
való ragaszkodást, gyermekeink és a magunk jellembeli alakulását.

Miért választottam Kis Jánost? Mert megyénk szülöttje, a
születéskor kapott talentummal okosan sáfárkodott, példát mutatott
az emberi élet szinte minden szakaszában. Kimeríthetetlen a
Kazinczyval való barátsága, levélváltásuk gondolati gazdagsága.

Az albizálás - mai formában - sokat jelenthetne a fiataloknak
az életre készüléskor, az edzettségben, kitartásban, az önálló,
öntevékeny ismeretszerzésben.

Nagy szerepe volna az előzetes készüléskor, az út és az úti
program megtervezésének, a program összeállításának, sőt egy-
egy téma kidolgozásának: pl. a meglátogatott személyekről,
településekről. Kis János úti programját - racionalizálni lehetne -, de
ha már bejárjuk, célszerű ezt nagyobb kitekintéssel tenni. (Ezeket a
programokat kapcsos zárójelbe tettem.)

Kis János és barátja kb. két hónap alatt járták be az utat - lovas
fogattal -; azóta változtak az útviszonyok, a közlekedési eszközök,
az ember utazási szokásai; ezekben a kérdésekben is állást kellene
foglalni. Gyalog? Elképzelhetetlennek tartom. Lovasfogattal, mint
ők tették? Körülményes. Kerékpárral, autóbusszal? Lehetséges.
Célszerű volna egy szervezőbizottsággal előzetesen bejárni,
felmérni, megtervezni, alternatívákat kidolgozni, s ajánlást tenni a
teljes útra - pl. egyetemistáknak, de szakaszolni is lehetne, évekre
beosztva - középiskolásoknak (kisebb körök - pl. győri vagy
budapesti indulással vagy kassai kiindulóponttal...) A lényeg: ne
legyen rohanás, ne vezessen mennyiségi szemlélet, hanem a tartalmi
mélység és elmélyedés - átélése annak, amiben Kis Jánosnak és
barátjának része volt. (Megjegyzem: egyik osztályommal Észak-
Balatont jártuk be kerékpárral - Győrből - 10 napot szántunk rá,

sokat láttunk, sok élményben volt részünk.)

Az út költségei is jelentősek lennének.

Sajtónyilvánosságot kellene adni; szinte napi tudósításokban beszámolni a sajtóban; az intézmények periodikájában helyt adni az útnak; esetleg egy képes útikönyvet kiadni stb.

Lehet, hogy nagy vállalkozás lenne; de el tudom képzelni kisebb csoporttal, néhány ügybuzgó fiatalal, évekre beosztva, szakaszolva. Merész vállalkozás volna egy egész osztállyal egy tanévet az útra szánni, esetleg evangélikus iskolákban egy-egy hónapra tartózkodva a tananyagot is el lehetne elvégezni.

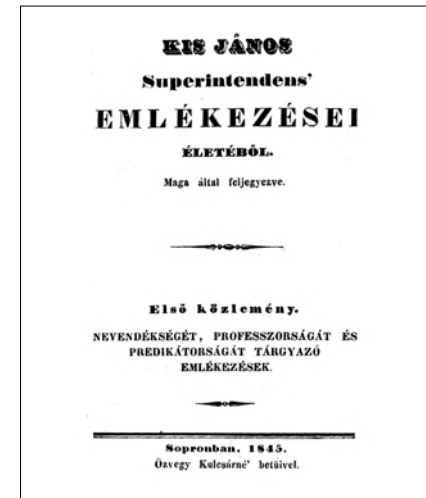
És miért nem lehetne úgy megszervezni, hogy a mai szlovákiai szakaszt magyar diákok, teológusjelöltek járják be; a magyarországit pedig szlovákiaiak, s közös élménybeszámolón, konferencián beszélnek meg élményeiket, tapasztalataikat? (!)

A Kis Jánosék által bejárt út itt van előttünk, mellettünk; és nem tudjuk, milyen értékek rejtőznek, rejlenek szűkebb és régibb hazánkban. Legszívesebben ide írnám Kis János összegzését, de csak a hívó szavakat idézem: „gyönyör”... „csudálás”... „szívesség”... „jeles emberek”... „hasznos”... „látókör”... „igaz”... „sok jó emberek”... „szép örömök”... „kellemesen társalkodni”... „boldogokat találni”...

Miért ajánlom tehát Kis János útját? Összetett értéktartalma miatt: ismeretszerzés, a tanultak elmélyítése, elhelyezése egy rendszerbe, önállóságra nevelés; tartalmat adhat a lokálpatriotizmusnak, a művészi élményeknek.

Győr, Széchenyi-tér / Fotó: Szabó Béla

Győr, Széchenyi-tér / Fotó: Szabó Béla

Várpalota / Fotó: Szabó Béla

Késmárk/ Fotó: Szabó Béla

ALBIZÁLÁS

**Kis János akadémiai teológusjelölt felső-magyarországi útja:
1790. június „első napjai” - július 31.**

Cél:

Kis János és társa albizáló útjának megismérlése, hagyománnyá tétele.

Kettős nézőpont:

Kis János szemével a korabeli Felső-Magyarország - és mai értékszemlélettel a Felvidék e bejárt útja

- Felső-Magyarország „esmerése”, megismerése, az evangélikus gyülekezetek helyzete, magyarsága, a művészeti emlékek meglátogatása, találkozások a helyi magyarsággal, a kulturális élet szervezőivel
- változások
- fotózás, videózás a tájról, emberekről, művészi hagyatékról (anyaggyűjtés)
- riportok
- kapcsolatok teremtése

Ajánlatos úgy elindulni, hogy újra meg újra elolvassuk, tudatosítjuk magunkban Kis János útbeszámolójának összegzését:

„Ha ezen két hónapig tartó vándorlásunkra visszatekintek, azt kell hinnem, hogy ezen időt alig tölthettük volna hasznosabban, s kellemetesebben. Kedvetlen történet csaknem egy sem adta elő magát, azon egy pár csekély bajon kívül, mellyet megemlítettem. Gyönyörben pedig a sokféle tájékok látása, a különféle erőművek szemlélése, az ipar és szorgalom többféle ágainak csudálása, s a sok jeles és jó emberekkel való esmerkedés, s a csaknem mindenütt sok szivesség tapasztalása, számtalanban részeseltete. A különféle hasznos esmeretek, mellyeket könyvekből nem nyerhettem, minden egyéb gyönyör nélkül is bőven megfizették, s jutalmazták volna fáradságomat. Lelkem előbbi nagyon szűk látóköre nagy mértékben szélesedék, s jutalmazták volna fáradságomat. Lelkem előbbi nagyon szűk látóköre nagy mértékben szélesedék, s itélő tehetségem sok dolgokat igazabb szempontból tanula nézni, mint különben néztem. Látám, hogy mindenfelé vannak sok jó emberek, mindenütt sok szép örömeket lehet kóstolni, minden vallásbeliekkel kellemesen társalkodni, s hazánk minden részeiben boldogokat

találni, s hasznos munkásságra mindenütt széles mezőt nyitni. S olly panorámát szerzék magamnak, mellynek szemlélése még most is bájos.”

Résztevők:

11. osztályos gimnazisták - egyfajta szintézis a tanultakról; teológus és bölcsész hallgatók - anyaggyűjtés diplomamunkához, a választott pályához.

Útvonal:

Rábaszentandrás - Győr - (Medvei-hídon át) - Pozsony - Bazin - Modor - Pusztafödemes - Bakabánya - Selmezbánya - Besztercebánya - Zólyom - Radvány - Tót-Lipcse - Pojnik - Losonc - Rimaszombat - Sajó-Gömör - Rosnyó - Szomolnok - Schwedler - Igló - Késmárk - Leibic - Lőcse - Kis-Szeben - Eperjes - Kassa - Tokaj - Nyíregyháza - Debrecen - Szoboszló - Nádudvar - Kardszag - (Karcag) - Törökszentmiklós - Szolnok - Abony - Cegléd - Nagykőrös - Kecskemét - Aszód - Péczel - Pest - Székesfejérvár - Várpalota, Veszprém - Komárom - [Győr] - Szentandrás.

Albizálás

(fogalom)

„... a protestáns prédikátori hivatalra készülő ifjak, legtöbbször szegény szülők gyermekei... szokása vala az albizálás, azaz egy albumnak, vagy tiszta papirosu emlékkönyvnek, mellybe az adakozók írják neveiket, vivése mellett a magok vallási felekezetökbeliéknél országszerte segedelem kéregetése, s ezen szokás az 1790/1-dik országgyűlésen törvény által is megengedett.”

Kis János véleménye: „a koldulás...gyűlöletes neme”.

Módosít: „Azt tevénk fel magunkban, hogy hazánk esmerése s különösen a magyar íróknak, kiknek munkáit olvastuk, személyes látása legyen utazásunk fő célja, s az albizálásból bejövő segedelempenzt csak utazásunk költsége fedezése gyanánt tekintsük, akár maradjon belőle a németországi tudományokra, akár se.”

Társa:

Németh László. (Jobaháza, 1770. dec. 2. - Győr, 1806. máj. 15.) Vadosfán, majd Sopronban tanult, Kis János barátja, - a Magyar Társaság szervezésében társa. Göttingenben végzett egyetemet, itthon nevelőtanároskodott, tanított, rektor a győri evangélikus iskolában. Történelmi, földrajzi és latin nyelvészeti könyvet írt.

Az utazás módja:

„két lovat és egy szekeret vevénk s egy kocsist fogadánk közös költségen.”

Időtartama:

június „eleje” - július 31. Rábaszentandrástól Rábaszentendrásig.

Az utazás szempontjai:

- a tájak földrajzi, természeti viszonyai

- a lakosság foglalkozása, élete (földművelés, bányászat - bányavárosok, fonás-szövés (népművészet), kézműipar - ma?

- kulturális helyzet - „a megvilágosodás (felvilágosodás) Sopronba Bécs felől jövén, annál kevesebb világosodást és miveltséget lehet találni, mentől tovább távozik az ember Bécstől és Soprontól...”

- „balvélekedés”? Kulturális értékek.

- nyelvhasználat (magyar, szlovák, német)

- az evangélikus egyház helyzete, oktatásügy - „... mintha minden magyarországi lutheránusok vagy tótok vagy németek”

- hogyan alakult a nyelvhasználat? Ma?

- írók, költők, lelkészek, tudós egyéniségek.

Javaslat: fotók, videók, interjúk készítése (Közösségi médiában folyamatos beszámoló, majd ennek egy szerkesztett változata).

1. nap:

Indulás:

1790. „június elején Szent-Andrásról Győr vármegye felé

a szülőház helyén épült házon elhelyezett emléktáblánál: ünnepélyes megemlékezés:

- Garay János:

„Eljártok a kis ház előtt...
Nincs rajta, amit lássatok,
Hanem ha azt, hogy milyenek
Hazánk földjén a porlakók.

Öreg gazdája gondosan
Vetette földbe a magot:
Magvából ette kenyerét,
Szárából háztetőt kapott.

Ki hinné, hogy itt egykoron
Aranynál drágább kincs vala?
KISünk itt látta a napot,
A szép, a jó apostola.

Ő is vetett el magvakat...
Egy holdon földébe hulltanak
Gyümölcsiből jelen s jövő
Dus aratást tartandanak.”

- a soproni iskola és a helyi önkormányzat búcsúszavai. (Pihenő: Farádon az evangélikus templomnál.)
- érkezés Győrbe, szállás.

2. nap:

Győr

- „ünnep lévén, estvefelé sok úri személyeket, mindkét nembelieket láttam sétálni, magyarul beszélgettek egymással. Ez velem, ki még addig városi előkelő rendbeliektől csak német nyelvet hallottam, **Győrt nagyon megszeretteté, s bennem igen buzgó óhajtást gerjeszte, hogy valaha Győrnek lakosa lehetnék.**”

„Fogsz örökre bájoló kellemben
Élni emlékezetemben,
Győr! S fog élni tájad is veled;
Időm árja bármiképp siessen,
Birtokimból bármit eltemessen,
Hú szívemben lesz emlékjeled, -
Sok olly kútfő, mellyből merítettem
Édes gyönyört, már kiapadott:
Ezer rózsa, mellyet nálad szedtem,
Hervadatlan maradott.

Míg ti, Rábca, Rába, szép Dunával
Hat víg esztendő folytával
Bennem boldog ifjat láttatok;
Míg hajómnak nem kellett hullámmal
Küszködni, míg bátor vitorlámmal

Játszadoztak lágy fuvallatok:
Addig engem a szépség országa
Ideálok között éltetett,
S poharamba istenek jósága
Innom nektárt töltetett.

Szoros frigyben a kilenc szüzekkel,
A hozzám olly kegyesekkel,
Velem mindent láttam játszani.
Fák, virágok, folyók, bármik tűntek
Szemeimbe, fülemben nem szűntek
Halhatatlan dalt sugallani;
S Pannonia hegye, s ti Mэфőnek,
Barátnak s Nyulnak halmai,
Voltatok a pindusi tetőnek
Megszentelt hív másai.

Fogsz, o hát fogsz bájoló kellemben
Élni háladó szívemben
Győr! s fog élni tájod is veled;
Ha boldognak enged a sors lennem,
Gyönyöridet megújítod bennem,
S szerencsémét édig emeled,
S bár ijesszen bús zivatarokkal
Az ég, s lássék lenni mostoha:
Mint vidított benned szép napokba,
Nem felejttem el soha.

- Az Insula Lutherana megtekintése, a Kis János emléktáblánál emlékezés győri éveire. Nagy Pál beajánlja „egy győri gazdag s gyermektelen koros asszonynak stipendiumra.”

- **Ráth Mátyás** a magyar nyelvért, a Magyar Hírmondó [- **Petőfi**, mint az evangélikus egyház jeles személyisége, győri látogatása dr. Kovács Pálnál].

- 16 órakor indulás Pozsonyba

[- a Dunán való átkeléskor: esszé a „szőke Duna”jelzős szerkezet előfordulásairól a 16. századtól az 1920-as évekig a magyar költészetben.

Pl. Batsányi János: „A Duna szőke vizébe
szakad fájdalmaid árja”

Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz;

Czuczor Gergely: Szeretőhöz menetel - dalolva:

„Csillámlik a szőke Duna messzéről,
Talán ki is öntött teli medréről,
Szőke Duna, hej, ne öntsd el utamat,
Mert gödörbe terelhetném lovamat.” .]

Szállás Pozsonyban

3. nap:

Pozsony, a három nyelvű város (magyar, német, tót)

- Pozsony helye és szerepe kora magyar politikai és kulturális életében [Magyarország fővárosa - országgyűlések, Csokonai mecénáskeresése Széchenyi Ferenc, király- koronázások, királyi akadémia...]

- az evangélikus egyház helyzete (Sz. György kir. városbeli prédikátor kiléte - Sopronból ismerték)

- evangélikus líceum (Sztretsko rektor - a humaniorák jelentéstartalma) [- az evangélikus diákok akadémiai és egyetemi képzéséről] Szállás Pozsonyban

4. nap:

Bazin (Pezinok)- „egy pár jó barátot is szerzénk” [- bizonyára megízlelték a híres bortermő táj nemes italát.]

Modor (Modra)- **Torkosok** az evangélikus egyház történetében: Torkos András (1669- 1737), Torkos József (1710-1791).[- Itt tanult Ludovít Stur (Győrött is!)]

Pusztafödemes (?) - Kis János: Hercules választása c. művéről.

-hegyek, erdők között (fotók).

Bakabánya (Pukanec) - Sztraka lelkész: rege a hegyes-dombos táj, szétszórt falvak keletkezéséről - „az égből elűzetett...ördög potyogatta el.” [híres kerámiajáról, Szent Miklós-templom gótikus szárnyasoltáráról.]

Selmecbánya (Banská Stiavnica)

Érkezés este:

Az út eddigi tapasztalatainak rendszerezése (benyomások a szlovák nyelvről, a lakosságról, ma is helytálló-e: „**a durvának tetsző esmeretlen nyelv is bájoló, ha mosolygó szemű, nyájas arcu, s barátságos indulatu szépek ajkairól zeng.**”

szállás

5. -6. nap:

Selmecebánya:

- Rekonstruált **dialógus** Járosy lelkésszel; tegyenek-e látogatást a bányában: „**egy lámpás pislogó világánál a szörnyű mélységben...**”
- múzeum, ásványtani kiállítás
- látogatás az evangélikus iskolában [Petőfi is tanult itt, Mikszáth itt érettségizett- és a királyi bányászati akadémia jogutódjában - a trianoni békeszerződés után Sopronban működik.]
- [- híres M. S. Mester szárnyasoltára, a világ különböző tájain, Esztergomban, Nemzeti Galériában, Lille-ben; a közeli Szentantalon/Sväty Anton: Jézus születése.]
- a Kálvária, kilátás a tájra [- Klopácska/Kalapács-torony] szállás

7. nap:

Zólyom (Zvolen)

- az evangélikus gyülekezet
- a várban: - Nagy Lajos építtette, Mátyás király „kedves mulató helye” [- emlékezés Balassi Bálintra, Zólyom szülöttjére]

Balassi Bálint: Zarándoknak vagy bujdosónak való ének

Pusztában zsidókat vezérlő jó isten
Ki előttök mentél tüzes oszlopképben,
Ígéret földében vezérelvén szépen,
Kalauzok voltál minden szerencséken;

Te adtál csillagot három szent királynak,
Vezérül is angyalt ifjú Tóbiásnak,
Heródes előtt futó szűz Máriának,
Te voltál vezére minden zarándoknak.

Könyörgök, nekem is hogy légy már vezérem,
Mert ím bujdosni űz nagy bú és szemérem;
Én istenem, ebben ne vesszen el vérem,
Órizz meg gonosztúl, felségedet kérem.

Építs fel elmémet az jó bölcseséggel,
Szívemet peniglen hittel, merészséggel,
Bújdosó fejemet törödelmességgel,
S te-adtad lelkemet buzgó könyörgéssel.

Jártamban, költömben hogy csak reád nézzek,
Búmban, örömben reád figyelmezzek,
S jó, gonosz szerencsét csendesén viseljek,
Soha semmi helyen el ne felejtselek,

Hogy bujdosásom ideje tölte után
Édes hazámban térjek esméig vígan,
Mindazokat jó egészségben találván,
Azkik szomorkodnak éntőlem búcsúzáván.

Felejtsd el annak is háladatlanságát,
Azki most erre vett engem, régi rabját,
Ámbár élje vígan felőlem világát;
Csak én bennem oltsd meg nagy szerelem lángját.

Én édes hazámbul való kimentemben,
Szent-Mihály nap előtt való harmad hétben,
Az másodfélezerben és nyolcvankilencben
Az ő szerént, szerzém ezt ilyen énekben.

szállás

8. - 9. nap:

Besztercebánya (Banska Bystrica)

[- rézbányászat, Thurzó család, gótikus és reneszánsz emlékek: Mátyás-ház, Thurzó-ház, a német Mária-templomban Lőcsei Pál Szent Borbála oltára]

- látogatás az evangélikus parókián, beszélgetés a múlttól; Szinovicz lelkészről, aki ezt írta az albizálók füzetébe: qui sapit, ille sapit. Él-e Grigely nevű „katholicus professzor” emléke? Vajon miért szerethette a magyarságot, miért vélekedett úgy, hogy a magyarok kedvelik a magyar literatúrát? (beszélgetés)

- evangélikus iskola

[- Bél Mátyás (1684-1749) evangélikus lelkész, rektor Besztercebányán (1707-1714.) Nagy műve: Notitia Hungariae novae historico-geographica]

szállás

9. nap:

Radvány (Radvan)

[- a Radvánszkyak politikai és kulturális szerepe a magyar történelemben (R. János (1666.- 1738.), R. László (1701.-1758.))]

- Radvánszky János könyvtárának híre
- Ambrózy lelkész „deák folyóirata” (Annales...)

Tót-Lipce (?) - papírmalom

Pojnik (Pónik, Póniky?)

- a prédikátor tanácsa: Per aspera ad prospera.
- [templom - középkori freskók.]

Nagyszalatna

- a lelkész ajánlása: „Az igazságot sokszor jó eltitkolni...” (Erasmus)
- dialógus.

Garamszeg (Hronsek)

- [evangélikus fatemplom]

Losonc (Lucenec)

szállás

10. nap:

Losonc

- Schwandtner lelkész Schwandtner íróról, tudósról beszélt. [Lehet, hogy Johann Georg Schwandtner (1716.-1791.) volt, Bél Mátyás tanítványa?]
 - városnézés, református iskola [Reduta - Vigadó: magyar író-költő vendégek, Kármán József (a város szülöttje) - emlékoszlop]
- szállás

11. nap:

Rimaszombat (Rimavská Sobotá)

- „több magyarságot találánk, mint eddigi utazásunkban” - vajon jelenleg milyen a magyarság aránya?
 - [- irodalmi-művészeti hagyományai, Tompa Mihály, Ferenczy István szobrász, Blaha Lujza]
- szállás

12. nap:

Sajó-Gömör (Gemer)

- [Mátyás király Gömörben mondájának helyszíne a sajó-gömöri vár.- Mátyás-szobor, Czinka Panna szülőhelye (1711.-1772.)]

Lőcse / Fotó: Szabó Béla

Rimaszombat / Fotó: Szabó Béla

- „az evangélikusok deák iskolája” - működik-e?
- A „predikátor Frunda Mátyás” ajánlása: Omnis doctrina est demta pietate venenum.

Ro(z)snyó (Roznava)

- az oda vezető út szépsége
- él-e: „a predikátorokon kívül néhány előkelő lakosok is mintegy versenyezve jártak kedvünkre”?
- ki volt az a tanár, aki kevés idővel azelőtt ment oda Sopronból (kutatási feladat)? [- megemlékezés Gyöngyösi István költőről, 1629-1704

Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága
(részlet - a menyasszony szépsége)

„Az orcái rózsák, nyaka alabástrom,
Maga kelletése szívet győző ostrom,
S ahhoz szép beszéde merő orvos-flastrom,
Istenes élete majd szerzetes-klastrom.
Homloka lilium, az ajaka kláris,
Helenán sem talált ennél szebbet Páris,
Azmelynek hervadni magánosan kár is,
Bár csózkod harmatja érte volna máris.

Cédrus az dereka, tekintete ráró,
Mint vadász Diana, gyors lába úgy járó,
Dolgaiban rendes, az üdőtől váró,
Neme királyi vér, nemcsak egy közbáró.”]

szállás

13. nap:

Szomolnok (?)

- a bányászat és vasgyártás emlékei
- ki lehetett a tudós predikátor, aki Sopront is megjárta, s „Homért görögül olvasta”?

Schwedler (?) - gazdag ipar (szövés), kereskedelem

Igló (Spisská Nová Ves)

- látogatás a parókián (Cirbesz, Gotthard tiszteletesek szívélyessége él-e?)
- [gótikus templom Szlovákia legmagasabb templomtornyával, Lőcsei Pál szoborcsoportjával, Vigadó - magyar színháznak épült]

Pozsony / Fotó: Szabó Béla

Kassa / Fotó: Szabó Béla

Késmárk (Kezmarok - Käsemarkt" = sajtpiac)

- a szepesi evangélikusok központja (evangélikus líceum, két evangélikus templom). Jeles tanárok, tudósok: Potkoniczky (Potkonitzky) Ádám rektor (Besztercebánya? -Késmárk, 1820.), fejleszti a késmárki iskolát, a növénynevelés útörője. Kralovanszky András (Kralova, 1759.-Sopron, 1809.) tanár, természetbúvár, 1803-tól Sopronban rektor. Genersich János (Késmárk, 1761.- Bécs, 1825.) tanár - történelmi és pedagógiai író, Genersich Sámuel (Késmárk, 1768. - Lőcse, 1844.) botanikus, orvos, Lám Frigyes (Késmárk 1881.-Budapest 1955.) író, költő, „aki mindig megmaradt cipszernek”, a győri Kazinczy Gimnázium elődjének tanára.
szállás

14. nap:

Leibic (Lubica)

- [a katolikus templomban gótikus Mária-szobor Lőcsei Pál műhelyéből]

- Bogsch János (1745-1821) jeles tanár, tudós; ő került Sopronba?

Lőcse (Levoca)

[- a szász gróf székhelye]

- látogatás a lelkeségen, érdeklődés a múlt iránt (Toperczer lelkész)
[- városnézés (Lőcsei Pál szárnyasoltára a Szent Jakab-templomban, a régi városháza)

[- Jókai és A lőcsei fehér asszony]

szállás

15. nap:

Kis-Szeben (Subinov)

[- Kossuth: „hű Szeben” - hűség maradt a szabadságharchoz]

[- Csontváry Kosztka Tivadar szülőhelye]

- evangélikus gyülekezet

Eperjes (Presov)

[- költőtálatkozó - Tompa Mihály, Petőfi Sándor, Kerényi Frigyes - verseny az Erdei lak-ról (1845)]

szállás

16-18. nap

Kassa (Kosice)

[- városnézés és tisztelgés Rákóczi és kuructársai hamvainál, Szent

Erzsébet-dóm, Rodostói ház, Mátyás-torony, Lőcsei-ház, Kelet-szlovákiai Múzeum - aranykincsek]

[- Márai Sándor padjánál] tiszteletadás a **Magyar Múzeum** c. lap szerkesztői, írói előtt

Kazinczy Ferenc: A nagy titok

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.

Baróti Szabó Dávid: A magyar ifjúsághoz

Serkenj fel, magyar ifjúság! ím, nemzeti nyelved,
Egy szép nemzetnek bélyege, veszni siet.
Fogj tollat; kezdj íráshoz; kezdj szóba vegyülni
Lantos Apollóval nemzeted ajka szerént.
Nincs s nem is lesz ennél tehetősebb eszköz: ezen kap
Minden eszesb ánglus, francia, német, olasz.
S mely szép versekkel telnek sajtói naponként!
Mint hordják hozzád!... mely ragadozva veszed...
Mint telik a külsők szédítő kéncsivel honnod!
Mint pusztúl Árpád hajdani nyelve, neme!
Serkenj fel mély álmodból, és szánd meg hazádnak
Nyelvét, mely ha kihál, tudd meg, örökre kihalsz.

Batsányi János: Levél egy régi várból (Részletek)

Jersze, kövesd társaidat: jer szerzeni már most
Érdemeket! Csak ezek fogják nyújthatni továbbra
Éltünket, mikoron pályánk végéhez elévén,
A természetnek lefizetjük mink is adónkat.
Jer! Menjünk mint emberek és polgárok, az erkölcs
Útján, szent kötelességünk bétölteni. Nincsen,
Emberiség nélkül nincs érdem; s nincs haza nélkül
Emberiség. Haza! szívemnek bálvány! tenéked
Szentelem én magamat; s minden lépésem ezentúl
A te javadra leszen mindég intézve!... Fogadd el
E fogadást, és nézz jó szándékára fiadnak!
Mely sok ezernyi nehéz akadállyal küszködik, aki
Néked akar szolgálni, tudom.

...

Higgyük: előbb vagy utóbb diadalmaskodni fog a köz
Értelem és akarat; diadalmaskodni fog egykor
A nagy Egész hasznát kereső törvényes igazság,
Mellyet minden nyelv, minden szív, minden erő véd,
S melyet az ész, mint bölcs kalauz, vigyázva vezérel.

- emlékezés a tiszteletesekre, Szontagh tiszteletes (?) Vajon ki volt?
Ochs Ferdinánd - az Eszterházyak fiskálisa, Greszkovics „tót
prédikátor”, Mayer Mátyás - ajánlása: Zuwachs an Kentniss,
Zuwachs an Unruh

A Felső-Magyarországon tett út összegzése, előadás Kassán a
magyarok házában.
szállás.

18. nap

Tokaj

- „tokaj szőlővesszein nektárt csepegtetél” - borkóstolás: rossz bor,
jó bor dilemmája
- tengelytörés; egy kis nyelvészkedés: mi a különbség a bodnár és a
kerékgyártó között?

Nyíregyháza

- milyen a nyírségi ember?
- ökumenizmus a 19. század végén („katholikus, görög, evangélikus
és református lelkészek...egyertértése”)
- „kikocsikáztunk egy tóhoz...” - Sós-tó
szállás

19-20 nap

Debrecen

- a református templom és kollégium, vendéglátás
- párbeszéd és perbeszéd **Benedek Mihály** (1748.-1821.) professzorral
a nyelvújításról, a Debreceni grammatikáról és a Mondolatról, és
arról, hogy „minden magyarországi lutheránusok vagy tótok vagy
németek volnának.”
- szívélyes beszélgetés Kolmár József professzorral: „Próbatétel a
magyar helyesírás filozófiájáról” asszociációi.

- [a Debreceni Nagyerdőben találkozás és beszélgetés Csokonai
Vitéz Mihállyal - 1789-ben megkezdte főiskolai tanulmányait a
kollégiumban - a diákéletről, a szabadság és a rabság esélyeiről:

Csokonai Vitéz Mihály: A szabadság

Szép szabadság! óh, sehol sincs
E világon oly becses kincs,
Mely tenálad nagyobb volna,
Vagy tégedet kipótolna.
Te könnyíted terheinket;
Ha bú rágja szíveinket,
Biztatsz minket.

Az oly madár igen ritka,
Melynek kedves a kalitka:
Bár arannyal van béfedve,
Mégsem telik benne kedve.
Bár meg ne kelljen szűkülni,
Mégis mindég fog készülni
Kirepülni.

Mit ér, mit ér a rabságban
Kínlódni sok gazdagságban?
Mit ér minden, ha köteled
Békós lábadon viseled?
Ha a kínos szolgabot vér,
Úgy a pompa, a nemes vér
S a rang mit ér?

Minden vágy a szabadságra,
Kevés a pénzre s országra;
Több vágy szabadon pihenni,
Mint pénz közt gazdag rab lenni:
Kivált egy bölcs elme mindég,
Egy poetai tüzeség
Csak ettől ég!]

[- A kollégium híres diákjai: Fazekas Mihály, Kölcsey Ferenc, Arany
János, Móricz Zsigmond...]
- híres professzora az „ördögös” **Hatvani István** (1718.-1786.)
matematikus és természettudós

Arany János: Hatvani (Részletek)

Az ifjuság tömöttebb rendben
Gyúl össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtul,
Midőn az éji óra kondul.

Nincs semmi nesz. Hallgatva várnak
Jöttére a tudós tanárnak,
Ki a fekete könyvben olvas,
S kohán arannyá válik a vas.

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csíziónál tudja jobban,
Bölcsek követ régóta bírja,
Nap- s holdfogyatkozást megírja.

...
Most a percet borzadva várja
Midőn belép híres tanárja,
Nincs semmi zúgás, - légy ha rebben
Meghallik a népes teremben.

....
De ím az ajtó, tudniillik,
A műterem ajtója, nyílik
S jó a tanár, miként szokása...
Nem a tanár! csak képe-mása.

A suhogó fekete öltöny
Halkal seper végig a földön,
És kezdi, mint dologhoz értő,
Beszédjét a ravasz kísértő.

...
Mind e csodát kifejti bőven
S mutatja tűzön serpenyőben:
Sok görbe szám s ABRACADÁBRA
Firkáitól hemzseg a tábla.

De, amint egy gonosz planétát
Rajzolna, elejti a krétát:
Egy kis deák (röstebb a nagyja)
Utána szökken és feladja.

Hanem... egek!... az ifjú sápad
Meglátva egy pár csodalábat;
„Lóláb!” suttogja félelemben,
„Lóláb!” fut végig a teremben.

S egyszerre, mint vihar zúgása,
Dördül az ének harsogása,
Merész hangon, őszinte hitben:
„Erős várunk nekünk az Isten!”

És mind magasbra szárnyal a szó,
Üvölt a *discant*, bűg a *basso*,
Mikéntha Luther lelke szólna:
„Ha e világ mind ördög volna!”

Egy pillanat... kénköszag érzik,
Hová lett a kísértő? nézik:
Hűlt helye a tanári széken,
Maga? ... tán már pokolfenéken.

De a tanár jó, a valódi,
(Többé vele nem bír Asmódi)
S mi a természet zára, nyitja?
Isten-dicsőségül tanítja.

szállás

21. nap:

Petőfi Sándor: Az alföld

- „Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája?
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersik vidékin,
Ott vagyok honn, ott az én világom,
Börtönéből szabadult sas-lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

...

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsóm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is fölöttem.”

Szoboszló
Nádudvar
Kardszag (Karcag)
Töröszentmiklós
Szolnok

szállás

22. nap

Abony,
Cegléd
Nagykőrös

[- református kollégium; beszélgetés Arany János: Fiamnak
c. költeménye alapján az ifjúság neveléséről, a költő által
megfogalmazott emberideálról, életszemléletéről:

Arany János: Fiamnak

Hála Isten! este van megín'.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;

Legföljebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szived tavasz kertében
A vallást azért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Mert szegénynek drága kincs a hit,
Túrni és remélni megtanít:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig túrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem!...
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd ha játszótársaid közül
Munka hí el - úgy lehet, korán -
S idegennek szolgálsz eszközül,
Ki talán szeret... de mostohán:
Balzsmúl a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd, ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord,
Megtíporva az erényt, az észet,
Míg a vétek irigységre készít
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

És, ha felnövén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod
S a bölcsőd s koporsód közti űr
Századoknak szolgált mesgyeül:
Lelj vigasztalást a szent igében:

„Bujdosunk e földi téreken.”
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát:
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódní költ. -
Járj örömmel álmaid egében:
Útravalóid e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkoztál, édes gyermekem! (1850)

szállás

23. nap

Kecskemét - kitérő Bugac pusztára

- Képek **Orczy Lőrinc** (1718-1789) verseiből a tájról, a pusztai világról, Magyarországról. Ósborókás!

Orczy Lőrinc: A bugaci csárdának tiszteletére

Csikósok oltárja, juhász kápolnája,
Betyárok barlangja, ringyóknak tanyája,
Bolhák, egereknek, békák palotája,
Dongó légy, darázsok, szúnyogok bárkája!

Ki tett téged ide világnak csúfjára?
Ki állítatott fel sok gazdák kárára?
Nem vagy te vendégház korcsma formájára,
Sem jövő, sem menő útasok hasznára.

Négy rongyos fal, kémény, egy csikorgó ajtó,
Bogarhátú fedél, nyitva mint akasztó,
Egy földlyuk melletted, ott van a csábító:
Előtted leásva áll egy vastag bitó.

Nem a kormos bogrács, ki bűdös tűzéktől,
Nem két szurkos fazék, ki zsíros dögbéltől

Hoz neked vendéget alsó-felső széltől,
Ijesztenek ezek a te cégéredtől.

De mikor fergeteg támad a felleghben,
Zúz vagy havas eső áztat köpönyegben,
Villámlás, csattanás rettent nyárközépgben,
Tehozzád sietünk, szállást kérünk szépen.

...
Ó csárda! becsesebb nálam te szegleted!
Béfogadsz, negyven is sokszor a vendéged,
Jobb szállásom vagyon nékem temelleted,
Szükségben nyúgovást király is lel benned.

Maradj tehát békés, pusztá közepében,
Kecskeméti kenyér süljön kemencédben,
Kőrösi bor bőven keljen a pincédben,
Sok útas nyúgodjon faladnak tövében.

Orczy a Tisza-szabályozás kormánybiztosa volt.

Orczy Lőrinc: Megint panasz

Ismét megbutykáztam Tiszának árjait,
Ott töltém, itt nyitám iszapolt árkait,
Krieger zsinórával mérven csavargásit,
Jobb egyenességre intéztem folyásit.

...
Árkokat ásunk hát bizonytalan bérért,
Várván, bársonyt hoznak töretlen kenderért,
Aranyat küldjenek tokaji ürmösért,
Idegen mú jöjjön magyar gyűjteményért.

Tiszán le, Dunán fel hajóink úszkálnak,
Fischamenti bádogg toronyhoz mászkálnak,
Tisz(t)a búzáat küldünk német sógorinknak,
De csak rezet adnak győri hajósinknak.

Ha Kulpa megtisztul, Triesznél kikötünk,
Mármárosi sóval Fiuméba megyünk,
Bukarihoz visszük füstölt berbécsinket,
Páduába hajtjuk hízott ökreinket.

24. nap

Kecskemét

- találkozó **Göböl** (Göböl) **Gáspár** (1745.-1818.) református lelkésszel, aki örült, hogy irásait ismerik az albizálók: „Utazó lélek, az az: Széllyel járó gondolati egy olyan léleknek, ki az embereknek társaságát egy kevéssé elhagyván felrepült a naphoz, és azzal együtt a világnak bizonyos részeit bejárván, utazásáról számot ad versekben”
- „Duránd (Durand) Dávid, az első embernek elesése, és az azt követő mind szomorú mind örvendetes dolgok. Két énekbe foglalva: Ford: Göböl Gáspár.”

- **városnézés** - „ városnak nem csak nevezetességei, hanem régibb története is...”

[- a gótikus kori Szent Miklós-templomot 1547-56. között a katolikusok és evangélikusok közösen használták

- a magyar színjátszás két nagy alakjának szülőhelye, Kelemen László - 1760-1814, Katona József - 1791-1830.

- jeles diákjai (Petőfi Sándor 1828.-31. között az evangélikus templom udvarán álló evangélikus iskolában, Jókai Mór a Református Ökollégiumban tanult 1842-44-ben.)

-szállás

25. nap

Aszód

- Podmaniczky-kastély

- „találkozás” a „mívelt lelkű”, „okos vallási buzgósággal ékeskedő” Podmaniczky-özvegyekkel

- találkozás egy volt jénai tanulótarssal (?)

[- mit jelentett Petőfi életében az aszódi evangélikus gimnázium? (1835.-38.)

- evangélikus templom]

Pécel

- a **Ráday-könyvtárban** - emlékezés Ráday Pálra, a protestáns egyházak védelmezőjére, a könyvtáralapítóra, a Lelki hódolás c. imádságoskönyv szerzőjére; fiára, **Ráday Gedeonra** (1713-1792), a könyvtár könyvtárlományának gyarapítójára, a költőre:

Ráday Gedeon: Dieneshez

Hogy vagy az, Dienes? hogy te, noha versbeli munkád'

Mindég ráfeküvő gonddal szoktad kifaragni,

S többire válogatott szók is tündöklenek annak

Majd minden sorain, mint annyi meg annyi rubintok;
S amit főbbképen versed mívébe csudálnak,
Oly mesterképen rakod a szót öszve te szépen,
Hogy minden versvég közepével hangba' megegyez:
Hát hogy van mégis, hogy benne nincs elevenség?
Megfelelek s adom egyszersmind ez utánra tanácsul,
Hogy soha verseidet te nagyon ki ne vedd erejükbül
Sok piperézéssel. Higgyed, valaki maga versét
Kelletinél fellyebb szereti cifrázni: az úgy jár,
Mint amaz, orcáit vakoló dámácska, ki mentül
Több pirosítóval keni képét, annyival ocsmányb;
Vagy mikoron valamely kerekét lekötöd szekerednek:
Nem forog az, csak csúsz, s a többi se jár szabadossan:
Szint' úgy, a mely vers megmért lábokra van osztva,
Ha közepét s végét ritmus nyúgébe szorítod:
Kötve van ott az eszed, s miket írj: két szócska parancsol,
Istenem! e mételet hárítsd el a magyaroktól.

szállás

26 - 29. nap

Pest

- **Schwartner Márton** (1789-1823) - „előbbeni tanítónk” Sopronban (1786-1788) - fogadja őket a pesti egyetemen (1788-tól címertant és oklevéltant oktat), dicséri őket, hogy külföldi tanulmányaik előtt „hazájukat szándékoznak mennél jobban megismerni”.

„Nevezetesebb tudósokhoz elkíséri” őket:

- **Dugonics András** (1740-1818) piarista, egyetemi tanár (Nagyszombat-Pest), nyelvész, Etelka címen regényt írt, drámaíró.

- **Koppi Károly** (1744-1801.) piarista, történész (Pest, 1784-1795)

- **Horányi Elek** (1736-1809) piarista, irodalomtörténész, 1778-tól a pesti egyetem tanára

- **Spielenberg Pál** ügyvéd, lapszerkesztő, II. József reformjaival szemben a nemesi ellenállás álláspontját vallja

- báró **Podmaniczky József** (1756-1823), „fő nyereségüknek”, „az elmesség és tudosság csudáját” látják benne - protestáns főnemes, a fiumei kormányzóság, majd a helytartótanács tanácsosa, vezető szerepe van a nemzeti-nemesi mozgalomban...

- **Versegi** (Verseghy) **Ferenc** (1757-1822) - beszélgetés a „magyar

literatúráról”, a magyar helyesírásról (ipszilonista-jottista harc), a jakobinus mozgalomról.

Verseghy Ferenc: Az igaz bölcs

Nézd a búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek,
Míg üres, és ha megért, földre konyítja fejét.
Kérkedik éretlen kincsével az iskolagyermek,
Míg a teljes eszű bölcs megalázza magát.

- Javasolt módszer: az ELTE Bölcsészettudományi Karán vagy az Evangélikus Líceumban (Petőfi 1833-34-ben tanult itt), a múzeumban feldolgozni a nagyszombati egyetem Pestre kerülését, referátumokban - előzetes felkészülés alapján az egyes tudósok munkásságát.

- [Látogatás a Várban - Széchényi Könyvtár: Széchényi Ferenc életútja, a könyvtár- és múzeumalapító]

- [Látogatás a Petőfi Irodalmi Múzeumban - különös tekintettel a reformáció és a felvilágosodás korabeli emlékekre.]

- [színházi előadás a Nemzeti Színházban...]
szállás

30. nap

Székesfehérvár

[- tiszteladás Wathay Ferencnek, a Vágon született végvári vitéznek, soproni iskolánk diákjának, Fehérvár vicekapitányának, költőnek a szobra előtt:

Wathay Ferenc: 19. ének- (részlet)

Széles ez föld hátán vitézek kik vattok,
És körösztyénséget környűlforogjátok,
Határban végeket s mind, azkik lakjátok,
Köszöntve éntülem fejenként mind vattok.

Egyig benneteket az Isten áldjon meg,
S minden utatokban es szerencséltesen meg,
Vagy lovon, vagy gyalog lesztek es, tartson meg,
Általatok pogányt, kéröm, hogy rontsa meg.

Mert világi rendet az ti hivataltok,
Mindent meghaladott az ti tudománytok,
Holott tisztességért van csak szolgálattok,
Szent hitért s Istenért nagyon fáradságtok.

Wathay Ferenc: 9. ének - Íródott a török fogságban, részlet:

Tenger tiszta vize, szép igyenessége s rajta hajók szépsége,
Fölvont vitorlákon szélűl sebessége, örvendetős menése,
De az Duna vize volna szőkesége, szívem jobb kedvessége.

- **Virág Benedek** (1754-1830) pálos szerzetes, tanár (Székesfehérvárott 1782-1785), nevelő a Batthyány családnál. Az ódaköltészet mestere.

Virágh Benedek: Lantomhoz

Oh! ha szép híred vala gondom eddig,
S általam, kis Lant, nevet érdemeltél:
Jer, magyar dalt zengj; magyar a te Honnyod,
Nem Görögország.

Cifra bokkrétát ne remélj azonban;
Nem magyar földön terem a borostyán;
Vagy, ha kél is már, sok üdöre nő fel
Mái világban.

Amit embernek keze nyujt, veszendő:
Halhatatlan vár, s keres a valódi,
A nemes Virtus: maga ő magának
Bére, jutalma.

Egy magas hegynek tetejére tette
Templomát, mellynek tele van tövissel
Útja: környékét kifacsart veríték
Tengere mossa.

Nagy nehézségü, repedett, lecsüggő
Szirteit zúgó szelek ostromolják,

S a tüzes villám ropogó haragja
Döngeti, rázza.

Számtalan népek seregelnek öszve
Tágas aljánál, kiket üdvözölvén
Szent mosolygással, s neki bátorítván
A Kegyes, így hí:

„Jöjjetek hozzám!” Megijedve hallja
E dücső szót a puhaság: pirúlva
Ballag el, s szégyen helye rejtekébe
Visszalopódzik.

Megjelent, hogy csak valamit csudáljon:
Látta, hogy nincsen piperéje; látta,
Hogy kezét, képét kisütötte, törte
A dolog, a nap.

„Jöjjetek!” hangosb szava a henyélő
Lomhaság szívét, (Egek! - engedelmet!)
Mint sebes mennykő, megütötte, s eldőlt
A csuda állat.

„Jöjjetek!” S ekkor vetekedve minden
Nemzetekből a jelesebb Vitézek,
S a szelíd Pallás követői, méltó
Bajnoki mentek.

A nagy Árpádot sok ezer sereggel,
S Hunyadi látam koronás fiával.
Már jeget törtek; mire várakoztok?
Ifjak! utánnok!

- **Fejér György** (1766-1851) alakját nem tudtam biztosan azonosítani, ui. a tudós katolikus pap, a Tudományos Gyűjtemény alapítója ekkor 24 éves. Egyébként valóban Pozsonyban végezte a teológiát - tehát illik rá: „pozsonyi szeminarista... ki a komáromi Mindenés Gyűjteménybe már több darabokat iktatott.”
[- Városnézés - a koronázó város emlékei.]

31. nap

Palota (Várpalota) - (Thury György várkapitány) -Bakonyalja.
Veszprém- [Vár]
szállás

32. nap

Komárom (Révkomárom - (Komarno)

- [Dal: „Komáromi kisleány...”]
- átkelés révén
- vár [Klapka György, erődrendszer]
[református templom (1788) - kollégium, evangélikus templom (1796)]
- **Péczy** (Péczeli) **József** (1750-1792), prédikátor, költő, fordító,
a *Komáromi Tudós Társaság* alapítója, a *Mindenés Gyűjtemény*
szerkesztője - családi fogadtatás („túrós mácsik”)

Péczy József: Szarkák és szajkók

Egy mezőben vígan ugráltak sok szarkák,
S a szajkó nézgelte, mely szép tarka-barkák.
Mely kevélyen rázzák félsinges farkukat,
Elébb-tovább rakják táncra nőtt sarkukat!
Mely gyors sebességgel nyelveik peregnek,
Mikor örvendező kacajjal csevegnek.
Addig tekergette rájuk irigy szemét,
Hogy mellettek kezdte únni saját nemét.

Elhullt tollakat hát magára foldozta,
Fél rófnyre ő is farkát kitoldozta.
E lopott köntösben, mihelyt felkészüle,
Egyszer hajnal előtt sergőkbe repüle.
Ott még kevélyebben farkát billegteti,
Szarka-módra lábát furcsán illegteti,
Hol repdes, hol tölti az időt sétálva,
Régi pajtásira néz vissza útálva,
De hogy a többekkel elkezdett cseregni,
Lapos nyelve késett, nem tudott peregni,

Amelyből a szarkák nemét megismerték,
S mérges csipések közt nyájukból kiverték.

E szemtelen szajkót mindazok követik,
Kik nemzetök s nyelvök rútabbért megvetik.
Sok magyar nemestől magyar szót bár hallj ma,
Szégyenl így beszélni e franc s német majma.
Magyar táncot bálban nem kell tőle várni,
Majom ő, német s franc kontradánszt fog járni.
Plundrán cserélte el jeles köntöseit,
Mindenképp gyalázza nagylelkű őseit.
Mint polléké válnak a selyembogarak:
Úgy lassan más néppé lesznek a magyarok.
A nagyok elkezdtek, közel az ideje,
Hogy e híres népnek lesz csak a hült helye.

- **Illei János** (1725-1794) jezsuita szerzetes, tanár, iskoladrámákat (Salamon, Ptolomaeus, Titus, Tornyos Péter) írt. 1780-tól haláláig Komáromban élt.

- **Zay Sámuel** (18. sz.) orvos, „munkája”: *Magyar mineralogia, avagy az ásványokról való tudomány.*

- **Mindszenti** (Mindszenthly) **Sámuel** (1751-1806) református lelkész Komáromban, a Mindenés Gyűjtemény egyik szerkesztőtársa, fordító (*Broughtonnak a religióról való historiai lexikona I-III., Ladvocat apátúrnak... historiai dictionariuma*)

- **Perlaky ?**

- **Kovács József** „református professor” ?

- [Jókai- emlékek a múzeumban]

-szállás

33. nap

Indulás Komáromból - Kis János gondolataival::

Kis János: Hajósének
a Duna hátán, Baváriában, 1793

Szerettem édes honja,
Indúl hajóm feléd.

Húsége láncra vonja
Szülöttödet melléd.
Örömkönyvekre csordúl
Szemem, ha rád tekint.
Napom hol délre fordul,
S vidám reményre int.

Eléri végre sajkám
Nyugalma szent helyét,
Öledbe, drága dajkám,
Veszed fiad fejét.
Örökre zöld virággal
Fűzöd hajam körül;
Halhatlan ifjúsággal

Jövő időm örül.
Mi szép letenni kormányt
A sors ha üldözött!
Feledni, melly veszély hányt
Habok s szelek között,
S fiúi indulattal
Ajánlni napjait
Az égnek, áldozattal
Köszömvén gondjait!

Nekem jut e szerencse,
Nekem jutalmamúl.
Nyúgöm kemény bilincse
Arany fonalra nyúl,
Melly istenek kertjébe
Híven vezérl, a míg
Szelíd öröm keblébe
Jutok, szebb honomig.

Kies liget keríti
Magános házamat,
Folyókút hívesíti
Virágos halmomat,
Hol csendesen csorognak
Időm patakjai,
Zajogva míg zuhognak
Világ nagy habjai.

Szobámban három oltárt
Tinéktek helyhetek,
Kik ég szerettitől járt

Uton vezérletek:
Neked, kilenc szelíd szűz
Feje, Urania,
Neked, baráti szent tűz,
S neked Cypris fia.

Győr

Érkezés az evangélikus templomba, fogadás, hálaadás.

[Győri szállás után Rábaszentandrás is lehet a befejezés állomása.]

Irodalom

Farkas Zoltán és Sós Judit: Szlovákia. Kelet-Nyugat. Budapest, 2014.

Hét évszázad magyar versei I. Szépirodalmi Kk. Budapest, 1966.

Kis János superintendens Emlékezései életéből. Maga által feljegyezve.
Budapest, Franklin Társulat, 1890.

Magyar Életrajzi lexikon I-II. Akadémiai K. Budapest, 1967.

Ő a szép s jó apostola. Válogatás Kis János műveiből. Összeállította: Baksa Péter. Péterfy Sándor Evangélikus Gimnázium, Általános Iskola és Óvoda, Győr, 2015.

Somorjai Ferenc: Magyarország. Panoráma K. Budapest, 2013.

Szülföldem szép határa! Szerkesztette, válogatta: Baksa Péter. Hazánk Kk. Győr, 2000. 2. k.

Győr, Evangélikus Öregtemplom / Fotó: Szabó Béla

Baksa Péter ismeretterjesztő programjai

Miért nevezem programnak ismeretterjesztő tevékenységemet? Mert nemcsak előadásokat tartottam, hanem egyéb programokat is szerveztem: ezek kiadványok, vetélkedők, kirándulások. Elsősorban Győr és a megye, a földrajzi táj a forrás; de Jedlik Ányos és Czuczor Gergely révén átnyúlik a történelmi Észak-Magyarországra, a mai Dél-Szlovákiába is; sőt a Szülföldem szép határa!... c. megyei irodalmi olvasókönyvem mintájára (Megjegyzem, egy II. kötetre való anyag is összeállt már) egy szlovákiai magyar irodalmi olvasókönyv anyaga is kéziratban van.

Miért adom közre? Részben azért, mert fontosnak tartom a helytörténeti, a helyi és a regionális ismereteket az oktatásban-nevelésben, részben azért, mert élményt jelent, hasznos időtöltést. Ihletők: jobbára a hely szelleme és az évfordulók.

És köszönetemet fejezem ki feleségemnek, Szalay Cecília Máriának, aki mind a kutatásokban, mind az előadásokban közreműködött (ének, vers-, prózamondás).

Irodalmi - anyanyelvi előadások

Három költő: Vörösmarty, **Petőfi, Arany** - a szabadságért /1848-49/
„Szülföldem szép határa!” - költők-írók a megyében, a megyéről-
Győrből, Győrről

Tinódi Lantos Sebestyén

Balassi Bálint

József Attila

Radnóti Miklós

Kérdések, talányok Radnóti Miklós haláláról - Galgóczi Erzsébet:
Az

eltévedt lovas c. novellája tükrében

Czuczor Gergely és a magyar nyelv

Czuczor Gergely költészete

Költő a győri Aranyrét utcából, Tűz Tamás élete és költészete

Dsida Jenő

Költők az anyanyelvről

Nyelvemlékekről a magyar költészetben

Tét szülöttje, Győr diákja; Kisfaludy Károly és a magyar romantika

**„A szép szavak gyümölcseit kínáltam néktek égi tálcán” - katolikus
költők a XX. századi Győrben /Harsányi Lajos, Mentés Mihály,**

Vitnyédi Németh István, Tűz Tamás/

„Vadócba rózsát oltok...” - Mécs László költői világa

Egy író-kutató győri tanár, Lám Frigyes

Galgóczi Erzsébet, a novellista

1956 költészetünkben
 Humor a költészetben
 Nyelvi játékok
Gárdonyi Géza és Győr
Gárdonyi Géza és a magyar nyelv
Csokonai Vitéz Mihály
Csendes Béla és Jófejű Zoltán; Nyúl jeles szülőttei
 A nyelvrokonság kérdései
Nyelvtudósok a megyéből és Győrből
Bencés nyelvészek
 Csatak csillagai / A Pál utcai fiúk, Tüskevár, Egri csillagok összehasonlító elemzése/
 Szeged írói, költői a XIX. és XX. század fordulóján
 Nevek világa
Egy elfelejtett győri író: Bajomi/Bátori/ Miklós
Dr. Kovács Pál, az író és a kultúra mindenese Győrött
Kazinczy Ferenc és Kis János barátsága levelezésük tükrében
Kis János élete és költészete
Pázmándi Horvát Endre: Zirc emlékezete
 „A nagy palóc” / Mikszáth Kálmán élete, a novellaíró/
 Családrégények és családversek
Vidáman versben, dalban – a bor költészete
 Mikes Kelemen - életút és levelezés
Örkény István irodalmi világa, emberek, esetek megyénkben
 Szlovákiai irodalmi emlékhelyek
Herman Ottó és a magyar nyelv
Wathay Ferenc, a mi Balassink
Domonkos István irodalmi munkássága
 200 éve született Arany János
 Arany János és a magyar nyelv
Tompa Mihály
Szent László király (Harsányi Lajos regénye)
 Kányádi Sándor
Fekete István az író, a költő.
Fekete István és a magyar nyelv.

Történelmi előadások

Hunyadi János és a nándorfehérvári ütközet
 A trianoni békeszerződés
Győr 1848-a és Lukács Sándor
Deák Ferenc és Győr
 Kossuth Lajos
Széchenyi István
 Mátyás király megkoronázása

Egyéb

Szent Erzsébet
 Március 15-i emlékműsor
Borsos Miklós és Győr
 Verseik karácsonyra
Jedlik Ányos, aki nem csak a dinamó föltalálója
 Őszi ének – idősök a költészetben
 Egressy Béni
Horváth Árpád győri tanár, technikatörténész.
Játékok, vetélkedők
 Irodalmi kalandozások /Írók, költők egymásról, költészetről, tájról, történelemről/
 Dsida Jenő-vetélkedő
 Radnóti Miklós-vetélkedő
 Kazinczy Ferenc-vetélkedő
 Győr 1848-49-ben verseny
 Szülőföldem szép határa!-vetélkedő.
 Jedlik Ányos-verseny
 Mikszáth-vetélkedő
 Csendes Béla-Jófejű Horváth Zoltán-vetélkedő
 Széchenyi-vetélkedő
 Mikes Kelemen-vetélkedő
 Kis János-vetélkedő
 Örkény István-vetélkedő
 Jókai: A lőcsei fehér asszony-vetélkedő
 Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember
 Gárdonyi Géza: Aggyisten, Biri – Az öreg tekintetes + Gárdonyi és Győr
 Gárdonyi Géza: Isten rabjai - Árpádházi Szent Margit
 Herman Ottó-vetélkedő
 Czuczor Gergely-vetélkedő
 Arany János-vetélkedő
 Szent László-vetélkedő
 Tompa Mihály-vetélkedő
 Kányádi Sándor
 Juhász Gyula irodalmi kánonja

Kirándulás

1. Radnóti Miklós - A Kerepesi temető irodalmi emlékhelyei
 2. Jedlik Ányos és Czuczor Gergely nyomában Szlovákiában **Deáki:** / Árpád-kori templom/: **Gúta** /hajómalom, Közép-Európa leghosszabb fedett fahídja/ - **Szímő** /Jedlik Ányos- emlékkiállítás/ - **Andód** / Czuczor Gergely-kiállítás/ - **Érsekújvár** /Czuczor, Jókai: Szeretve mind a vérpadig-Ocskay, zsinagóga/ - **Komárom** /jezsuita rendház, templom, Jókai-múzeum, Klapka tér, Európa-udvar/.

Tartalom

Ajánlás
Bevezetés

Tudomány, ismeretterjesztés, "kiművelt emberfők" (történelmi vázlat)

- I. Előzmények, alapok, indíttatás és tudomány - győri nézőpontból
1. Földrajzi és történelmi szempontok
 2. A 16-17. század: a reformáció és a katolikus restauráció
 3. A tudomány fejlődésének új lendületet a felvilágosodás adott
- II. XIX.század: Az anyanyelv, a tudomány és az ismeretterjesztés hármassága
1. A tudomány és az ismeretterjesztés találkozása
 2. Dr. Kovács Pál és a Győri Ismeretterjesztő Egylet
 3. A Győri Ismeretterjesztő Egylet működése
- III. Kezdeményezések, szervezetek a XX. század első felében
1. A társadalomtudományok útkeresése
 2. A Természettudományi Társulat a két világháború között
 3. Bencések az ismeretterjesztésben a két világháború között Győrött
- IV. Ismeretterjesztés a II. világháború után, a Természettudományi Társulattól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatig

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései Győr-Moson-Sopron megyében

Tudós ismeretterjesztők Győrből

Jedlik Ányos és Czuczor Gergely tudományos munkássága
Válasz Hegedüs Géza feltételezésére
Ferenczy Viktor György
Horváth Árpád

Akadémiai tagok Győrből és Győr, Moson, Sopron megyéből

Kis János nyomában

Baksa Péter ismeretterjesztő programjai

TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT PANNON EGYESÜLETE GYŐR

Tisztségviselők

1990-1994
dr. Kiscelli László
elnök

1994-2016
dr. Cseh Sándor
elnök
Sarmaság László
alelnök

2016-2020
Sarmaság László
elnök
dr. Jáki Katalin
alelnök
Magyar Balázs
alelnök

2020-
Szabó Béla
elnök
dr. Jáki Katalin
alelnök
Magyar Balázs
alelnök

A 150 éves győri tudományos ismeretterjesztés
képviselője a TIT Pannon Egyesülete

„Kis természettudós”

nyári napközis tábort rendez

10-14 éves gyerekeknek.

A tábor szakmai vezetője:

Zátonyi Szilárd

biológia-földrajz szakos mesterpedagógus
biológia tankönyvszerző

Időpont:

2021. július 26-30, létszám: 16 fő

2021. augusztus 2-6, létszám 16 fő

A tábor programja 9-15 óráig tart ebéddel.

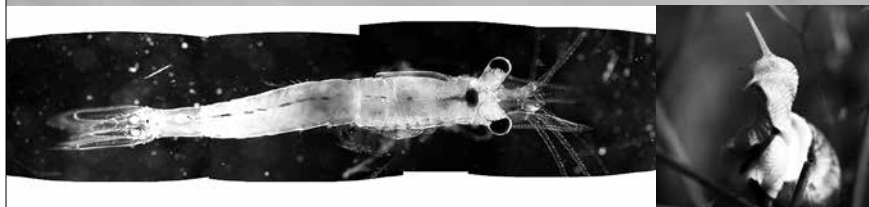
A gyerekeket igény esetén 7,30-tól fogadjuk
és 16.30 óráig tudunk felügyeletet biztosítani.

További információ:

<https://titpannon.hu>

Jelentkezés:

06-70 321 3763

154

155

